

Klasse og smak hos Helle Helle

Hus og hjem og Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand i lys av
Pierre Bourdieu og Stanley Cavell

Jessica Hildonen

Masteroppgave i nordisk litteratur
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Universitetet i Bergen
September 2020

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	4
1.1 Om Helle Helle.....	5
1.2 Problemstilling.....	7
1.3 Den nye arbeiderlitteraturen.....	9
1.3.1 Klasse.....	9
1.3.2 Arbeiderlitteratur – forskning og fagdiskusjon.....	10
1.3.3 Helle Helles arbeiderlitteratur.....	14
2 Helle-resepsjonen.....	16
2.1 Mottakelsen av <i>Hus og hjem</i> : «Ytterst kjedelig hverdagsroman».....	16
2.2 Mottakelsen av <i>Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand</i> : «trivielt og ubetydelig».....	18
2.3 Forskningslitteratur om forfatterskapet.....	20
2.4 Kommentarer til resepsjonen.....	24
3 Bourdieus teorier om klasse og smak, og Cavell, Mangrum og Mois dagligspråksfilosofi.....	27
3.1 Pierre Bourdieus tanke om det sosiale rommet, den kulturelle kapitalen og «habitus».....	27
3.1.1 Bourdieus ulike smaksformer.....	28
3.1.2 Småborgernes forhold til kulturen.....	29
3.1.3 Bourdieus syn på folkelig kultur.....	31
3.2 Dagligspråksfilosofi.....	33
3.2.1 Benjamin Mangrum — problemet ved Bourdieu.....	33
3.2.2 Stanley Cavell: et forsvar av dagligspråksfilosofien.....	40
3.2.3 Kriterier.....	42
3.2.4 Toril Moi: fantasien om fullkommen kommunikasjon.....	45
4 Analyse av <i>Hus og hjem</i>	47
4.1 Handlingsreferat.....	47
4.2 Fortelleteknikk.....	48
4.3 Hvem er Anne?.....	50
4.4 Hva er Annes problem?.....	52
4.4 Stillestående småbyliv.....	55
4.5 Fra et hus til et hjem.....	58

4.5.1 Anne ser på møbler.....	58
4.5.2 Mat og klasse.....	63
4.5.3 Provinsfolkets matvaner.....	66
4.6 Anne finner sin egen stemme.....	68
4.7 Anne vil passe inn.....	71
4.8 Konklusjon.....	72
5 Analyse av <i>Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand</i>	75
5.1 Handlingsreferat.....	75
5.2 Fortelleteknikk.....	77
5.3 Ulike syn på arbeid.....	78
5.4 Hvem er Susanne?.....	81
5.5 Språk og kriterier.....	85
5.5.1 Susanne og Kim deler ikke kriterier.....	85
5.5.2 Susanne blir taus.....	89
5.6 Smak.....	92
5.6.1 Mat som klassemarkør.....	92
5.6.2 Susannes møte med overklassen.....	95
5.6.3 Susanne finner seg selv.....	97
5.7 Konklusjon.....	100
6 Sammenligning og konklusjon.....	102
Litteraturliste.....	108
Sammendrag.....	116
Abstract.....	118

1 Innledning

Da Statens Kunstfond tildelte forfatteren Helle Helle *livsvarig kunstnerydelse*¹ i 2010, var det blant annet med denne begrunnelsen: «Med sine mesterlige iscenesættelser af det almindelige liv fremstår Helle Helle i dag som en af Danmarks vigtigste fortolkere af middelklassen og den danske provins» (Statens Kunstfond, 2010). Både i resepsjonen og forskningslitteraturen om forfatterskapet, plasseres karakterene hennes oftest innenfor middelklassen. Per Krogh Hansen legger eksempelvis en slik føring i den toneangivende antologien om forfatterskapet, *Hvor lidt der skal til* (2011).

Men er det virkelig riktig at Helle skriver om middelklassen? Det er litt underlig at det er nettopp dette som løftes frem når de fleste av personene vi møter i Helles univers heller hører til arbeiderklassen, eller er klassereisende med arbeiderbakgrunn. I *Rødby-Puttgarden*, hennes kanskje mest kjente roman, jobber hovedpersonene Tine og Jane i parfymehandelen på Tysklandsferjen. I *Hvis det er* jobber den kvinnelige hovedpersonen i møbelforretning, og senere i klesbutikk, i provinsen. Moren til den tenårige hovedpersonen i *de* jobber også i butikk på et lite tettsted.² Selv om Helle også skriver om middelklassen, skriver hun iallfall ikke bare om den. Helle er også oppvokst i den lille havnebyen Rødby i Danmark, og flere av romanene hennes er lagt til disse traktene. Dette kan tyde på at det snarere er resepsjonen av forfatterskapet som så langt ikke har fokusert på arbeiderklasse-skildringene i tekstene. Hvorfor ikke, og burde man ikke gjøre det?

Som forskere tidligere har gjort oppmerksom på, er Helles romaner fulle av ting, deriblant mat, klær og interiør (Hamm, 2014; Schei 2016; Høgh 2013). Disse tingene uttrykker romanpersonenes smak, noe som igjen kan leses i lys av et klasseperspektiv. Da Anne og Anders i *Hus og hjem* inviterer til sin første vennemiddag før den årlige byfesten, spiller maten de serverer en viktig rolle. Anne blir nokså fornøyd med resultatet: «Lammekøllen er overraskende god. Anders har drysset kjødet med rosmarin og bagt de nye kartofler på et lag salt. Det er enkelt og helt riktig» (Helle 2016, s. 177). Ér det egentlig middelklassen Helle skildrer i denne romanen? Hvordan analyserer vi smak i litterære verk?

¹ Tilsvarende Statens kunstnerlønn i Norge.

² I *Hvis det er* og *de* får ikke leseren vite hva hovedpersonene heter. *Hvis det er* har to hovedpersoner; en mann som heter Roar, og en kvinne som forblir anonym. Det eneste leseren får vite er at hun «nesten» heter Vejmand til etternavn. Hovedpersonen i *de* refereres kun til som «hun».

1.1 Om Helle Helle

Helle Helle (f. 1965) er utdannet fra den danske Forfatterskolen, og har studert litteraturvitenskap ved Københavns Universitet. Hun debuterte med novellen «Et blommetræ» i avisen *Information* i 1987, den gang under navnet Helle Krogh Hansen. Senere tok hun oldemorens etternavn, Helle, i et forsøk på å komme i kontakt med røttene sine. Da hun fikk publisert noen dikt i tidsskriftet *Hvedekorn* i 1988, var det under navnet Helle Helle (Hansen, 2011, 13-14). I 1993 bokdebuterte hun med den avantgardiske punktromanen *Eksempel på liv*.³ Fra og med novellesamlingen *Rester* (1996), begynner Helle å skrive bøker som blir betegnet som minimalistisk realisme (Hansen, 2011, 18-19). Dette inkluderer romanen *Hus og hjem* (1999), novellesamlingen *Biler og dyr* (2000), og romanene *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand* (2002), *Rødby-Puttgarden* (2005), *Ned til hundene* (2008), *Dette burde skrives i nutid* (2011), *Hvis det er* (2014) og *de* (2018). Hun har også gitt ut bildeboken *Min mor sidder fast på en pind* (2003) sammen med Lars Nørgaard.

Romanene og novellesamlingene har det til felles at de handler om handlingslammede kvinner som forsøker å finne ut hvordan de skal forholde seg til menn og utdanning. Unntaket er *Hvis det er*, som også har en mannlig hovedperson. I denne romanen fremstår den kvinnelige hovedpersonen dessuten som mer handlekraftig enn de foregående Helle-kvinnene. Disse kvinnene fremstår ellers som «karakterløse» og nærmest defineres av situasjonene de befinner seg i, skriver Per Krogh Hansen (2011, 28). Både i *Hus og hjem* og i *Rødby-Puttgarden* møter vi unge kvinner som nylig har flyttet tilbake til hjembyen etter å ha studert, uten å ha noen særlig plan videre. «Bente»⁴ i *Ned til hundene* havner på en liten øy ute i provinsen, etter å ha reist fra ektemannen, hvor hun får husly hos to fremmede. Dorte i *Dette burde skrives i nutid* er innskrevet ved universitetet, men i stedet for å gå på forelesninger, vandrer hun rundt i byen på måfå.

Helle har blitt belønnet med en rekke priser for sitt forfatterskap, deriblant Kritikerprisen, P.O. Enquist-prisen, De Gyldne Laurbær, Det Danske Akademis Store Pris og Holberg Medaljen. Hun har også vært nominert til Nordisk Råds Litteraturpris tre ganger; i 2009 for

³ Sjangerbetegnelsen for dette verket er noe uklart. Flere betegner den som en punktroman, andre knytter den opp mot kortprosasjangeren (Lucas, 2011, s. 42).

⁴ Hovedpersonen blir kalt for Bente av de andre personene vi møter i romanen, men vi får ikke vite hva hennes egentlige navn er.

Ned til hundene, i 2015 for *Hvis det er*, og i 2019 for *de*. Bøkene hennes er oversatt til 22 språk (Gutkind 2020). I Norge kommer de ut på Forlaget Oktober, og er oversatt av forfatteren Trude Marstein. Verkene er pensum i danskundervisningen på skolen og på universiteter i både Norge og Danmark.

Helle-forskningen har særlig hatt et blikk for romanene som kom fra og med gjennombruddsromanen *Rødby-Puttgarden*. Generelt fremstår Helles forfatterskap også etter *Eksempel på liv* som svært homogent, påpeker Per Krogh Hansen.

For selvom der er fortællemæssige og stilistiske variationer, og selvom fokus bevæger sig fra de veluddannede i middelklassen (*Hus og hjem*) til underklassen i det såkaldte udkantsdanmark (*Ned til hundene* og *Dette burde skrives i nutid*), da er der en meget tydelig rød tråd imellem værkerne — helt derud, hvor man kan tale om, at det ene tager over, hvor det andet sluttede (Hansen, 2011, 35).

Et gjennomgående tema er såkalte «jeg-svake» kvinner, som ikke ser ut til å vite hvem de er og hva de vil i livet. Hansen mener derfor at det er tydelig at «Helles hovedinteresse er mere eksistensialistisk end sociologisk» (Hansen, 2011, 36). Til tross for at Helle altså skildrer ulike samfunnslag i verkene sine, mener han at hun ikke bidrar med noen samfunns- eller kulturkritiske perspektiver, og at prosjektet hennes er mer psykologisk orientert. Som det flere ganger har blitt påpekt i lesninger av forfatterskapet hennes, får vi imidlertid lite informasjonen om hva Helles personer tenker og føler (Hansen, 2011, 14 og 26). «Og spørsmålet er, om fortællerne overhovedet tænker ret meget over, hvad de gør? De reagerer på de stimuli, de udsættes for, de registrerer dem, men de reflekterer dem ikke», skriver Hansen (2011, 26). Dette vil jeg komme tilbake til når jeg leser to av romanene i kapittel 4 og 5 i denne avhandlingen.

I *Hvor lidt der skal til* nevner imidlertid Anker Gemzøe at man kan finne et mulig sosiologisk perspektiv i novellesamlingen *Rester* (1996). Han skriver forøvrig: «Ganske vist er det riktig nok, at man skal helt frem til *Rødby-Puttgarden* (2005), før man hos Helle Helle møder en tydelig sociologisk ambition, [...]» (2011, s. 80). Gemzøe har i etterkant fulgt opp denne tråden og skrevet mer om Helles interesse for sosiale spørsmål i artikkelen «Den sociale drejning. *Hvis det er* og Helle Helles klassesynsvinkler» fra 2017. Nylig har også andre tatt til orde for å lese Helles forfatterskap som arbeiderlitteratur, også verker som er utgitt før *Rødby-*

Puttgarden. Peter Simonsen går i artikkelen «Forestillingen om at tingene var indrettet anderledes: Helle Helles arbejderlitteratur» fra 2018 så langt som å omtale Helle som «en af dansk litteraturs vigtigste arbejderforfattere» (Simonsen, 2018, 49).

Vi ser med andre ord en fersk trend i Helle-forskningen som løfter frem arbeiderklasseperspektiv på bekostning av middelklasseperspektivet som har dominert interessen i Helle-forskningen frem til nå. Dette til tross for at hun selv aldri har kalt seg for en «arbeiderforfatter». Da hennes hittil nyeste roman *de* skulle utgis i Norge, uttalte hun likevel følgende om miljøene hun skildrer, i et intervju med *Aftenposten*:

Jeg kjenner en solidaritet med den type steder og jeg minnes oppveksten. Det var lite penger, ingen bil, ingen vaskemaskin, [...]. Jeg skriver fra de lavere sosiale klasser, det er dem jeg kjenner best. Jeg skriver mest om dem som ikke har mange penger (Borud, 2019).

Sitatet antyder at klasseperspektivet på ingen måte er nytt i Helles forfatterskap, men at det har vært der hele tiden. Det er bare ikke blitt lagt merke til før nå. Min avhandling vil være et bidrag til denne nye, arbeiderlitterære utforskningen av Helle. Det har så langt ikke blitt skrevet mye om smak i Helles romaner, som prosjektet mitt kommer til å fokusere mest på.

1.2 Problemstilling

I denne avhandlingen undersøker jeg klasseperspektivene i Helles to første romaner, *Hus og hjem* og *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*.⁵ Hva forteller tekstene om romanpersonenes klasses tilhørighet, og er den et tema i romanene? Jeg kommer til å studere nærmere hvordan forholdet mellom klasse og smak viser seg i disse to romanene, og hvordan klasseperspektivet kommer frem gjennom måten romanpersonene uttrykker seg på.⁶ Her vil det være naturlig å trekke inn den franske sosiologen Pierre Bourdieus studier om klasse og smak, som han gjør rede for i *Distinksjonen* (1979). Som jeg presenterer nærmere i kapittel 3.1., går teorien ut på å skille ulike smaksdommer fra hverandre ved å knytte de til

⁵ Heretter forkortet til *Forestillingen*.

⁶ Lesemåten min kan oppsummeres i en setning fra J.L. Austins essay «A Plea for Excuses»: «[examine] what we should say when, and so why and what we should mean by it» (2010, 7).

klassetilhørighet definert av utdanningsbakgrunn og inntekt. Omvendt kan smaksdommer leses som klassemarkører, og de kan brukes aktivt i romanene for å skrive om klasse.

Samtidig stiller jeg meg tvilende til en rendyrket Bourdieusk analyse. For det første byr en overføring av Bourdieus fransk-forankrede modell til Danmark på problemer, som jeg vil peke på i analysekapitlene. For det andre finnes det teoretiske utfordringer, som jeg kartlegger i teorikapittelet. For det tredje er jeg særlig interessert i måten romanpersonene snakker på, og vil derfor kaste et sterkt lys på språket og dialogene i romanene. På hvilken måte felles det smaksdommer på i Helles romaner, og sier smakspreferansene som Helles romanpersoner gir uttrykk for noe om klassetilhørigheten deres? Hvordan avsløres klasseperspektivet gjennom måten romanpersonene uttrykker seg på?

I avhandlingen supplerer jeg den Bourdieuske teoridannelsen med dagligspråksfilosofien slik den er utviklet av særlig Ludwig Wittgenstein og Stanley Cavell. Tilnærmingen min til den er sterkt preget av innfallsvinklene Toril Moi presenterer i *Ibsens modernisme* og i *Revolution of the Ordinary*, og av Benjamin Mangrums fortolkninger av forskjellene mellom Cavell og Bourdieu. Dagligspråksfilosofien knytter verdien til en gjenstand eller noe abstrakt ikke til dens plass i en kapitalistisk økonomi, men ser på den i lys av hvordan menneskene omgås med det i dagliglivet. Hovedtanken er at et ord eller en ytring kan ha ulik betydning ut fra hvilken sammenheng den inngår i, og på samme måte kan en gjenstand har ulike verdi ut fra hvilke sammenhenger den kan inngå i. Metoden for å studere disse sammenhengene er å se på språkspill der gjenstandene blir brukt. Man må derfor se på hvilken sammenheng noe blir omtalt, og hvordan, for å finne ut hva personen kan ha ment med det. Hva kan personenes motivasjoner, intensjoner og grunner ha vært for å si det de sier, og for å vurdere ting som de gjør?

Avhandlingen er forøvrig ikke en sosiologisk undersøkelse. Den kan i stedet leses som en invitasjon, gjennom språket, til å reflektere over hva slags kriterier vi har, og hvordan dette kan ha en sammenheng med klasse og smak.

1.3 Den nye arbeiderlitteraturen

1.3.1 Klasse

Jeg vil spørre om Helles tidlige forfatterskap kan leses som arbeiderlitteratur. Klassebegrepet kan imidlertid være vanskelig å definere. Karl Marx har vært den desidert mest innflytelsesrike stemmen på dette området. Da kapitalismen begynte å etablere seg i samfunnet i siste halvdel av 1800-tallet, kalte Marx de to gruppene arbeidere og eiere for «klasser», hvor sistnevnte utnytter den andre. Disse to klassene ble gjerne kalt for henholdsvis arbeiderklassen og kapitalistklassen (Atkinson 2015, 8; Marx 1983, 9). I *Kapitalen* forteller Marx om en prosess hvor arbeideren produserer varer for kapitaleieren, og hvor «arbeideren alltid [kommer] ut av prosessen slik han gikk inn i den – som personlig kilde til rikdom, men ribbet for alle midler til å realisere denne rikdommen for seg selv» (Marx 1983, 12-13). Marx var opptatt av hvordan kapitalistklassen utnytter arbeiderklassen.

Andre brukte klassebegrepet til å si at sosial status nå var noe som ble oppnådd, og ikke bare gitt ved fødselen. Disse var mer opptatt av skillene mellom ulike yrker, eller forskjeller i ferdigheter, utdanning og livsstil. Dette er fremdeles interessant for samfunnsforskere i dag, og klasse blir da sett i sammenheng med mer hverdagslige ting, som klærne vi bruker, maten vi spiser, husene vi bor i, måten vi snakker på, drømmene og planene våre, politikken vår og interessene våre, skriver Will Atkinson (2015, 1 og 8). I den forbindelse har man operert med tre klasser: nedre, middel og øvre, hvor fokuset har vært på distinksjonene og konfliktene mellom disse gruppene. En annen viktig stemme, som kom inn i etterkant av Marx, var Max Weber. Han var blant dem som brukte klassebegrepet til å beskrive og forklare effekten det hadde på menneskers liv, politiske kamper og sosial mobilitet (Atkinson 2015, 8-9). Klassebegrepet er fremdeles i bruk i dag, men flere samfunnsforskere har også valgt å erstatte det med begrepet sosiale lag (Kjølrsrud og Skirbekk, 2019).

Et annet konsept som sosiologer er opptatt av i forbindelse med klasse, er sosial mobilitet, det vil si å bevege seg fra én klasse til en annen i løpet av livet. Dette kalles også for en klassereise, og kan skje enten på et individuelt nivå (intragenerasjonell mobilitet), for eksempel ved at man tar utdanning eller får en forfremmelse på jobb, eller at man beveger seg mellom klasser fra én generasjon til en annen (intergenerasjonell mobilitet), for eksempel

at man ender opp i en annen klasse enn foreldrene deres tilhørte da de var barn (Atkinson 2015, 103 og 105). Dersom man er født inn i en høyere klasse og i løpet av livet beveger seg til en lavere klasse, kan man derimot snakke om en omvendt klassereise (Store norske leksikon, 2014b).

1.3.2 Arbeiderlitteratur – forskning og fagdiskusjon

Arbeiderlitteratur er også et begrep som har vist seg å være vanskelig å definere. Ingrid Nestås Mathisen⁷ skriver at begrepet «refererer både til ein litteraturhistorisk kategori brukt til effektiv «sortering» av forfatterskap og til ein akademisk definisjon som vert repetert og utfordra i og med arbeidarlitteraturforskninga» (2019, 17). Hun påpeker at begrepet er sammensatt og kan fungere reduserende. Det bærer dessuten fortsatt preg av «den ideologiske og politiske sammenhengen det har blitt brukt i» (Mathisen 2019, 17). I Danmark, som i Norge, forbinder mange fremdeles begrepet med 1970-tallets arbeiderlitteratur (Hamm, 2017; Nexø 2016). Men hva er det som regnes som arbeiderlitteratur i dag?

Lars Furulund har definert arbeiderlitteratur som litteratur av, om og for arbeidere (1984, 14). Flere mener at denne definisjonen er problematisk. I nyere forskning på arbeiderlitteratur, opererer man med en bredere forståelse av begrepet. En smal definisjon kan også føre til at begrepet blir utdatert, påpeker Mathisen (2019, 84). I antologien *Hva er arbeiderlitteratur* står det at redaksjonen «[ikkje] ynskjer [...] å koma fram til ein endeleg definisjon av omgrepet arbeidarlitteratur, og meiner heller ikkje at det er mogleg» (Mathisen, 2017, 9). De mener at begrepet ikke har absolutte grenser og avgrensninger. Mathisen skriver forøvrig i avhandlingen sin at noen fellestrekk ved den såkalte arbeiderlitteraturen er at den «har felles motiviske trekk og [...] synleggjer arbeidaren og arbeidarklassens politiske, økonomiske og sosiale situasjon» (2019, 65).

Magnus Nilsson har kommet med en ny definisjon, som sier at arbeiderlitteratur er «*litteratur som av läsaren kopplas samman med arbetarklassen*» (2014, 25). Denne tilnærmingen overlater det i stor grad til den enkelte leseren å avgjøre om den aktuelle boken kan leses som arbeiderlitteratur. Det kan være ulike grunner gjør at koblingen til arbeiderklassen føles

⁷ Mathisen tok nylig doktorgrad om arbeiderlitteratur, som er den første i Norge på mange år. Dette viser ytterligere at interessen for arbeiderlitteratur har kommet tilbake.

relevant under lesningen, for eksempel forfatterens klassebakgrunn, tekstens innhold eller målgruppe, eller en kombinasjon av disse faktorene, skriver Nilsson. Da er det avgjørende om koblingen til arbeiderklassen føles relevant ved lesingen. Han bruker som et eksempel at dersom leseren vet at forfatteren har arbeiderbakgrunn, men ikke opplever at fortellingen først og fremst omhandler arbeidere, så er det kanskje et annet element ved teksten som er viktigere å fokusere på (2014, 25). Smak hos Helle blir kanskje ikke forståelig uten å ta klasseperspektivet i betraktning. Klasse kommer inn i den tette forbindelsen med smak, for eksempel i romanpersonenes valg av ting.

En del av diskusjonen har også gått på hvem som kan skrive arbeiderlitteratur — må man være arbeider? Er man fremdeles en del av arbeiderklassen etter å ha blitt forfatter? Hvem kan skrive realistisk om arbeiderklassen? (Nilsson 2014; Mathisen 2019). Denne debatten gikk blant annet da den svenske forfatteren Kristian Lundberg utga boken *Yarden* (2009), som handlet om tiden han arbeidet på havnen i Malmö. Lundberg hadde da allerede jobbet som kritiker og forfatter i flere år. Helle Helle er heller ikke en del av arbeiderklassen på nåværende tidspunkt. Men frem til nå har det ikke vært aktuelt å utsette henne for den samme kritikken som Lundberg. Tekstene hennes er, frem til nylig, ikke blitt knyttet til arbeiderlitteratur-tradisjonen på samme måte som *Yarden*-trilogien har blitt.

Forskningen på arbeiderlitteratur har også vært preget av 1970-tallets forståelse av begrepet. Den har dreiet seg om hvordan litteraturen fremstiller arbeiderkollektivet. Mathisen skriver at «arbeiderlitteraturforskninga ofte [...] har interessert seg for utviklingslinjer som knytter seg til protagonistens (positive) politiske oppvakning, frigjering eller klassereise, og for avdekking og utforskning av kritikkverdige samfunnstilhøve og makt- og utnyttingsmekanismer» (Mathisen 2019, 11).

Forskningen har også fokusert på hvorvidt arbeiderlitteraturen som skrives i dag er annerledes enn den eldre. Mathisen mener at den eldre arbeiderlitteraturen bygget på en mer kollektivistisk innstilling til samfunnet, mens dagens arbeiderlitteratur har en mer individualistisk holdning (2019, 20). Dette er også en av grunnene til at definisjonen av arbeiderlitteratur blir så hyppig diskutert: Holder den gamle forståelsen av begrepet mål i møte med den nye arbeiderlitteraturen? De siste årene har det kommet en ny bølge med arbeiderlitteratur i Skandinavia, bestående av blant annet nevnte Kristian Lundberg, danske

Yahya Hassan (1995-2020) og norske Tina Åmodt. Dette har fått mer fokus i Norge, men mest i Sverige. Danmark har etter hvert kommet trekkende etter.

Tue Andersen Nexø mener, som Mathisen, at forholdet mellom individet og samfunnet heller ikke ser ut til å ha hatt særlig betydning i nyere dansk litteratur. I stedet ser vi et økende fokus på individet, hvor verkene skildrer «det sociale livs overflade og hverdagens mikrosociale trægthed» (2016, 11). Nexø skriver videre:

Faktisk er det ofte som om, at den enkelte hverken fremstilles i opposition til eller som et mekanisk produkt af en omgivende socialitet. I stedet kommer man simpelthen først til syne — og til orde — idet man reagerer på det uoverskuelige rodnet af typiske situationer, sociale normer og mellem menneskelige interaktioner, som udgør det sociale liv (2016, 11).

I Danmark har man forøvrig heller snakket om «underklassen» og «Underdanmark», som defineres som «den fattige del af befolkningen» (Dansk Sprognævn, 2018). Anker Gemzøe mener imidlertid at slike skildringer ikke nødvendigvis kan kalles for arbeiderlitteratur, dersom man har forventninger om at teksten skal ha et «åpent og engageret forhold til arbejderbevægelsen» (Gemzøe, 2016, 124). Han legger her til grunn den tradisjonelle forståelsen av begrepet. Han mener forøvrig at «skildringer af Underdanmark i tiden efter år 1900 og år 2000 belyser hinanden» (2016, 124). Gemzøe argumenterer for at hvis begrepet arbeiderlitteratur skal gi mening i dag, forutsetter det en «funksjonell» forståelse av ordet, i motsetning til å knytte det opp mot forfatterens klassebakgrunn (2017, 88). Han refererer til Mathisen:

Litteraturen vert fattigare om den berra skal skrivast frå eitt punkt, vera seg innanfrå, utanfrå, nedanfrå eller ovanifrå. [...] Arbeidarlitteratur kan seiast å vera litteratur som skildrar arbeid, arbeidarar eller arbeidarklasse, samt har en politisk brodd, forstått som tekstar som synleggjer korleis motideologiar vert brote mot herskande ideologiar. Arbeidarlitteratur kan seiast å vera estetiske representasjonar som maktar å vera eit motbilete, utan å stadfesta herskande strukturar eller romantiserer den undertrykte (2014, 224-226).

Fordi arbeiderlitteratur og arbeiderskildringer kan være så mye forskjellig, trengs det også flere måter å lese dem på. Beata Agrell skriver om noe hun kaller for *arbeiderlitteraritet*. Hun

spør om ikke også overklaseskildringer kan synliggjøre klassesamfunnet, eller om en tekst kan legge an perspektiver fra ulike klasser. Hun mener at begrepet arbeiderlitteratur er problematisk, og foreslår en metodisk lese måte for slike tekster (Agrell, 2017, 33-34).

Det metodisk rimlige är i så fall inte att söka klassificera en text utifrån redan givna kriterier på arbetarlitteratur, utan att i stället studera hur texten fungerar med avseende på exempelvis möjligheten av arbetarlitterära bruk. Vad som utmärker arbetarlitteratur som litterär text är då varken formella drag eller grammatisk mening, utan vad texten *gör* och hur detta görande förhåller sig till mottagaren och textens bruksfunktioner (Agrell, 2017, 35).

Tekster av denne typen har arbeiderlitteraritet som funksjon, mener Agrell. Da er det snakk om ulike tekster som til en viss grad skildrer lønnsarbeidere uten makt og status i et klasseperspektiv. «Arbetarlitteraritet kommer till synes inte framst som en given egenskap i den språkliga texten, utan mer som en rörlig funktion hos den språkliga *handling* som texten utför», skriver Agrell (2017, 35-36). Hun mener at arbeiderlitteraritet synliggjør en undertrykt del av samfunnet, det hun kaller for samfunnets *klassekarakter*. Dette kan vi også finne i en borgerlig arbeiderskildring, og ved å lese teksten med dette synet, kan det påvirke helhetsuttrykket av verket (Agrell, 2017, 36).

Agrell skriver at man blant annet kan se etter et klasseperspektiv når man skal lese en tekst fra en arbeiderlitterær synsvinkel, det vil si for eksempel forholdet mellom underklasse og overklasse. Dette kan utspille seg på arbeidsplassen, mellom lønnsarbeideren og kapitaleieren, eller på arbeiderens hjemmefront: «fødelse och död sker på olika villkor hos över- och underklass, liksom ätande, sovande, toalettbesök och alla vardagssysslor» (Agrell, 2017, 37). Agrell mener at den arbeiderlitterære språkhandlingen viser frem slike forskjeller, både materielle og eksistensielle. Ved å lese en tekst på denne måten, settes arbeideren i sentrum. Dette gir teksten et preg av arbeiderlitteraritet, uten at den nødvendigvis betegnes som arbeiderlitteratur (2017, 37 og 39).

Dette er måter å forstå begrepet arbeiderlitteratur på. Mitt prosjekt er å se på smak, ikke bare med Bourdieu, men også med Cavell. Jeg vil også spørre om Helles tidlige romaner kan leses som arbeiderlitteratur, der en forståelse av den omfattende diskusjonen rundt begrepet er nødvendig.

1.3.3 Helle Helles arbeiderlitteratur

Helle har møtt kritikk fra flere hold for sine skildringer av den danske «underklassen». I en anmeldelse av romanen *de* (2018) i tidsskriftet *Vinduet* 3/2018, kritiserer Kasper Dam Nielsen fremstillingen hennes av provinsen. Kritikken hans består blant annet i at hovedpersonen forholder seg så udramatisk til morens sykdom og til tingenes tilstand. Helle gir tilsynelatende ingen føringer for hvordan skildringen av disse menneskenes alminnelige liv skal leses: ««Strategien» er ikke tell it, men show it – udkantsborgerne omtales ikke som naive og smådumme småborgere, de iscenesettes sådan, og det får klichéerne om dem til at virke berettigede» (Nielsen, 2018). Nielsen lander imidlertid på at Helle er en «stor strateg» som gjør at leseren får sympati med både henne og romanens provinsboere, på grunn av måten hun diskret tillegger fortellingen «et ekstra lag» (Nielsen, 2018).

Kritikken ligner den som også har blitt rettet mot fremstillingen av provinsen i romanen *Ned til hundene* (2008). Robert Zola Christensen retter krass kritikk mot Helle på Tue Andersen Nexøs blogg hos *Information*, og senere i sin egen roman, *Aldrig så jeg så dejligt et bjerg* (2009), via hovedpersonen Allan Ringer. Hovedinnvendingen til Christensen er den førende sosiologiske innfallsvinkelen han mener at Helle opererer med, der hun setter fokus på lavere sosiale klasser. Han mener at Helle er stigmatiserende overfor miljøet han selv vokste opp i, og fremstiller provinsboerne som «små mennesker» (Mikkelsen, 2011, 229). Sosiologen Henrik Dahl kritiserer også Helles fremstilling av forstaden i boken hans, *Den usynlige verden* (2008).

I mine øyne kan det virke som at den registrerende, minimalistiske stilen, som litteraturforskere ellers har ment gjør at Helles romaner utgjør små mesterverk, fører til at noen leser skildringene hennes av «Underdanmark» som nedlatende. Dette har muligens en sammenheng med at skildringer av arbeiderklassen tradisjonelt skal ha sympati med arbeiderne. Fordi fortellerstilen til Helle er tilbakeholdende og observerende, heller enn deltakende, kan budskapet hennes mistolkes. Helle gir svært få føringer for hvordan bøkene hennes skal tolkes, og hun overlater det dermed til leseren å finne mening i det som eventuelt står mellom linjene. Jeg tror imidlertid ikke at Helle forsøker å latterliggjøre provinsfolkene. Jeg oppfatter det som at Helle har sympati med romanpersonene sine, og hovedpersonene — som ofte er klassereisende og som også (med ett unntak) har fortellerstemmen — observerer

og reflekterer stille over det miljøet de opprinnelig hadde reist fra. Dette kommer jeg til å vise nærmere i mine lesninger av romanene.

Da Helle svarte på spørsmål fra *Informations* lesere i 2012, ble hun spurt om hun noen gang er redd for å snakke ned til personene sine og utstille dem. Helle medga at hun utstiller personene sine: «Men det er jo også meningen med bogen, det er en utstilling: Se! Sådan gør vi, sådan siger vi» (*Informations* webredaktion, 2012). Hun ønsker å vise frem menneskene slik hun selv observerer dem, og hun har et genuint anliggende å forstå dem og vise dem frem. Hun har i så måte et slags sosiologisk blikk, som det gjelder for leseren å forstå.

I avhandlingen retter jeg særlig blikket mot *Hus og hjem* og *Forestillingen*. De etiske spørsmålene som henger sammen med Helles spesielle måte å skrive om «Underdanmark» på, blir også aktuelle å diskutere der. Hovedpersonen i *Hus og hjem*, Anne, flyttet fra provinsen og inn til hovedstaden, men det var ikke nødvendigvis hennes valg — og hun søker seg tilbake til provinsen når hun vil starte familie. Susanne i *Forestillingen* ser heller ikke ut til å skamme seg over bakgrunnen sin og vil heller jobbe i lavtlønnede stillinger (enn å være arbeidsledig) for å kunne få mat på bordet. I kapitlene mine om romanene skal jeg drøfte hva som ligger bak disse vurderingene. Når jeg undersøker nærmere hva slags smak romanpersonene har, ved å se på tingene de omgir seg med, og hvordan de snakker og handler sammen med andre, vil det bli et spørsmål om Helle har et mer undersøkende blikk, eller et engasjerende blikk, for dem.

2 Helle-resepsjonen

Vi har sett at det i de siste årene vært en økende interesse for å lese Helle Helles forfatterskap ut fra et klasseperspektiv. Da *Hus og hjem* og *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand* først kom ut i henholdsvis 1999 og 2002, var fokuset hos kritikerne derimot et ganske annet. I dette kapittelet skal jeg gi et overblikk av resepsjonen av de to romanene i Norge og Danmark. Jeg har funnet syv avis anmeldelser av *Hus og hjem*, to artikler, tre masteroppgaver og én doktorgradsavhandling. Jeg har fått tilgang på ti avis anmeldelser av *Forestillingen*. Jeg har også funnet tre artikler og én doktorgradsavhandling.

2.1 Mottakelsen av *Hus og hjem*: «Ytterst kjedelig hverdagsroman»

Hus og hjem kom i norsk oversettelse i 2001. Dette var den første av Helles bøker som ble utgitt i Norge, og det er derfor interessant å lese den norske kritikerstabens første møte med forfatteren. Flere er ikke utelukkende positive til *Hus og hjem*, både i den norske og danske avisresepsjonen, og jeg skal nå gå gjennom noen av hovedtendensene.

Anmelderne bruker mye plass på å gjennomgå handlingsreferatet, så det er tydelig at det er mye som skjer i romanen, selv om innvendingene den får gjerne tilsier det helt motsatte. Lars Bukdahl (1999) i *Weekendavisen* illustrerer dette fint når han skriver: «Der sker jo ikke en skid. Det er imidlertid denne ikke-skid, der sker og sker, og sker [...]». Erik Skyum-Nielsen (1999) i *Information* mener at «Helle Helles første roman bekræfter hendes talent, men keder ved glatsleben almindelighed». Skyum-Nielsen omtaler henne også som «en af de allerstørste stilister blandt 90'ernes kvindelige prosaister». Innvendingen hans består i at han mener at det skjuler seg et «følelses- og fortolkningsforbud» bak den overfladiske stilen til Helle (Skyum-Nielsen, 1999). Også Siri M. Kvamme (2001) i *Bergens Tidende* merker seg den spesielle fortellerstilen: «Historia er fortalt i første person, likevel er det ei distansert og kjøleg observerande forteljarstemme vi har med å gjere. Ho registrerer alt, men held kjenslene godt på avstand».

Adjektivene «banalt» og «trivielt» er gjengangere i resepsjonen. Flere undrer seg over romanens banale fremstilling av tilsynelatende trivielle hendelser. Skyum-Nielsen (1999) skriver at «[...] Hus og hjem kredser monomant om det banale». Fartein Horgar (2001) i

Adresseavisen er blant de som ikke er imponert over Helles særegne stil, noe vi ser allerede i tittelen på anmeldelsen: «Ytterst kjedelig hverdagsroman». Han mener åpenbart at det skjer for lite i romanen:

Allerede innen side sytti har hun vært i barnedåp. Ti sider seinere baker hun brød. Og tro det eller ei, før det er gått en halvside til henger klærne til tork på klessnoren i haven. Og sånn går nå dagene (Horgar, 2001).

Horgar (2001) bruker forøvrig betegnelsen sosialrealisme for å beskrive romanen, men med en negativ betoning: «[...] sosialrealisme av det slaget som for tjue år siden jaget det norske folk bort fra bokhylla og inn i video-kroken». Han mener at romanen ikke er godt skrevet, og rett og slett «til døden kjedelig» (Horgar, 2001).

Heller ikke Morten Auklend (2001) i *Klassekampen* virker helt overbevist: «Boken blir så nitid og beskrivende at det virker som om forfatteren spinner videre, maskinmessig og konstruerende, på ideer som allerede er utdaterte og tilbakelagte, både for leseren og romankarakterene». Igjen er det den tilbakeholdende fortellerstemmen og den tilsynelatende banale handlingen som ser ut til å være problemet. Auklend (2001) omtaler *Hus og hjem* som en «problematisk roman der fiksjonen ligger nært opp til den kjente og trivielle hverdagen, dens rutiner og vaner, husholdningsgjøremål og irrelevante, til dels komiske samtaler mellom karakterene». Han mener at romanen handler om «Annes identitetsproblem, og hvor vanskelig det er for det moderne mennesket å kommunisere med sine medmennesker» (Auklend, 2001).

Svein Johs Ottesen (2001) i *Aftenposten* konsentrerer seg mest om de sosiale relasjonene mellom romanpersonene: «Menneskene kommer aldri innpå hverandre, de er bare der samtidig. Hektisk samvær uten nærhet», skriver han i sin anmeldelse av romanen. Ottesen nevner også språket, som forøvrig er det Helle først og fremst roses for i den norske resepsjonen. Ottesen (2001) mener at hun håndterer språket «på en nøktern og nesten tilbakeholden måte». Berit Kobro (2001) i *VG* omtaler *Hus og hjem* som «rått spennende». Også hun ser de menneskelige relasjonene som bakteppet til de ellers trivielle detaljene i romanen: «Helle viser at til tross for vår tids uformelle og åpne omgangsformer, kan det være problematisk og tidkrevende med ordentlig kontakt og ekte nærhet» (Kobro, 2001).

Flere av anmelderne trekker linjer til forfattere som Solvej Balle, Trude Marstein, Kjell Askildsen og Christina Hesselholt. Nesten samtlige av kritikerne bemerker seg også Helles lune humor. Det er forøvrig interessant å lese anmeldernes innvendinger til den banale fortellerstilen til Helle den dag i dag, da dette ironisk nok er noe hun senere blir *berømmet* for. En liten endring i denne diskursen kan vi se allerede i mottakelsen av *Forestillingen*.

2.2 Mottakelsen av *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*: «trivielt og ubetydelig»

Da Helles andre roman kom ut i Danmark, slo anmelderen⁸ i *Information* fast at Helle «er langsomt på vej til at blive en stor fortæller», og skriver videre: «Og lad os undervejs glæde os over den stilkunst, hvormed hun gør det banale unikt og får læseren til i det stille at le» (*Informations* kulturredaktion, 2002). Bjørn Bredal (2002) i *Politiken* berømmer Helle for sin «humor og præcision i sprog og iagttagelser» Tittelen på Rikke Rottenstens (2002) anmeldelse i *Kristeligt Dagblad* lyder: «Dypt fascinerende skildring af det almindelige liv i Helle Helles nye roman, [...]». Hun bemerker at «teksten faktisk kun står mellem linjerne og ikke i dem», noe som senere har blitt en gjenganger i resepsjonen og et kjennetegn ved Helles forfatterskap (Rottesten, 2002).

Sofie Arneberg i *Klassekampen* skriver: «Helle Helle har lykket med å skrive en underholdende roman om et alvorlig tema. Hennes særegne form for realisme kommer ikke med fortolkninger, og bildene som vises fram står godt for seg selv» (Arneberg, 2003). Arneberg trekker frem humoren i romanen, som hun mener at «balanseres [...] så fint at det ikke går utover budskapet, at Susannes passivitet i sitt eget liv er sørgelig» (Arneberg, 2003). Lillian Vatnøy i *Dagsavisen*, som flere andre av kritikerne, bruker plass på handlingsreferatet og trekantdramaet mellom Susanne, Ester og Kim. Også hun trekker frem det nøkterne språket og Helles humor: «Helle Helle har en tørr, underfundig humor, gjemt i bisetninger eller små snutter som man definitivt ikke må overse, [...]» (Vatnøy, 2003). Hun mener at Helle har skrevet en «jevnt god roman», men at den mangler «det lille ekstra» (Vatnøy, 2003). Vatnøy argumenterer i tillegg for at romanen kan leses som en feministisk roman:

⁸ Anmeldelsen er signert «Informations kulturredaktion».

[...] idet Helle Helle framstiller en kvinnetype som langt fra er et forbilde for leseren. Ved å vise mekanismene som fører til at Susanne handler (eller snarere ikke handler) slik hun gjør, blottlegger forfatteren handlingsmønstre og relasjoner enhver med et feministisk ben i kroppen vil ønske å løsrive seg fra (Vatnøy, 2003).

Elin Brodin (2003) i *Morgenbladet* deler Vatnøys mening om at *Forestillingen* ikke er den helt store litterære opplevelsen: «Helle Helles nye roman viser at et brukbart språktalent og interesse for litteratur ikke er nok for å skape stor kunst». Brodin (2003) bemerker også den underfundige humoren, og mener at språket «flyter godt» og er «på sitt beste henimot elegant». Hun mener imidlertid at romanen er for «flink» og at dette hindrer den i å fremstå som original. Brodin (2003) trekker frem handlingsforløpet som det beste interessante ved romanen, til tross for at det til tider blir for «stillestående».

Siri Kvamme (2003) i *Bergens Tidende* åpner anmeldelsen sin med et jubelrop: «For ein fantastisk tittel! var det første eg tenkte då eg fekk den nye boka til Helle Helle i hende». Hun mener imidlertid at den spennende tittelen dekker til for en «heller middelmådig historie» (Kvamme, 2003). Kvamme (2003) forteller at hun lenge har vært en tilhenger av Helles forfatterskap: «Eg har sans for den overdrevne realismen og det granskande blikket, som ofte gjer det verkelege uverkeleg. Men i årets bok manglar det noko. Ei interessant historie, for eksempel». Helle får imidlertid ros for språket, men Kvamme (2003) mener likevel at «Det heile vert for trivielt og ubetydeleg». En vanlig kritikk som går igjen er at fortellingen blir for triviell. Som i mottakelsen av *Hus og hjem*, går ordet «banalt» igjen i nesten samtlige av anmeldelsene av *Forestillingen*. Flere trekker frem at romanen ligner mer på en novelle, eller kanskje hadde tatt seg bedre ut i den formen, noe Kvamme (2003) også påpeker.

Einar O. Risa (2003) i *Stavanger Aftenblad* er mer positiv, og kaller *Forestillingen* for «en utmerket roman». Cathrine Sandnes (2003) i *Aftenposten* skriver at romanen er «en høyst leseverdige opplevelse, og kanskje er det også den beste boken hennes hittil». Både Risa og Sandnes kommenterer forfatterens «særegne realisme», og Sandnes roser Helles humoristiske sans: «Hun har videreutviklet sin særegne, nesten galgenhumoristiske undertone, [...]» (Sandnes, 2003). Som flere andre, har Sandnes (2003) oppdaget at fortellingen i stor grad blir fortalt mellom linjene: «Spenningen i boken ligger først og fremst i det som ikke skjer, og da først og fremst i det som forblir usagt». Dette er noe som blir bemerket også i *Information*:

«[...] for læseren er det en nydelse at bevæge sig i en tekst, hvor der kun gøres rede for det nødvendigste, således at man er fri til at indlæse mer-betydning» (*Informations* kulturredaktion, 2002).

Noe nytt ved mottakelsen av denne romanen ser vi i at flere anmeldere peker på filmatiske og sceniske trekk. Anmelderen i *Information* skriver at romanen «har handlingsforløb som en ny dansk film, [...]» (*Informations* kulturredaktion, 2002). *Politikens* Bjørn Bredal (2002) skriver: «Velkommen til en ny forestilling af Helle Helle» og omtaler fortellingen som «Et lille kammerspil med fire medvirkende», hvor leserne er forestillingens «publikum». Bredal diskuterer også sjangerbetegnelsen:

For Helles nye roman er ikke, som skrevet står på omslaget, en roman. Nok snarere, netop, en 'ny roman'. Eller en punktroman. Eller en novelleroman. Der drejes for hurtigt om fortællingens hjørner til, at forestillingen fornemmes som roman, og aktørerne er trukket alt for tyndt op til, at de holder som romanfigurer (Bredal, 2002).

Dette minner om Kvammes vurdering, som også mente at boken hadde gjort seg bedre som en novelle. Inger Bentzrud i *Dagbladet* peker også på filmatiske trekk i romanen, og mener at handlingen minner om et filmmanus. Hun mener dessuten at det foregår lite «på idé- eller tankeplanet», eller i hvert fall ikke noe leseren får tilgang til (Bentzrud, 2003). Bentzrud (2003) skriver: «Alt i denne teksten er beskrivelser av handlinger – trivielle inntil det ekstreme – vasker gulv, tar toget, kjøper hårføner. Eller dialog - overflatisk inntil det intetsigende». Også hun nevner Helles tørre humor og den spesielle stilen, som er «gjennomført i sin banalitet», hvor det er mye som skjer under overflaten. Som flere andre, plasserer hun Helles forfatterskap i den danske nyrealismen på 1990- og 2000-tallet.

2.3 Forskningslitteratur om forfatterskapet

Helle Helle har fått plass i danske Gyldendals *Dansk litteraturs historie*, hvor *Hus og hjem* er nevnt. Her blir romanen knyttet opp mot «Et gjennomgående motiv i 1990'er-prosaen», nemlig «familiens oppløsning og drømmen om en familie. Det gjelder om at få samling på sit liv og skabe sig et hjem med far, mor og børn», skriver Lars Handesten (2009). Også her, som i aviskritikken, bemerkes det at Helles stil, som Handesten betegner som minimalistisk,

omhandler det trivielle. Det står ingenting om *Forestillingen* i litteraturhistorien. *Rødby-Puttgarden* er derimot omtalt, og her blir de sosiale perspektivene på 80-tallets Rødby så vidt nevnt, selv om den ikke knyttes direkte opp mot arbeiderlitteratur-tradisjonen.

I 2011 kom antologien *Hvor lidt der skal til: En bog om Helle Helles forfatterskab*, som tar for seg Helles forfatterskap fra *Eksempel på liv* til og med *Dette burde skrives i nutid*. Hvis *det er* og *de* er med andre ord de eneste verkene som ikke blir analysert i denne boken. Antologien setter fokus på Helles minimalistiske realisme, som er sjangerbetegnelsen som verkene hennes fra og med *Rester* blir forbundet med. Per Krogh Hansen, som er en av redaktørene for boken, knytter Helles forfatterskap til minimalismen på grunn av den manglende psykologiske forklaringsrammen leseren får til romanpersonene (2011, 14). Hansen skriver også om Helles forhold til realisme-sjangeren:

På den ene side er hun, hvis vi ser bort fra *Eksempel på liv*, realist med stor R. Hun skriver om den konkrete sosiale og kulturelle virkelighet i det samtidige Danmark og har fat i det brede læsersegment - bibliotekernes læserkredse, bokklubblæserne, gymnasieskolerne. Men samtidig er hun 'noget andet'. Selvom den konkrete virkelighet er nærværende i hendes tekster, så excellerer hun sjældent i realismens detaljerede udpensling af genstandsverdenen og sæder og skikke, ligesom hendes tekster synes blottet for samfunds- eller kulturkritiske perspektiver (2011, 14).

Dette er den oppfatningen som hovedsakelig preger antologien. Likevel finnes det antydninger til at det er noe mer som ligger og koker under overflaten i Anker Gemzøes kapittel om *Rester*, Nils Gunder Hansen sin analyse av *Ned til hundene*, og i Morten Mikkelsens kapittel om Helle Helle som dansklærerlitteratur. Jeg har allerede nevnt at Gemzøe finner sosiale perspektiver i *Rester*, selv om han mener at disse er tydeligere fra og med *Rødby-Puttgarden*. I sin lesning av *Ned til hundene*, bruker Hansen begreper fra Bourdieu, deriblant habitus.

Mikkelsen skriver om hvordan Helles bøker har blitt brukt til undervisning i den danske skolen. Han forteller at romanene hennes, inkludert *Hus og hjem* og *Forestillingen*, i flere år har blitt analysert tverrfaglig i sammenheng med samfunnsfaglige problemstillinger, i tillegg til å bli lest i forbindelse med dansk minimalisme. Hensikten har vært å lære elevene om de ulike sosialgruppene i samfunnet. Med den samfunnsfaglige innfallsvinkelen, blir tekstene koblet til senmoderne teorier om livsformer og Bourdieus habitusbegrep. Dette er både på

grunn av tekstenes persongalleri og tematikk, og Helles skrivemåte (Mikkelsen, 2011, s. 228-229). Sosiale perspektiver på Helles forfatterskap har altså vært en del av undervisningen i den danske skolen i noen år allerede, men har en eller annen grunn mer eller mindre vært ikke-eksisterende i forskningen på og resepsjonen av verkene. Når vi vet dette, blir det enda mer interessant at resepsjonen ikke har hatt det samme fokuset.

Det har blitt skrevet flere masteroppgaver hvor *Hus og hjem* er omtalt. Julie Holst Rasmussen (2002) har i oppgaven «I virkeligheden er virkeligheden: En læsning af Helle Helle: *Hus og hjem* i et fænomenologisk realismeperspektiv» lest *Hus og hjem* i forbindelse med realismesjangeren. Hannah Dagsland Schei (2016) leser *Hus og hjem*, *Rødby-Puttgarden* og *Dette burde skrives i nutid* ut fra tingteori i oppgaven «Om cowboybukser og frikadeller. Noe skal det jo stå i bøkene. En undersøkelse av tingenes funksjon i *Hus og Hjem* (1999), *Rødby-Puttgarden* (2005) og *Dette burde skrives i nutid* [sic] (2011)». Linn Rottem (2014) har skrevet om *Hus og hjem* og *Ned til hundene*, og har brukt fenomenologisk teori til å studere «hvordan metonymiske forflytninger mellom omgivelsene og karakterene fremstilles» i de to romanene. Oppgaven har tittelen «Uhyggelig hygge. Om *Hus og hjem* og *Ned til hundene*».

Søren Langager Høgh har et kapittel om *Forestillingen, Dette burde skrives i nutid* og *Rødby-Puttgarden* i sin doktorgradsavhandling, «Litteraturens ting. Træf - træffet som litterær funktion» (2013). Mette Mechlenborg har skrevet om blant annet *Hus og hjem* i doktoravhandlingen «Rundt om webergrillen. En geokritisk læsning af parcelhusforstaden som stedserfaring i aktuel dansk kunst og litteratur» (2012).

Mette Mechlenborg (2013) har skrevet en artikkel som bygger på doktoravhandlingen hennes, med tittelen «Kroppen mellem kanter og grænser. En stedsfænomenologisk læsning af Helle Helles *Hus og hjem*». Karen Hvidtfeldt Madsen (2011) har et kapittel om romanen i *Hvor lidt der skal til*, som heter: ««Alting er som det skal være». Det helt almindelige livs æstetik. *Hus og hjem*, 1999». Her leser Madsen *Hus og hjem* i sammenheng med kristendommen og dens verdier i det postmoderne samfunnet. Anne Mette Foss Jørgensen (2013) har skrevet artikkelen «Identitet, selvrealisering og de intime relationer» om *Forestillingen*. Jørgen Aabenhus (2011) har skrevet et kapittel om *Forestillingen* i *Hvor lidt der skal til*, med tittelen: «Et sted at være. *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*, 2002».

Kort oppsummert har de to romanene altså først og fremst blitt lest ut fra tingteori, fenomenologisk teori og realisme-sjangeren. De siste årene har, som tidligere nevnt, noen danske forskere bidratt med et nytt perspektiv på Helles forfatterskap, hvor flere av verkene hennes blir lest i sammenheng med klasse. I 2016 kom Tue Andersen Nexøs bok *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten*, som diskuterer det han mener er en ‘sosial vending’ i dansk samtidslitteratur gjennom de siste tjue årene. Her blir Helle omtalt i to kapitler. Nexø fokuserer mest på novellen «Tirsdag nat» fra *Biler og dyr* og *Rødby-Puttgarden*, men også *Hus og hjem* og *Forestillingen* blir nevnt i et par setninger. Nexø leser *Rødby-Puttgarden* som en fortelling om sosial mobilitet. Nexø mener at i denne romanen, som i Helles øvrige romaner:

[...] fyller bolig, transportmidler og madvarer meget, og brukes både som diskret symbolske uttrykk for personernes tilstand, for de dilemmaer, de befinner sig i, og som præcise markeringer af deres sociokulturelle placering (2016, 61).

Han diskuterer også språkets rolle i romanen som en illustrasjon av sosiale forskjeller, og kobler det til begrepet habitus. Her sikter han til tendensen som også ble kommentert i resepsjonen av *Hus og hjem* og *Forestillingen*, nemlig mangelen på skildringer av følelser og indre psykologi. «I stedet registrerer den deres hverdagslige replikker og handlinger, som var den en serie af kropslig-sociale gestus», skriver Nexø (2016, 65).

Anker Gemzøe (2017) har skrevet artikkelen «Den sociale drejning. Hvis det er og Helle Helles klassesynsvinkler». Peter Simonsen (2018) har skrevet artikkelen «Forestillingen om at tingene var indrettet anderledes: Helle Helles arbejderlitteratur». Simonsen er her inne på flere trekk og perspektiver som kan knytte *Forestillingen* til arbejderlitteraturen. Han fokuserer imidlertid mest på arbeidssituasjonen til Susanne, mens smakens forbindelse med klassetilhørighet får mindre plass i artikkelen.

Simonsen (2017) har også skrevet artikkelen «Prekarisering og prekært arbejdsliv i Helle Helles roman, *Ned til hundene* (2008)». Her har han lest romanpersonene i *Ned til hundene* som mennesker som kan forbindes med prekariatet, for å få en forståelse av levevilkårene for såkalte «prekære mennesker» i samtiden. Simonsen (2019) har i tillegg skrevet om *Dette burde skrives i nutid* i artikkelen «Litteratur og velfærd», hvor han leser romanen i forbindelse med hovedpersonens velferd og liv i velfærdsstaten.

2.4 Kommentarer til resepsjonen

Da Margunn Vikingstad anmeldte Helles hittil nyeste roman, *de*, i *Morgenbladet*, refererte hun til Nexøs bok, *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten*.

I staden for å definere forfattere som ein uutgrunneleg minimalist og smal forfatter, les Nexø mellom anna romanen *Rødby-Puttgarden* som ein kritikk av velfærdsstatens ideal om sosial mobilitet. Det gjer han mellom anna ved nettopp å peike på Helles mange scener mellom folk frå «uuddannede liv i provinsbyen og uddannede mellomlag» som manifesterer sosiale og kulturelle gap som ikkje berre kan viskast ut ved hjelp av ein velfærdsstat (Vikingstad, 2018).

Vikingstad (2018) mener at man også i *de* finner «det politiske i det «mikrososiale»». Vi ser her en ny tendens i hvordan Helles forfatterskap blir lest. Det kan skyldes den nye forskningen på Helles forfatterskap, eller at de sosiale perspektivene bare har blitt tydeligere i tekstene hennes etter hvert. Det kan også være at forfatterskapet ikke ble gjenkjent som arbeiderlitteratur fordi denne strømmingen ikke var i fokus da Helle debuterte som forfatter, og det var derfor ikke noe forskere og kritikere så etter.

Anker Gemzøe (2017) refererer til en artikkel i *Information* som retter kritikk mot dagens litteraturkritikk, med tittelen «Underklassen lever igen i samtidslitteraturen – vi overser det bare». Anna Raaby Ravn (2017) skriver i artikkelen at «genopdagelsen af klasseperspektivet» ikke har påvirket den danske litteraturkritikken. Hun snakker med Nicklas Freisleben Lund, som sier følgende om den danske litteraturkritikken av i dag:

Det er for mig at se udtryk for en særlig klasseblindhed, hvor den udsatte position forstås og fortolkes gennem etniske eller kulturelle filtre, og altså ikke er et produkt af ulighed, af classeskel. Klasse mangler simpelthen som analytisk prisme (Ravn, 2017).

Lund mener at dette kan være fordi «mange oppfatter klasseperspektiver og klassekritik som fodformede og forældede perspektiver», med gjenklang fra 70-tallets marxistiske litteraturkritikk og -lesning, og mange ønsker nå å ta avstand fra det å skulle lese litteratur politisk (Ravn, 2017). Dette kan kanskje også forklare hvorfor både litteraturkritikken og den akademiske resepsjonen av Helles forfatterskap lenge ikke har fokusert på tekstenes klasseperspektiver.

Det skrives altså fremdeles arbeiderlitteratur i Danmark, men litteraturkritikken har ikke konsentrert seg så mye om det. Lund mener at dette blir et vitenskapelig litteraturhistorisk problem, fordi man ikke kan gi et riktig, eller fullstendig, bilde av den danske samtidslitteraturen når deler av den ikke blir oppdaget. Da sikter han til de erfaringene om den nye klassevirkeligheten som blir skildret i samtidslitteraturen. Han mener at den nye arbeiderlitteraturen ikke kun bør leses som en type litteratur som gir stemmer til dem som ikke ellers har en egen stemme i offentligheten, men også som et vitnesbyrd om at det er noen klasseforskjeller i samfunnet som vi ikke kan ignorere: «Vi misser altså et viktig politisk potentiale, når vi ikke også har klasseperspektivet med i læsningen» (Ravn, 2017).

Som Peter Simonsen (2018) viser til, kom *Information* med en artikkel i 2014 om den nye 'generation etik' i dansk samtidslitteratur, hvor Helle Helle – som en gammel traver – blir karakterisert som upolitisk. Elisabeth Friis sier i artikkelen at Helle har en «subtelt ironiske måte at fortælle på», til forskjell fra den yngre generasjonen forfattere, som derimot «kjenner [...] på et etisk ansvar» (Bendsen, 2014). Tidligere konsentrerte man seg mest om estetikk, og «Med etikken følger også en politisk bevidsthed, som længe har vært upassende i litteraturen. Det har tidligere nærmest vært tabu at sette politik og litteratur sammen», forklarer Friis (Bendsen, 2014). Kanskje gjør Helles bruk av ironi at hun fremstår som useriøs, og dermed ikke politisk.

Det er interessant at Helles fokus på det trivielle i hverdagen, som tidligere har blitt lest som handlingsløst, nå blir forstått i et politisk perspektiv. Forskningen som har blitt gjort på dette området så langt har antydnet at klasseperspektivet først blir tydelig i *Rødby-Puttgarden*, selv om Peter Simonsen også har funnet slike perspektiver i *Forestillingen*. Jeg vil fortsette der Simonsen sluttet, og ta en litt annen innfallsvinkel for å lese denne romanen som arbeiderlitteratur. Flere forskere og anmeldere har pekt på Helles fokus på *ting*, og jeg vil undersøke om romanpersonenes forhold til ting kan ses i forbindelse med klasse og smak.

Jeg vil også gå lenger tilbake i forfatterskapet og inkludere *Hus og hjem* i analysen, som så langt ikke har blitt lest med dette perspektivet. Hva skal til for at man skal se et politisk potensial i tilsynelatende enkle samtaler om matlaging og innredning? Språket i Helles verk blir også sett i tett sammenheng med de trivielle provinsfortellingene hennes, på grunn av den enkle, nøkterne fremstillingsformen. Jeg vil undersøke om måten romanpersonene

kommuniserer med hverandre på kan ses i sammenheng med de sosiale perspektivene i forfatterskapet hennes.

3 Bourdieus teorier om klasse og smak, og Cavell, Mangrum og Mois dagligspråksfilosofi

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for det teoretiske rammeverket for avhandlingen. Jeg begynner med Bourdieu og hans teorier om klasse og smak, for så å diskutere hvorfor disse også kan regnes som problematiske. Her bruker jeg Benjamin Mangrums lesning av Cavell, som gir et dagligspråksfilosofisk perspektiv på klasse og smak, med utgangspunkt i begreper som livsformer og kriterier. Jeg mener at Mangrum bidrar med viktige perspektiver på temaet, fordi, som jeg kommer til å argumentere for i lesningene av romanene, er smak og kriterier noe vi også blir enige om i fellesskap med andre. Det er ikke kun bestemt av politiske og økonomiske strukturer i samfunnet, slik Bourdieu derimot mener.

Romanpersonenes klasses tilhørighet og smaksdommer kommer frem gjennom hvordan de uttrykker seg, og derfor trenger jeg dagligspråksfilosofien til å åpne opp denne delen av romanene. Videre i dette kapitlet gjør jeg rede for Cavells dagligspråksfilosofi. Til slutt gir jeg et oversyn av Toril Mois lesning av Ibsen-stykket *Rosmersholm*, som også tar utgangspunkt i Cavells dagligspråksfilosofi. Mois artikkel bidrar med perspektiver på et ekteskap mellom to skeptikere, noe jeg tar med meg videre til min lesning av *Forestillingen*.

3.1 Pierre Bourdieus tanke om det sosiale rommet, den kulturelle kapitalen og «habitus»

Det er naturlig å se til den franske sosiologen Pierre Bourdieu når vi skal diskutere klasse og smak. I boken *Distinksjonen*, som i dag regnes som en moderne sosiologisk klassiker, viser han hvordan enkeltindividers estetiske preferanser bestemmes av klasses tilhørighet og sosial posisjon (Pax Forlag, 2020). Han har sett på goder som blant annet billedkunst og musikk, og klær, innredning og matlaging. Teoriene hans er basert på studier han gjorde i Frankrike i 1963 og 1967-1968, i form av brukerundersøkelser, med et utvalg på 1217 personer (Bourdieu 1995, 56).

I boken studerer Bourdieu forholdet mellom sosiale posisjoner, disposisjoner (habitus) og standpunkter, som han forklarer som «de «valgene» de sosiale aktørene foretar på alle ulike praksisområder» (1995, 33). Han mener altså at de valgene vi tar hver dag, som matlaging,

politikk, idrett og så videre, er resultater av den klassen vi tilhører, habitusen vår, og vår plass i det sosiale rommet. Han beskriver studiene sine som en analyse av det sosiale rommet (i Frankrike på 1970-tallet) — et begrep han benytter mye (1995, 30). Det sosiale rommet er konstruert slik «at aktørene eller gruppene fordeler seg ut fra den posisjonen de har i statistiske fordelinger ut fra de to *differensieringsprinsippene*», som han identifiserer som økonomisk kapital og kulturell kapital (1995, 34).⁹ Aktørene har mer til felles jo nærmere man står hverandre langs disse to dimensjonene, og omvendt. Avstandene i rommet tilsvarer sosiale avstander (1995, 34).

Bourdieu mener at det er en nær sammenheng mellom kulturelle virksomheter og individers utdanningskapital, dernest deres sosiale bakgrunn. Utdanningskapital ser han på som «en form for anerkjent kulturell kapital», hvor våre kulturelle behov og preferanser er knyttet til utdanningsnivået vårt (1995, 44 og 57). Utdanningstittelen blir betraktet som en garanti for «kultur», som Bourdieu ser som noe av det mest grunnleggende for å anses som et vellykket menneske (1995, 204). Deretter spiller individets sosiale bakgrunn en rolle, i form av «en umerkelig tilvenning innen familien» (1995, 46).

Et annet viktig begrep hos Bourdieu, er «habitus». Det forklarer han som «et forenende og generende prinsipp som lar indre og relasjonelle kjennetegn ved en posisjon komme til uttrykk i form av en enhetlig livsstil, det vil si som et enhetlig sett av valg av personer, goder og virksomheter» (1995, 36). Ut fra de ulike habitusformene våre, klassifiserer vi ulike kulturprodukter og livsstilsvalg, og har dermed ulik smak. Dette kan handle om hva vi spiser, hvilke idretter vi utøver, hvor vi står politisk — som ifølge Bourdieu vil skille seg systematisk fra et individ fra en høyere, eller lavere, klasse enn oss selv. Vi har ulike oppfatninger av hva som er bra og hva som er dårlig, og vi gjør ulike vurderinger. «Slik har det seg at én væremåte eller gjenstand kan bedømmes på ulike måter — som fornem av én, som pretensiøs eller prangende av en annen, som vulgær av en tredje», poengterer han (1995, 37).

3.1.1 Bourdieus ulike smaksformer

Bourdieu mener at de ulike måtene vi forholder oss «til virkeligheten og til fiksjonene på, [...]

⁹ Å ha kulturell kapital vil si «å ha kunnskap om kulturelle uttrykksformer», som blant annet gir evnen til å avgi smaksdommer over hvem som har «god» og «dårlig» smak (*Store norske leksikon*, 2014a).

gjennom de økonomiske og sosiale betingelsene som de forutsetter», henger sammen med våre ulike posisjoner i det sosiale rommet (1995, s. 62). Dette har nær sammenheng med habitusen vår, som videre kan knyttes til ulike klasser. Hvordan vi skiller mellom «det vakre og det stygge», avslører vår egen posisjon. Bourdieu forklarer koblingen mellom klasse og smak på denne måten:

Smaken virker som en slags sosial stedsans [...], og orienterer de som har en spesiell plass i det sosiale rommet mot de sosiale posisjonene som passer til deres egenskaper, og videre mot de virksomheter eller goder som passer for de som har denne posisjonen (1995, 218).

Han har avgrenset de ulike retningene til tre smaksformer, som har en sammenheng med utdanningsnivåene og de ulike samfunnsklassene: den legitime smaken, en «middels» smak, og den «folkelige» smaken. Den legitime smaken foretrekker de anerkjente kunstverkene. Ifølge Bourdieu er det den herskende klassen som innehar mest utdanningskapital, og der øker også hyppigheten av denne smaksformen. Middelssmaken utspiller seg som en blanding av de to andre smaksformene, i den forståelse at det både er en sans for de mindre verkene innenfor den legitime kulturen, og de større verkene fra den folkelige kulturen, som for eksempel populærmusikk. Denne smaken svarer vanligvis mest til middelklassen. Den folkelige smaken finner vi oftest i folkelige lag, og «den avtar med stigende utdanningskapital», skriver Bourdieu (1995, 59-60).

3.1.2 Småborgernes forhold til kulturen

Selv om medlemmer fra de ulike klassene har noen av de samme forbruksvarene, kan de ha forskjellige sosiale bruksmåter. Noen produkter blir allerede forbundet med én klasse, enten på grunn av tradisjoner eller pris, men «de fleste produkter [får] sin sosiale betydning bare gjennom den måten de tas i bruk på», skriver Bourdieu (1995, 65-66). For å se klasseforskjellene, må man derfor studere de sosiale bruksmåtene, for eksempel hvordan maten blir tilberedt. Bourdieu argumenterer for at man må studere den konkrete situasjonen når man klassifiserer ting i det sosiale rommet (1995, 66 og 228).

«Medlemmer av ulike samfunnsklasser skiller seg mindre fra hverandre med hensyn til i hvilken grad de *anerkjenner* kulturen enn med hensyn til i hvilken grad de *kjenner* den», skriver Bourdieu (1995, 133). Han mener at småborgerne strekker seg etter den legitime smaken, og «ser seg selv i motsetning til det vulgære» (1995, 140). Ved å låne referanser fra den legitime kulturen, gir det en mulighet for at middels kultur kan forveksles med den legitime (1995, 134). Det finnes ikke en egen middels kultur, eller en egen middels språkbruk. «Det som skaper en middels kultur er småborgerskapets forhold til kulturen, som kjennes på at en tar feil av gjenstander, viser forakt, malplassert tiltro og allodoksi», argumenterer Bourdieu (1995, 141). Småborgerne avslører en betydelig avstand mellom kjennskap og anerkjennelse i sitt forhold til kulturen, gjennom sin investering i lavere former for legitime kulturprodukter, som de ikke i utgangspunktet har noe kunnskap om. Bourdieu kaller dette for «den gode viljen» (1995, 133). Han skriver følgende om småborgernes smak:

Uten tilstrekkelige forsikringer om sine klassifiseringer, og splittet mellom den smaken de er tilbøyelige til å ha og den smaken de ønsker å ha, er småborgerne dømt til valg som står i sterk motsetning til hverandre (1995, 140).

Denne tendensen skal vise seg både i kulturpreferansene deres og i mer dagligdagse valg. Innenfor den legitime kulturen gjelder det «å kunne noe uten noensinne å ha lært det» (1995, 148). «Småborgernes kulturprodukter avslører for tydelig, gjennom det alvorlig som de bys fram med, [...]» at de ikke tilhører denne kulturen, mener Bourdieu (1995, 148). Han beskriver dette som et kulturspill, som småborgerne ikke mestrer. Det er fordi de ikke klarer å ha en naturlig holdning knyttet til kulturen, på grunn av at de er for redde for å avsløre sin egen uvitenhet. «Småborgerne identifiserer kultur med *kunnskap*, og tror at et kultivert menneske er en som er grenseløst *kunnskapsrik*», skriver Bourdieu (1995, 173). Men det å være et kultivert menneske kan reduseres til å ha et forhold til kulturen.

Tendensen Bourdieu beskriver skal også vise seg i småborgernes forhold til språket, hvor det er tendenser til å være overkorrekt, og «å slå ned på alle språklige feil, hos seg selv og hos andre» (1995, 154). På samme måte har man et strengt forhold til moral:

[...] med en nesten uslukkelig tørst etter teknikker og regler for oppførsel. Dette fører til at hele tilværelsen legges under streng disiplin, og til at en på alle områder lar seg styre av prinsipper og forskrifter (Bourdieu 1995, 154).

Bourdieu mener at det ikke er tilfeldig at ord som «små» og «liten» kan forbindes med måten småborgerne tenker, snakker og handler på. Småborgeren er en med små bekymringer og små behov, som omtaler seg selv på en nedsettende måte. Denne væremåten «vitner om en som må gjøre seg liten for å slippe gjennom den smale porten som gir adgang til borgerskapet», argumenterer han videre (Bourdieu 1995, 159-160). Småborgeren må altså gjøre seg liten, som betyr å tilpasse seg og på en måte akseptere underordningen sin i det sosiale rommet (Bourdieu 1995, 201).

3.1.3 Bourdieus syn på den folkelige kulturen

«Den grunnleggende påstanden om at habitus kan defineres som en dyd av nødvendighet bekreftes aldri så tydelig som når det gjelder de folkelige lag», skriver Bourdieu (1995, 186). Arbeiderklassen har oftere et savn etter nødvendige goder, noe som «tvinger fram en smak for det nødvendige» (Bourdieu 1995, 186). Dette viser seg blant annet i individenes matpreferanser, med folkelige verdier om å «spise skikkelig». For Bourdieu er det blant annet karbohybratholdige matvarer, svinekjøtt, poteter og fjærkre. Forbruket av dyre matvarer er begrenset hos arbeiderne, selv om det er nettopp disse matvarene som symboliserer det å «spise skikkelig» for dem. Dette kan være bearbejdede kjøttvarer, vin, kaffe, smør og fremfor alt sukker, som det forbrukes langt mindre av i høyere lag. Til sammenlikning er matvarer som er mer karakteristisk for borgerlig livsstil gjerne kalvekjøtt, lam, får, kjøtt, fisk, skalldyr, sitrusfrukter og så videre (Bourdieu 1995, 190).

Bourdieu mener at arbeiderne har et tilsvarende forhold til kunsten, som de har til mat:

Vi har sett at det å underkaste seg nødvendigheten leder de folkelige klassene mot en pragmatisk og funksjonalistisk «estetikk», hvor formeksperimenter og all slags kunst for kunstens skyld avvises som noe grunnløst og bortkastet (1995, 191).

Arbeiderne har derfor en større tendens til å si at «de liker rene og ryddige hjemmeinnredninger, som er lette å holde i orden» (Bourdieu 1995, 191). Det samme gjelder for valget av klær, som skal være holdbare, enkle og anvendelige, slik at de kan brukes i flere sammenhenger, og skal gi mye for pengene. Det er det vi kan kalle for fornuftige innkjøp (Bourdieu 1995, 191). «Det kan virke som om folkelige vaner og virksomheter kan avledes

direkte fra objektive livsbetingelser», skriver Bourdieu (1995, 193). Med dette mener han at arbeidere har større sannsynlighet for å være begrenset av tid, penger og anstrengelser — som påvirker smaken deres. Grunnlaget for den folkelige smaken er dermed det som anses som nødvendig, praktisk og funksjonelt. Det innebærer en tilpasning til det Bourdieu kaller for de objektive mulighetene, som gjør at en «*gir avkall på symbolske gevinster*» og fokuserer på nødvendigheter som en hårklipp når det trengs, solide møbler og så videre (1995, 193). Dette skiller seg radikalt fra overklassens smak:

Slik har det seg at ingenting er mer fremmed for kvinner fra folkelige lag enn denne typisk borgerlige ideen om å la hver enkelt gjenstand i et hjem være frukten av et estetisk valg, [...] å anvende rent estetiske kriterier i valget av en gryte eller et skap (Bourdieu 1995, 193-194).

Bourdieu hevder videre at «Til og med de valgene som ut fra rådende normer framstår som de mest «irrasjonelle», springer ut av smaken for det nødvendige» (1995, 194). Han mener at det skyldes mangelen på kulturell kapital, hvor en i stedet prøver å få maksimalt ut av de pengene man har til rådighet. Dette fører til en smak for «skrikende anheng eller glorete dingser, som får «salonger» og «entrées» til å bli fylt opp av nips og småting kjøpt på ulike messer» (Bourdieu 1995, 194-195). For de borgerlige blir dette sett på som vulgært. «[...] å være distingvert er å kunne antyde med så diskrete virkemidler som mulig et størst mulig forbruk av tid, penger og oppfinnsomhet», skriver Bourdieu (1995, 195).

Bourdieu baserer altså disse betraktningene på spørreundersøkelser han har gjort i Frankrike. Vi må derfor ta i betraktning at det her er snakk om et annet samfunn og en annen kultur. Det er ikke dermed sagt at det danske samfunnet nødvendigvis ikke innehar lignende mekanismer, men man kan ikke overføre en teori fra en annen kultur til å skulle gjelde det danske samfunnet uten videre. Vi kan også stille spørsmål ved om Bourdieus studier fra 1960-tallet kan være utdaterte for dagens samfunn. Til tross for den brede anerkjennelsen analysene hans har fått, er det likevel noen som er kritiske til teorien hans.

Tradisjonelt har kritikken mot Bourdieu kommet fra kulturforskere som har forsøkt å overføre hans teorier på andre land og andre tidsepoker. Håkon Larsen har gitt en innføring i Bourdieu-kritikken i boken *Den nye kultursosiologien* (2013). Her kommer det frem at kritikken blant annet går på at Bourdieu er for deterministisk, og baserer seg mer på teori enn empiriske bevis

(*KUNSTforum*, 2019). I det filosofiske tidsskriftet *Agoras* temanummer om Bourdieu fra 2006, ytrer David Gartman den samme kritikken. Michèle Lamont (2012) skriver i artikkelen «Toward a Comparative Sociology of Valuation and Evolution» at hun mener at Bourdieus teori først og fremst er relevant for det franske samfunnet.

Det har vanligvis vært mest sosiologisk kritikk av Bourdieu, men det er også mulig å kritisere han teoretisk. Benjamin Mangrum (2014) mener at Bourdieus teori om estetisk verdi er problematisk. Dette argumenterer han for i artikkelen «Bourdieu, Cavell, and the Politics of Aesthetic Value», som jeg skal presentere i det følgende.

3.2 Dagligspråksfilosofi

3.2.1 Benjamin Mangrum — problemet ved Bourdieu

I artikkelen «Bourdieu, Cavell, and the Politics of Aesthetic Value» bruker Benjamin Mangrum essayer fra dagligspråksfilosofen Stanley Cavell til å diskutere det han ser som problemene ved Bourdieus teori. Han tar særlig opp Bourdieus underliggende skepsis mot en allmenn estetikk og smaksdommer som prinsipielt kan deles av alle. Delene av Mangrums artikkel som jeg baserer meg på, har tatt utgangspunkt i Cavells filosofiske hovedverk, *The Claim of Reason* og «The Politics of Interpretation» fra *Themes Out of School*.

Grunnen til at Mangrum setter Bourdieu og Cavell opp mot hverandre er for å demonstrere at det ikke er tilfelle at enhver estetisk praksis er politisk utnyttende eller sosialt urettferdig på den måten som Bourdieu argumenterer for det. Mangrum mener at det ikke er mulig å lage en generell teori om forholdet mellom estetikk og klasse, som Bourdieu legger opp til. Mangrum tar utgangspunkt i Cavells undersøkelse av forholdet mellom det naturlige og det konvensjonelle, og Ludwig Wittgensteins språksyn, som han beskriver som en *theory of action* (i motsetning til en *teori of meaning*). Mangrums hovedinnvendinger mot Bourdieus estetiske teori er særlig påstandene hans om den «vilkårlige» naturen på den kulturelle arenaen, som Bourdieu mener at er konstruert som formidling av en «kode» som påfører objekter betydninger, og oppfatningen hans av at smaksdommer er forekommende på en «politisk» arena (Mangrum 2014, 260-261).

For Bourdieu er kulturelle objekter — og preferansene for disse objektene — unektelig politiske, og bygger på ulikhet, forklarer Mangrum. Det vil si at estetisk verdi ikke viser til en universell «common sense», slik Kant mener.¹⁰ I stedet manifesterer den estetiske verdien seg i sosial ulikhet og de kulturelle betingelsene for en bestemt maktorden. Bourdieu ser kultur som et felt som produserer økonomisk og sosial makt (Mangrum 2014, 263). Mangrum mener at dette er en uomtvistelig sannhet, fordi det er tilfellet for mennesker i kapitalistiske samfunn, som «do in fact commodify culture and make aesthetic judgments as though vying for power on such a large scale» (2014, 261). Likevel synes han at Bourdieus syn er problematisk, fordi det tilsier at det estetiske bare får sin verdi gjennom det sosiale og det økonomiske feltet. Mangrum mener på sin side at utsagn på både det estetiske, det økonomiske og det sosiale feltet bare gir mening på bakgrunn av våre *livsformer*, et begrep han henter fra Wittgenstein (2014, 261).

For Bourdieu er estetiske objekter i utgangspunktet tomme for betydning. I hans analyse får de sin verdi fra sosioøkonomiske maktstrukturer, hvor det estetiske objektets natur kan avsløre maktdynamikken som fører til at noen smaksdommer veier tyngre enn andre, skriver Mangrum (2014, 263). Bourdieu holder på et tradisjonelt filosofisk bilde av språk og betydning, hvor selvet og samfunnet pålegger betydning på objekter som ellers er tomme for betydning (2014, 264). Mangrum forklarer Bourdieus syn på estetiske objekter på denne måten:

[...] we cannot know *of* the aesthetic, because it is an *illusio*; it is not a *thing* that may actually be known, but instead is an object that supports underlying social and economic conditions (2014, 265).

Mangrum mener at Bourdieus analyse fungerer på en begrenset måte innenfor Wittgensteins brukparadigme. En viktig forskjell mellom Cavell og Bourdieu ligger i synet på estetiske

¹⁰ Bourdieu skrev *Distinksjonen* som en reaksjon på Immanuel Kants *Kritikk av dømmekraften* (1790). Kant mente at smaksdommer på en måte er subjektive, men samtidig allmenngyldige – fordi de aldri er *rent* subjektive og tilfeldige. «Dette kan forklares ved at vi alle vil oppleve det samme estetiske behag når vi forholder oss desinteressert til et kunstverk. Når vi er desinteressert, vil vi alle kunne få de samme følelsene overfor et kunstverk, og slik vil smaksdommene våre om kunstverket være sammenfallende», skriver Gunnar Skirbekk og Nils Gilje (1999, s. 384). Det er disse felles følelsene som danner grunnlaget for de «riktige» smaksdommene, som gjør dem allmenngyldige (Skirbekk og Gilje 1999, s. 384). Kant mente også at en estetisk dom alltid er interesseløs (1914, s. 46). For Bourdieu er derimot en estetisk dom aldri interesseløs, fordi den alltid er knyttet til politiske og økonomiske interesser.

objekters funksjon (Mangrum 2014, 265). Mangrum argumenterer for at problemet ved Bourdieus idé om kulturell kapital blir tydelig når det betraktes i lys av Cavells forhold til moderne skeptisisme. Cavell viser hvordan man kan avvise ideen om at dagligspråket kan tilbakevise skeptisisme. Han ønsker å gjøre oss oppmerksomme på det noumenale som et produkt av filosofisk angst, skriver Mangrum (2014, 265). Cavell mener at kriteriene vi deler og bruker i verden ikke kan gripe verden i seg selv. De kan ikke bevise at andre sinn eller den ytre verden eksisterer. Mangrum mener at Cavells posisjon når det gjelder skeptisisme blir tydeligere når man betrakter det i lys av Wittgensteins språksyn, noe Mangrum karakteriserer som en handlingsteori (2014, 265).

Med utgangspunkt i Wittgensteins språksyn, slik det kommer til uttrykk i *Filosofiske undersøkelser*, holder Cavell ved at verden og ord blir gitt sammen. Når vi lærer språk, lærer vi ikke bare uttale og ordenes grammatiske orden, men også *livsformer*, som gjør de ordene til det de er — som man kan utføre språkhandlinger med, som å navngi, peke på, uttrykke et ønske eller omtanke, og så videre (Mangrum 2014, 265). Wittgensteins språksyn går ut på at når vi lærer et ord, så lærer vi ikke bare hvordan et ord brukes, men også hva en ting *er*. Mangrum bruker ordet far som eksempel, som kan ha ulik betydning for ulike mennesker. Vi lærer hva en far er ved å omgås vår egen far, andres fedre og så videre (2014, 266).

Cavell og Wittgenstein beskriver relasjonen mellom bruk, betydning og livsformer som stedfester hva en ting *er* som «grammatisk», sier Mangrum (2014, 266). Slike relasjoner utelukker muligheten for at betydning kan eksistere et annet sted, i «tegn» lagret i hjernen. Meningen med ordene våre ligger i stedet i individuell bruk, og i deres forhold til livsformer, som vi deler med andre. Det er dermed ikke noe gap mellom ord og betydning, fordi begge gis når vi lærer å bruke et ord, som en måte å delta i verden på. Mangrum refererer igjen til *The Claim of Reason*:

[...] Cavell explains that ‘the gap between the mind and the world is closed’ in the Wittgensteinian vision, for both exist inseparably within shared modes of acting, of being in the world. The mind is not distinguishable from the material conditions of its existence, and as a result the relations of our forms of life—the shared usages of language—amount to what is often described as human ‘convention’ (Mangrum 2014, 266).

Cavell forklarer dette skillet mellom sinnet og verden ved å vise til *Filosofiske undersøkelser*, hvor det argumenteres for hvordan språket relaterer til verden — for eksempel prosessen hvor språket gir navn til ting. Dette er ikke gitt på forhånd, og er avhengig av menneskelig handling — som også er en måte å forstå begrepet livsformer på, bemerker Mangrum. Han knytter det til Wittgensteins berømte sitat: «[...] å forestille seg et språk betyr å forestille seg en livsform» (Wittgenstein 1997, 41). Det vil si at livsformene våre er de levde betingelsene hvor mening oppstår, og disse er stadig i endring (Mangrum 2014, 266-267).

Livsformer er de innebygde relasjonene hvor språket blir brukt og betydning blir forhandlet. Ved Bourdieus språksyn blir derimot «betydning» sett som uavhengig av handling, som en slags aura av betydning som kan tildeles objekter. Dersom dette også gjelder for estetikken, er Bourdieus teori umulig, mener Mangrum. Bourdieu mener at organiseringen av kulturfeltet er vilkårlig, i den forstand at innholdet til kulturinstitusjonene gir en «kode» for å tolke objektene, fremfor «blikket» til tilskueren. For å kunne forstå disse forholdene og klassifiseringene, må man være en del av den samfunnsklassen. Bourdieus estetiske teori forutsetter altså at betydning kommer før bruk, hvor estetiske objekter bare får betydning ved å bli lest ut fra allerede eksisterende kulturelle koder (Mangrum 2014, 263-264). Dersom en ser dette fra Wittgenstein og Cavells perspektiv, blir Bourdieus teori suspekt, fordi objekter ikke innehar denne betydningen før vi tar dem i bruk, mener Mangrum (2014, 267). Det er ikke noe «naturlig» ved verdien til et estetisk objekt, fordi det får sin betydning fra unaturlige, sosioøkonomiske maktstrukturer (Mangrum 2014, 263).

En måte Mangrum forklarer forskjellene mellom Bourdieu og Cavell på, er ved å diskutere forholdet mellom det naturlige og det konvensjonelle, som Cavell skriver om i *The Claim of Reason*. Her kommer Cavell frem til at menneskelige konvensjoner ikke kan være vilkårlige, og at de snarere blir konstituert gjennom visse språklige handlinger. Det vil si at konvensjoner er naturlige for Cavell, fordi de gir betingelser for menneskelig kunnskap og praksiser. For Cavell er menneskelige konvensjoner vårt eneste utgangspunkt når vi bruker språket, påpeker Mangrum. Disse konvensjonene opererer på ulike nivåer i delte handlinger på en slik måte at de ikke alle kan være vilkårlige i samme grad. Cavells forklaring av konvensjonalitet har som mål å gi grunnlag for å betrakte visse praksiser, (smaks)dommer og delte meninger som «naturlige» og «objektive» i spesielle tilfeller, men likevel uten å stole på analytiske resonnementer (Mangrum 2014, 270).

Cavell mener at Wittgensteins konsept om livsformer forkaster forholdet mellom det naturlige og det konvensjonelle. Det viser at det «objektive» ikke kan finnes utenfor våre livsformer. Det betyr ikke at økonomiske og politiske krefter ikke påvirker det estetiske feltet i noe grad, for eksempel ved at estetiske objekter blir behandlet som statussymboler og dermed kan gi kulturell kapital. Det betyr bare at de ikke er mer objektivt enn et estetisk kritisk utgangspunkt, understreker Mangrum (2014, 270-271). «Aesthetics is as much a lens for what we might call objectivity as economics, particularly if by ‘objectivity’ we mean a critical enquiry into our forms of life», skriver han (2014, 271).

Cavell argumenterer for at det finnes en konvensjonell type objektivitet ved smaksdommer i seg selv, som bunner i menneskers språk og livsformer (Mangrum 2014, 271). Det vil si at vi har visse grunnleggende kriterier, fordi vi deler et språk og en verden, som vi bruker til å forhandle om estetisk verdi. Fordi vi deler kriterier, har vi også en felles forståelse av hva som regnes som et godt kunstverk eller ikke. Samtidig er det selvfølgelig mulig å være uenige om smaksdommer; dette er noe vi kan forhandle om gjennom språket. Bourdieu mener at estetisk verdi er et produkt av økonomiske og politiske forhold. Cavell hevder derimot at vi ikke kan finne en «objektiv» posisjon innenfor kulturfeltet, og at det heller ikke finnes styrker bak det kulturelle som på noen måte er mer «objektiv» (Mangrum 2014, 273). Cavell mener også at det derfor er avgjørende å undersøke hvordan vi faktisk bedømmer ting og verdsetter dem – fordi det sier noe om oss og vår livsverden.

Bourdieus arbeid er nyttig til å avsløre delte livsformer som er preget av ulikheter og vold, hvor sosioøkonomisk dominans er normalisert (spesifikt i datidens Frankrike), medgir Mangrum. Problemet viser seg når disse tilfellene blir presentert som normen, når de snarere kun viser til spesifikk bruk, tilfeller eller smaksdommer. Dersom man følger Cavells tankegang, mener Mangrum at man vil se at våre livsformer er like mye bestemt av estetikken i seg selv, som de er av økonomien og det politiske (2014, 268-269).

Cavell's view [...] is radically immanent in the sense that it is shorn of all metaphysical or transcendent moorings for our world, our language, our forms of life, and thus for our 'meanings'. Any other grounding apart from such conventionality, Cavell suggests, becomes a metaphysical quest (Mangrum 2014, 270).

Forskjellen mellom de objektive betingelsene ved Bourdieus sosiologiske analyse, og de livsformene som gir oss en brukskontekst å forholde oss til, ligger i hvordan individet forholder seg til disse betingelsene, skriver Mangrum. Bourdieu mener at kunnskap er basert på subjektivitet, som videre er styrt av sosiale krefter. Det som regnes som objektivt, er det som blir anerkjent hos de høyere lag — fordi de har høyest status i samfunnet (Mangrum 2014, 270-271).

Hvordan ser disse forskjellene mellom Bourdieu og Cavell ut når det kommer til individets forhold til det «objektive» ved estetiske vurderinger? For Bourdieu ser det ut til at en objektiv oppfatning avslører forhåndsoppfattede forhold, som bunner i sosiale og økonomiske maktstrukturer som et individ arver, skriver Mangrum. Innenfor Wittgensteins syn er en slik oppdagelse av det forhåndsoppfattede umulig, fordi de estetiske vurderingene våre blir gitt med verden. I Cavells lesning av Wittgenstein kan estetiske vurderinger imidlertid avsløre ens egen følelse av nødvendighet; hva som anses som «objektivt» nødvendig innenfor våre livsformer. Cavell mener at Wittgensteins filosofi gir et antropologisk syn på nødvendighet, i den forståelse at det som anses som estetisk verdifullt for noen, aldri kan analyseres utenfor våre livsformer. Vi kan heller ikke finne krefter som opererer ovenfor livsformene våre, fordi det er de selv som gir forutsetningene for hva som oppfattes som verdifullt (både sosialt, økonomisk og estetisk), skriver Mangrum (2014, 272).

Det estetiske er nødvendig for å forstå vår egen relasjon til verden som delt med andre, men også problemene og ulikhetene ved den verdenen. Estetisk verdi kan ikke bare være et materielt gode for økonomiske forhold eller maktuttrykk. I stedet er estetiske konvensjoner selv bestemmende for våre livsformer, vår økonomi og ordninger av makt, skriver Mangrum (2014, 273). De ordinære betingelsene ved smaksdommer er derfor ikke politiske i den betydning at disse smaksdommene *alltid* bestemmer betydning i form av maktuttrykk. Dersom man følger Cavells tankegang, kan det virke som at Bourdieu overser det faktum at det estetiske, det politiske og det økonomiske alle er «krefter» innenfor den samme ordenen (dersom man ser kulturarenaen som et *field of forces*), mener Mangrum. De deler de samme grammatiske betingelsene og kan derfor ikke fullt ut fastsette den andre (Mangrum 2014, 276).

I konklusjonen sin bruker Mangrum et sitat fra Wittgensteins *Filosofiske undersøkelser* for å illustrere poenget sitt. I dette eksempelet kritiserer Wittgenstein bildet av språk som det å navngi ting i verden:

3. [...] Og det må man si i mange tilfeller der spørsmålet melder seg: «Er denne fremstillingen brukbar eller ubrukelig?» Svaret er: «Jo, brukbar; men bare innenfor dette snevert avgrensede området, ikke for den helheten som du foregav å fremstille» (Wittgenstein 1997, 36).

På samme måte mener Mangrum at Bourdieus analyse har relevans kun for en begrenset del av verdensbefolkningen, og kan dermed ikke utgjøre en generell teori om estetikk.

Wittgenstein tilbyr heller ikke en teori om språk, men en filosofi om handlinger og delte livsformer, som Cavell tar utgangspunkt i når han diskuterer estetikk. Mangrum mener at estetikk er basert på våre delte livsformer og hvordan de kommer til uttrykk i språket, snarere enn økonomisk eller sosial dominans. Det bestemmes av bruk, innenfor våre ulike livsformer. Det finnes ingen betydning utenom den vi blir enige om, mennesker imellom — og det er alltid under forhandling (Mangrum 2014, 269 og 278).

Dette synet på estetikk foreslår at det er en feiltakelse, til og med umulig, å tillegge mening til enhver smaksdom som en markering av sosial distinksjon, som om hver eneste kritiker og kunstner var enige om hvordan kunst får betydning i vår verden, skriver Mangrum (2014, 275). Han bemerker også at Cavell ikke tilbyr en teori om kunst, og gir heller ikke en omfattende definisjon av estetikk:

Rather, ordinary language philosophy is entirely immanent in its view of what counts as art, beauty, and their critical appraisals [...]. By this I mean that Cavell formulates the aesthetic as a concept without a transcendent structure: there are no ways of determining 'what counts' by reference to pure reasoning or static categories (2014, 262).

Mangrum forklarer videre at det estetiske er forankret i bestemt bruk, for eksempel en forestilling *vi* anser som kunst, en rose *vi* synes at er vakker, og dette er oppe til diskusjon, basert på våre delte livsformer (2014, 262). Som Wittgenstein skriver: «Et ords betydning er dets anvendelse i språket» (1997, 53). Mangrum argumenterer derfor for at estetiske objekter får betydning først når vi tar de i bruk. Livsformene våre er videre betingelsene for bruk. Han

mener at det er like mange aktiviteter, som det er meninger ved og måter å bruke et ord på. Betydningene er endeløse, og derfor kan man ikke lage én teori for all bruk. Det ville innebære at betydningen av en smaksdom måtte eksistert utenfor disse aktivitetene. Bourdieus beskrivelse av estetikk kunne bare vært mulig dersom dens betydning var metafysisk, universelt og abstrakt fra daglig bruk, skriver han (2014, 268).

Utover den kritikken Mangrum fremmer mot Bourdieu med bakgrunn i Cavells filosofiske tenkning rundt estetisk verdi, er det opplysende for diskusjoner rundt smakskonflikter hos Helle å se nærmere på hvordan Cavell mener at språklig samhandling fungerer normativt. I tillegg blir det nyttig å forstå hvordan kriterier for objekter samtidig med kriterier for verdien til disse objektene i Cavells og Wittgensteins tenkning er forankret i grammatiske utsagn. Siden jeg kommer til å se nærmere på hvordan personene i Helles romaner snakker om ting på, og hvilke kriterier de bruker for å skille mellom dem, kan det være et nyttig supplement å konkret se nærmere på Cavells tekster «Must We Mean What We Say?» og et kapittel fra hans hovedverk, *The Claim of Reason*.

3.3.2 Stanley Cavell: et forsvar av dagligspråksfilosofien

I essayet «Must We Mean What We Say?» forklarer Stanley Cavell hvordan dagligspråket fungerer, og hvordan dagligspråksfilosofer tenker og jobber. Cavell går i dialog med professor Mates og hans argumenter mot Oxford-filosofene Austin og Ryle, og forklarer hvorfor han mener at Mates' argumenter er irrelevante. Han gjennomgår, diskuterer og svarer på argumentene til de ulike partene, og forsvarer samtidig dagligspråksfilosofien. Mates tviler for eksempel på at Austin og Ryle har samlet beviser for påstandene deres om dagligspråket. I dette essayet gjør Cavell det imidlertid klart at man generelt ikke trenger empiriske bevis for hva som blir sagt i et språk. Språkbrukeren er kilden til et slikt bevis, argumenterer han. Generelt kan vi selv vite om noe kan bli sagt eller ikke kan bli sagt i vårt eget språk (Cavell 2015, 2 og 4). Vi trenger ikke empiriske studier for å kunne avgjøre hva vi sier når vi bruker dagligspråket. «All that is needed is the truth of the proposition that a natural language is what native speakers of that language speak», skriver Cavell (2015, 5).

Cavell mener at dagligspråksfilosofer ikke bare kan avgjøre hvilke ord vi bruker, men også hva vi mener med dem. Eller som J.L. Austin skriver i essayet «A Plea for Excuses»:

«[examine] what we should say when, and so why and what we should mean by it» (2010, 7). Cavell diskuterer hva som er relasjonen mellom hva du eksplisitt sier og hva du impliserer — hvorfor sier vi for eksempel noen ganger A, når vi mener B? Et eksempel han bruker er hvis vi spør noen «Var det frivillig?» (for eksempel: «Tok du på deg de klærne frivillig?»). Dette virker som et merkelig spørsmål å stille, og det vi egentlig mener er nok «Det er noe rart ved klesvalget ditt» (for eksempel at det er upassende i sammenhengen — som å være kledd i rødt i en begravelse). Vi godtar ikke «Gjorde du det frivillig?» som et passende spørsmål om alle typer handlinger (Cavell 2015, 7-8). Hva personen kan ha ment med spørsmålet sitt varierer derfor ut fra hvilken sammenheng det ble sagt i.

Et viktig poeng for Cavell er at vi ikke kan forstå hva en ytring skal bety (hva som blir implisert), uten å vite/forstå hvilken sammenheng den inngår i (2015, 8). Det er naturligvis enklere når et begrep blir brukt på den vanlige måten, fordi det tillater oss å trekke visse konklusjoner. Å lære hva som blir implisert er en del av det å lære et språk — det er en essensiell del av det vi kommuniserer når vi snakker. «Intimate understanding is understanding what is implicit», skriver Cavell (2015, 10). Tittelen på essayet hans viser til at vi «må» mene med det vi sier, hva de ordene sannsynligvis betyr, ut fra sammenhengen de blir sagt i — fordi det er den tolkningen som gir mest mening (Cavell 2015, 17).

Cavell bruker et eksempel hvor man lurer på hva en umiak er og slår opp ordet i ordboken — fant du ut hva «umiak» betyr, eller fant du ut hva en umiak er? Poenget hans er at vi lærer språket, og vi lærer verden, sammen. For å forstå en situasjon, må vi spørre oss selv om *hva vi skal si når*. Det vil si at vi spør oss selv «Hva ville være det naturlige å si her?». Poenget ved å spørre om dette er at å svare på det spørsmålet, noen ganger er den eneste måten å kunne si hva situasjonen *er*, mener Cavell (2015, 18-19). Det er slike spørsmål dagligspråksfilosofer stiller seg selv når de studerer språket.

Cavell forklarer at når dagligspråksfilosofen sier «Du kan ikke si sånn og sånn», så mener han/hun at du ikke kan si dette *her* og kommunisere *denne* situasjonen til andre, eller forstå den for deg selv. Når ord blir brukt på en annen måte enn det de vanligvis betyr, blir det rom for at andre kan misforstå oss. Dette kan være hvis vi ikke sier det vi mener, eller ikke uttaler oss på «riktig» måte (Cavell 2015, 19-20). Det må være en sammenheng mellom det du sier og det du mener for at andre skal forstå deg. Dette er også forskjellen mellom det vi eksplisitt

sier og det vi antyder. Vi er også ansvarlige for det vi mener (intenderer) å si— akkurat som vi er ansvarlige for det vi mener (intenderer) å gjøre, skriver Cavell (2015, 29-30).

Cavell diskuterer også om ulike personer — han bruker en professor og en baker som eksempel — bruker ord som «frivillig» og «ufrivillig», eller «uforfarende» og «automatisk» på samme måte. Bakeren har kanskje aldri brukt noen av disse ordene i det hele tatt. Dersom det skulle vise seg at de bruker disse ordene forskjellig — kan vi dermed si at vi ikke har rett til å si at mennesker bruker ord på samme måte, uten å gjennomføre en empirisk undersøkelse? Eller kan vi da si at de «ikke snakker samme språk»? (Cavell 2015, 32). Dette blir stående som et åpent spørsmål mot slutten av essayet.

3.3.3 Kriterier

I essayet «Criteria and Judgment» diskuterer Cavell Wittgensteins bruk av ordet kriterier og hvordan dette konseptet fungerer innenfor dagligspråksfilosofien. I *Filosofiske undersøkelser*, skriver Wittgenstein: «580. En 'indre prosess' har behov for ytre kriterier» (1997, 182). Cavell forklarer kriterier på denne måten: «[...] criteria are supposed to be the means by which the existence of something is established with certainty» (1999, 6). Et eksempel han (og Wittgenstein) bruker er hvordan vi kan vite sikkert at noen kjenner smerte.

For Wittgenstein betyr det å ha kriterier for noe at man vet, ved et individuelt tilfelle, om kriteriene gjelder eller ikke, skriver Cavell. Hvis det er tvil om dette, er tilfellet på en eller annen måte utenfor standarden. Det betyr at vi ikke har noen klare kriterier for dette tilfellet (1999, 13). Slik Cavell leser Wittgenstein, mener Wittgenstein at all vår kunnskap, alt vi ser som viktig eller stiller spørsmål ved, er styrt av kriteriene våre. «Without the control of criteria in applying concepts, we would not know what counts as evidence for any claim, nor for what claims evidence is needed», skriver Cavell (1999, 14).

Kriterier er spesifikt for objektet. Det som gjør et samfunn trygt er ikke det samme som gjør et ord trygt, og så videre. Hva som anses som «trygt» kan også variere ut fra ulike sammenhenger (1999, 15). Cavell refererer da til *Filosofiske undersøkelser*: «373. Grammatikken forteller hvilken form for gjenstand noe er» (Wittgenstein 1997, 146).

Wittgensteins kriterier er forankret i dagligspråksfilosofens grammatiske undersøkelser, og det er grammatikk som forteller oss hva slags objekt noe er, forklarer Cavell (1999, 16).

Cavell skriver at kriterier er vurderingskriterier, de har til formål å kunne hjelpe oss med å diskriminere eller skille mellom saker, å identifisere ved hjelp av forskjeller. Andre mennesker eller grupper deler ikke, eller er ikke nødvendigvis enige i, kriteriene våre (1999, 17-18). Man kan se en situasjon på ulike måter, og dermed ha ulike kriterier.

The philosophical approach to what we say, and the search for our criteria on the basis of which we say what we say, are claims to community. And the claim to community is always a search for the basis upon which it can or has been established (Cavell 1999, 20).

Vi har ingen garanti for at vi «gir mening»; at vi har rett eller at andre vil forstå oss. I verste fall kan det føre til at vi blir isolert fra andre, eller fra oss selv, skriver Cavell (1999, 20).

Det beste beviset på at det finnes kriterier er å lage det, mener Cavell. Wittgenstein sier at vi gjør dette ved å se på hva vi sier grammatisk, noe han eksemplifiserer i *Filosofiske undersøkelser*. Studiene hans beskriver tre hovedsteg. Det første er at vi ønsker å finne ut noe om et fenomen, for eksempel smerte, kunnskap eller forståelse. Deretter minner vi oss selv om den typen ytringer vi kommer med om dette emnet. Til slutt spør vi oss selv hva slags kriterier vi har for å si det vi sier. Hva er motivasjonen vår i dette? Når vi etablerer kriterier i vanlige tilfeller, vil vi vite hva slags grunnlag vi har for å vurdere et objekt til å ha en viss verdi, for å kunne gi det en bestemt tittel. Når det gjelder Wittgensteinske kriterier, vil vi vite «the basis on which we grant any concept to anything», hvorfor vi kaller ting det vi gjør (Cavell 1999, 29). Kriteriene er altså det vi vil finne ut av.

Det er to generelle påstander om hva vi sier, som Wittgenstein forklarer ut fra ideen om grammatikk. Den ene er at språket er delt; at formene vi stoler på er fornuftige, menneskelige former, at de pålegger menneskelige grenser for oss, at når jeg sier hva vi kan og ikke kan si, så setter jeg ord på noe andre kan gjenkjenne og adlyde (bevisst eller ubevisst). Den andre påstanden er at vår bruk av språket er systematisk. Ifølge Wittgenstein finner vi ut hva kriteriene våre er ved å spørre «I hvilke tilfeller sier vi ...?». Da kan vi oppdage at vi enten er enige med, eller ikke er enige med, menneskene rundt oss — noe vi kanskje ikke var klar over

fra før av. Wittgenstein kaller dette for konvensjoner, eller noen ganger regler. Disse er alltid under forhandling; hvis vi finner ut at de ikke passer i den enkelte situasjonen, eller ikke gir mening (lenger). Dette kan for eksempel være hvis vi har fått ny informasjon som endrer holdningene vi opprinnelig hadde til noe. Da kan det hende at kriteriene våre forandrer seg, med andre ord at vi skifter mening (Cavell 1999, 29-30). Det kan være viktig å forhandle og bli enige om kriterier med andre for å kunne kommunisere godt med hverandre.

The establishing of criteria makes the process of judging more convenient, more open, less private or arbitrary. One might say: here establishing criteria allows us to *settle* judgments publicly - not exactly by making them certain, but by declaring what the points are at issue in various judgments, and then making them *final* (on a given occasion) (Cavell 1999, 31).

Det Wittgenstein vil med kriterier er å vise til hvilken grad vi *er* enige om kriterier, og at vurderingene vi gjør i forbindelse med kriterier er delt (og offentlige). Likevel er det vi er enige om noe som er så intimt for oss. Når vi bruker språket, blir kriteriene våre offentlige, fordi språket avslører oss. Kriterier er imidlertid ikke håndfaste, de kan ikke forsikre oss om noe — og dermed kan vi heller ikke være sikre på at andre vil forstå oss og den måten vi uttrykker oss på, med de ordene vi bruker. Det er noe vi ikke kan bli enige om på forhånd, men som må forhandles om i samspill med andre mennesker (Cavell 1999, 31-32). Dette er nødvendig for at vi skal klare å kommunisere med hverandre. Cavell viser til en paragraf i *Filosofiske undersøkelser*: «242. Til den språklige kommunikasjon hører ikke bare overensstemmelse i definisjonene, men (så besynderlig det måtte lyde) også i dommene» (Wittgenstein 1997, 118). Wittgenstein vil også vise at vi noen ganger ikke er enige om kriteriene (Cavell 1999, 32). Cavell forklarer det på denne måten:

Official criteria are appealed to when judgments of assessment must be declared;
Wittgensteinian criteria are appealed to when we “don’t know our way about”, when we are lost with respect to our words and to the world they anticipate (1999, 34).

Så begynner vi å finne oss selv ved å finne ut og erklære kriteriene vi er enige om. For Wittgenstein handler kommunikasjon om at vi er enige om/deler kriteriene. «In order for there to «be» such things as rules, we have to agree in our judgment that a rule has been obeyed (or not)», skriver Cavell (1999, 34-36). Her refererer han til paragraf 240 i *Filosofiske*

undersøkelser. Videre erklærer han at selve regelen er død; den eksisterer kun ved at vi er enige om den — som han har hentet fra paragraf 242 i samme bok (Cavell 1999, 36).

Mange filosofer mener at Wittgensteins språksyn gjør språket for offentlig, «that it cannot do justice to the control I have over what I say, to the innerness of my meaning», skriver Cavell (1999, 36). I den sammenhengen spør Cavell om hvordan vi kan komme frem til et fullverdig, delt språk, basert på slike sårbare, intime og private øyeblikk, som han mener at egentlig bare er våre oppfatninger av hva som foregår, uten noe som bekrefter antagelsene våre. Det bør ligge kriterier til grunn for ordene vi bruker/velger, mener Cavell (1999, 34 og 36).

Jeg skal nå se på Toril Mois essay «Å miste troen på språket: fantasier om fullkommen kommunikasjon i *Rosmersholm*», hvor hun illustrerer hvordan skeptisisme kan påvirke kommunikasjonen i et parforhold. Dette er viktig å ta med seg til analysen av *Forestillingen*, hvor Susanne og Kims forhold påvirkes av at de begge befinner seg i en skeptisk posisjon.

3.3.4 Toril Moi: fantasien om fullkommen kommunikasjon

I boken *Ibsens modernisme* (2006) undersøker Toril Moi skeptisisme i *Rosmersholm*. Her bruker hun dagligspråksfilosofiske perspektiver fra Wittgenstein og Cavell. Moi skriver at skeptisisme handler om «å betrakte språket som en forbannelse: et mangelfullt redskap vi må bruke for å få kontakt med andre på grunn av kroppens ugjennomtrengelighet» (2006, 388). En slik holdning står altså stikk i strid med Wittgenstein og Cavells språksyn om at språket er delt. I *Rosmersholm* ønsker Rosmer å bli forstått, men uten å kommunisere for å oppnå dette. Han fantaserer om fullkommen kommunikasjon, uten å bruke språket. Denne fantasien bunner i en skeptisk holdning til språket: «den nedvurderer [...] språket, for den fratrukker ordene all verdi: menneskelig tale kan aldri bli annet enn nest best i forhold til sjelens sanne, ordløse kommunikasjon», skriver Moi (2006, 388).

Vi kan, ikke ta for gitt at andre kan forstå oss og ordene våre slik vi forstår dem selv, på den måten som Rosmer og Rebekka gjør. Når vi snakker, risikerer vi alltid at andre misforstår oss eller ikke er enige med oss. I *Rosmersholm* begynner fantasien om fullkommen kommunikasjon etter hvert å bære preg av tvang. Moi forklarer at dette er fordi «den [ikke] åpner noe rom for at den andre kan svare i frihet» (2006, 389). Bak denne fantasien ligger det

en motvilje mot å anerkjenne at den andre er annerledes enn en selv. Rosmer kan ikke anerkjenne at Rebekka er annerledes enn han selv. Samtidig forventer Rebekka at Rosmer skal kunne «lese» sjelen hennes, uten at hun har sagt noe om hva hun føler (Moi 2006, 389 og 395-396).

Det verste med dette er at hun vet at hun selv har vært med på å skape Rosmers døvhet, gjennom sin egen taushet, sine egne hemmeligheter, sin forstillelse, sine lavmælte, rolige ord om å hjelpe Rosmer med å foredle menneskene (Moi 2006, 396).

Likevel forventer hun at han burde ha visst mer om henne, siden han tross alt vil tilbringe livet sitt med henne. Rebekka og Rosmer har altså til felles at de vil bli forstått av den andre, uten å måtte bruke språket. Rebekka innser etter hvert at hun aldri vil kunne åpne seg for Rosmer, fordi han ikke vil kommunisere med henne (Moi 2006, 296-397).

Både Rosmer og Rebekka fantaserer om å kunne kommunisere uten å bruke ord, men det utspiller seg på ulike måter for hver av dem. Rebekka har havnet i en skeptisk posisjon fordi hun er isolert og mentalt atskilt fra Rosmer, og hun drømmer om at han skal forstå henne, uten at hun trenger å kommunisere. Hun vil at han skal kunne se dypt inn i sjelen hennes. Rosmer forneker derimot det Moi kaller for «menneskelig atskilthet», og ønsker at Rebekka skal være en del av han selv (2006, 399). «Hvis Rosmer ikke greier å lese Rebekka som en åpen bok, slutter han at han ikke kan kjenne henne overhodet», skriver Moi (2006, 400). For Rosmer finnes det ikke en mellomting mellom disse to tilstandene. «Dette er den radikale skeptisismens holdning, og når den gjennomsyrrer en ekstremist som Rosmer, blir hverdagsliv og alminnelig menneskelig samkvem helt umulig», forklarer hun (2006, 400).

Rebekka må dermed forsøke å overbevise Rosmer — den største skeptikeren — «om at man kan vite noe om verden eller om andre mennesker» (Moi 2006, 401). Det er umulig. Rosmer innser også etter hvert at Rebekka ikke *er* en del av han, som fører til ytterligere ensomhet. Resultatet er at de begge blir isolerte fra hverandre og fra fellesskapet, fordi de ikke tror at andre kan forstå dem, og dermed ikke anerkjenne dem som den de er (Moi 2006, 401 og 403). Skuespillet slutter med at de begge begår selvmord. De lyktes dermed aldri i å komme seg ut av sin skeptiske posisjon.

4 Analyse av *Hus og hjem*

4.1 Handlingsreferat

Hus og hjem åpner med setningen: «Jeg har vært her i fem dage, og det er mit femte brev til Anders» (s. 5).¹¹ Hovedpersonen Anne er 30 år gammel og har akkurat flyttet tilbake til provinsbyen hun vokste opp i, etter å ha bodd København i 14 år. Kjæresten Anders er fortsatt i den gamle leiligheten deres og jobber, mens Anne har flyttet ned i forveien for å gjøre i stand huset. Når vi først møter Anne er hun på vei ut til postkassen, antagelig for å poste brevet til Anders. På tilbakeveien treffer hun på en av de nye naboene, som vi senere får vite at heter Svend. Han slår av en prat med henne om været: «— Så kommer vinteren, siger han» (s. 5), til tross for at det er mars. Gjennom samtalen med naboen får vi vite at Anders kommer først om fire uker, når han begynner i ny jobb 1. april.

Begrunnelsen Anne gir for at hun nå er tilbake på hjemtraktene er at Anders har fått ny jobb i området. Hun flyttet fra byen da hun var i tenårene, etter at hun mistet begge foreldrene i løpet av en måned. Foreldrene var tilflyttere som ikke kjente noen i byen, så da de døde, flyttet Anne til København for å bo hos tanten. Denne informasjonen får vi stykkevis gjennom samtaler Anne har med Jens, og med Charlotte og Anita.

Mens Anne venter på at Anders skal flytte inn med henne, har hun store planer for alt hun vil få gjort i huset i mellomtiden. Det skal imidlertid vise seg at hun ikke har gjort så mye som hun hadde tenkt. Flyttekassene blir stort sett stående, og hun får heller ikke malt ferdig kontoret. Vi får se at Anne lett lar seg distrahere fra arbeidet, som når hun heller begynner å bla i en katalog fra et stormagasin, som hun ikke rakk å se i før hun flyttet. Hun faller for en sort buksedrakt, som hun ringer og bestiller på kontokortet sitt. Anne bruker også mye tid på å skrive brev til Anders. «Takk for brevet. Det var nesten som å være der selv» (s. 25), sier han i en telefonsamtale mellom dem, som tyder på at brevet hennes var langt og detaljert. Hun sover dessuten bort mye av tiden: «Jeg legger mig op for at sove. Jeg kan ikke finde på andet» (s. 45). Anne gjenopptar også kontakten med barndomsvenninnene

¹¹ Alle sidetall uten videre referanse i dette kapitlet henviser til 5. utgave av *Hus og hjem*, som ble utgitt i 2016 ved Samleren/Rosinante & Co i København.

Charlotte og Anita. Hun blir også kjent med naboparet Ellen og Svend, og den unge, ugifte presten Jens, som bor på prestegården ved siden av. Jens uttrykker interesse for henne, og de begynner å tilbringe mye tid sammen. Anders kommer også på besøk noen ganger.

I kapittel 14 har Anders flyttet inn, og de har akkurat vært i begravelsen til Anitas far. Handlingen hopper deretter frem til juni, hvor det er byfest, og Anne og Anders inviterer Charlotte, Anita og hennes samboer, Kim, over på middag. Under festen blir Charlotte kjent med Jens, og de innleder et slags forhold. Dette faller ikke i god jord hos Anne, som i all hemmelighet blir sjalu og på ulike måter forsøker å sabotere forholdet. Flørten mellom Charlotte og Jens dabber imidlertid fort av.

I kapittel 21 gjør romanen et nytt hopp i tid, hvor det er blitt september. Vi får vite at Anne ikke har snakket med Jens på lenge, men mens Anders er på guttetur i Berlin med fotballaget sitt, konfronterer hun presten, etter at hun har blitt beskyldt for å ha hatt en affære med han av Lone, en høyrøstet kvinne hun møtte på en middag hos Anita kvelden før. Jens ber henne til slutt om å gå. Noen dager senere snakker Anne og Anders om å gifte seg, og bestemmer seg for å gjøre det på rådhuset: «— Jeg tror, det er bedst for os, siger han» (s. 255). Det er uvisst om Anders her henter om at han har hørt ryktene om Anne og presten, eller om han mener at verdiene deres sammenfaller bedre med å gifte seg på rådhuset. Romanen slutter med at Anne og Anita drar til kirkegården sammen, hvor både Annes foreldre og Anitas far ligger begravet. Da de går ut på gaten igjen, spør Anita henne hvorfor hun ser så glad ut, hvorpå Anne til slutt erklærer: «— Jeg er faktisk også helt glad» (s. 261).

4.2 Fortelleteknikk

Hus og hjem er fortalt i presensform, med Anne som førstepersonsforteller. Romanen har 23 kapitler, som er grovt delt inn etter månedene mars (kapittel 1-14), juni (kapittel 15-20) og september (kapittel 21-23). Den første delen, hvor Anne bor alene i huset, er den klart lengste. I Karen Hvidtfeldt Madsens artikkel om *Hus og hjem*, skriver hun:

Narrationen kan siges at genspejle Annes oplevelse af situationen, hendes indre univers. De uger, hvor Anne er alene, fylder mest i bogen, ligesom man må antage, de gør i hendes bevidsthed, fordi tiden 'føles lang' (2011, 87).

Dette finnes det også flere hentydninger til i romanteksten, hvor Anne uttrykker at hun kjeder seg. Romanen har også en scenisk fremstilling, med mye bruk av dialog. Dialogene virker ofte overfladiske og unødvendige, men her ligger det også viktig informasjon om Annes personlighet og hvordan hun tenker.

Dialogene er dessuten en viktig kilde til å oppdage løgner, misforståelser og andre fenomener som forklarer (og kompliserer) relasjonene mellom romanpersonene. Denne informasjonen virker det som at Anne selv enten ikke er klar over eller bevisst på, fordi hun aldri kommenterer det. Her blir leseren sittende i en slags allvitende posisjon, til tross for at det er Anne som er fortelleren, noe Madsen også kommenterer (2011, 93). Dette gjør muligens også Anne til en litt upålitelig forteller, fordi hun ser ut til å mangle en oversikt og refleksjon over handlingene sine som leseren derimot får. «[...] det faktum at forteljaren er upåliteleg, reduserer lesarens tillit både til denne informasjonen og til forteljarens vurdering av den», skriver Jakob Lothe om denne typen forteller (2003, 46). Jeg-fortelleren i *Hus og hjem* virker heller ikke som om hun er klar over at hun er upålitelig, noe som ytterligere kan svekke tilliten leseren har til fortelleren (Lothe 2003, 46).

Mette Mechlenborg peker på at det i noen tilfeller kan være snakk om en implisitt forfatterstemme i denne romanen, som gir leseren den informasjonen som Anne selv ikke har kjennskap til (2013, 122). Det forblir imidlertid en gåte hvorvidt Anne er bevisst sine egne motsigelser, selv om visse detaljer kan tyde på at hun er mer klar over dem enn hun eksplisitt gir uttrykk for. Et eksempel er da hun sier til Charlotte i en telefonsamtale at Jens ikke er hjemme for å få henne fra å ringe han, uten å ha sjekket om dette faktisk stemmer. Da hun senere ser over på prestegården og oppdager at det ikke er lys der, tenker hun: «Det er nok, som jeg sagde. Han er ikke hjemme, eller også er han bare gået tidlig i seng (s. 224).

Hus og hjem har ingen analepser, men vi får noen glimt fra fortiden til Anne gjennom samtaler hun har med menneskene i hjembyen. Disse handler hovedsakelig om hennes oppvekst i provinsbyen og foreldrenes død. Handlingen kretser mest rundt det som skjer her og nå, noe vi ser i de svært detaljerte beskrivelsene av alle de trivielle handlingene Anne

utfører fra dag til dag. Likevel virker hun mer fokusert på fremtiden, og har vanskelig for å eksistere i *her og nå*-tilværelsen. Anne er veldig opptatt av hvor fint huset og hagen skal bli, alt hun skal gjøre for at huset deres skal bli til et hjem, familien hun skal skape med Anders, at de skal gifte seg. Hun er heller ikke særlig interessert i å forholde seg til fortiden, i hvert fall ikke med det første. Hun vil ikke snakke om foreldrene sine med Anita, og det er først overfor Jens at hun etter hvert åpner seg opp og forteller både om foreldrene, og om ulike hendelser fra da hun var tenåring.

4.3 Hvem er Anne?

Vi blir først og fremst kjent med Anne gjennom samtale hun har med de andre i omgangskretsen hennes, særlig naboene Jens og Ellen, og venninnene Charlotte og Anita. Gjennom en samtale mellom Anne og Ellen i begynnelsen av romanen, får vi vite at Anne og foreldrene bodde ute ved den gamle stasjonen, og senere over jernvarebutikken. Dette sier ikke Ellen noe, selv om «— Ellen plejer ellers nok at kunne huske alting», ifølge ektemannen (s. 12). Senere får vi vite at foreldrene hennes ikke kjente noen i byen. De jobbet begge som skolelærere, men i en annen by. Ellen forteller senere at søsteren hennes har en venninne, Lis, som har jobbet i jernvarebutikken, som kan huske at de bodde der. Ellen mener at hun nå også husker Annes mor, men tar feil av både hårfargen hennes og hvor hun døde.

Annes mor døde av kreft, mens faren kjørte for fort på motorveien og døde på stedet, en måned senere. Ellen kan ikke huske han: «Der har alltid været så mange trafikuheld hernede, siger hun og ryster på hovedet» (s. 65). Anne må fort erkjenne at hun er like malplassert i byen som foreldrene hennes var, som Mechlenborg påpeker (2013, 119). Anne forteller også Jens at hun egentlig synes at det er rart at foreldrene ble begravet her i byen, fordi de var tilflyttere og ikke kjente noen der. De snakket alltid om å flytte, men gjorde det aldri, fordi Anne trivdes på stedet og ikke ville bytte skole. Anne medgir også at foreldrene «[ikke] var glade, og de havde ingen venner. De døde bare, og der er fandme ikke andre end mig, der kan huske, hvordan de så ud» (s. 139). Foreldrene hadde ikke noe sosialt nettverk i byen, og Anne mener at dette gikk ut over henne, fordi hun da ble nødt til å flytte fra byen da de døde.

Vi får ikke vite så mye om hva Anne har drevet med de årene hun bodde i København. Hun

møtte Anders da hun gikk på gymnaset der, og hun har siden studert tysk. Anders er utdannet biolog, og har nå fått jobb på *forsøgsstationen*. Vi får heller ikke vite så mye om hans bakgrunn, annet enn at han tilsynelatende er oppvokst i København, siden han gikk på gymnaset der.

I motsetning til Anders, har Anne ikke fått seg jobb på det nye bostedet, og det høres ut som at hun heller ikke jobbet i København: «— Jeg gikk alligevel rundt og lavede ingenting i København, [...]» (s. 36). Hun sier til Charlotte at hun har tenkt til å få seg jobb etter hvert, hvis hun kan finne noe. Charlotte foreslår at hun kan undervise i tysk på kveldsskolen, men Anne avviser forslaget: «— Jeg ved egentlig slet ikke, om jeg gider bruke den utdanning, [...]» (s. 21). Dette kan leses som en kommentar til Bourdieu, som mener at overklassens væremåte «underkuer andre» (Østerberg, 1995, 15). Anne viser her at hun ikke ønsker å markere utdannelsen sin, eller det Bourdieu kaller for utdanningskapital, i møte med den folkelige kulturen. Det virker også som at Anne ikke har økonomisk behov for å jobbe, selv om det ikke er noe som blir diskutert i romanen. Hun bemerker dessuten overfor venninnene at det var hun som hadde til utbetalingen på huset. Det kan kanskje tyde på at hun lever på noe arv etter foreldrene, men dette får ikke leseren vite noe om (Madsen, 2011, 86).

Stedene Anne bodde i barndommen er kanskje de største indikatorene på Annes sosiale bakgrunn. Etter at hun flyttet til København, ser det ut til at hun har vært gjennom en klassereise. Hun har tatt utdanning, har penger til å kjøpe seg hus, og ser ikke ut til å trenge en jobb for å klare seg økonomisk. Det ser dessuten ut til at hun har oppnådd en viss kulturell kapital, med tanke på gourmetmaten hun tilbereder. Hun har også et vokabular for å kommentere maten i utdypende detalj: «Kyllingen er virkelig vellykket. Kødet er saftigt, og sovsen har fået en behagelig syrlighed fra peberfrugterne» (s. 95).

Det er vanskelig å kunne si noe spesifikt om Annes klassebakgrunn, fordi vi får vite så lite om oppveksten hennes. Mye av det hun beskriver høres ut som et helt vanlig tenåringsliv i en småby, med fester og øldrikking på stadionen på kveldene. Hun opplevde imidlertid en stor sorg da hun som tenåring mistet begge foreldrene i løpet av et par måneder. Som skolelærere kan vi anta at Annes foreldre hadde en gjennomsnittlig god inntekt, og at de hadde tatt utdanning. Ut fra beskrivelsene Anne gir, høres det imidlertid ut som at de bodde noe beskjedent. Som voksen ser det derimot ut til at Anne lever et behagelig middelklasseliv, hvor hun ikke trenger å tenke på penger.

4.4 Hva er Annes problem?

En gjennomgående tendens i Annes handlingsmønster er at hun ofte forteller hvite løgner til menneskene hun omgås.¹² De små løgnene handler ofte om at hun prøver å dekke over at hun ikke får gjort alt det hun sier at hun skal gjøre. Hun har ikke lykket i å innrede hjemmet slik som hun ønsker enda, og hun er ikke så sosial som hun gir inntrykk av. Hun avlyser ofte avtaler med venninner for å være alene, eller for å besøke Jens, som virker som en slags distraksjon for henne.

Anne er tydelig opptatt av å opprettholde en viss fasade. Da hun og Anders krangler om at han må bli med henne i barnedåpen til Anitas sønn, argumenterer hun med: «— Ser det ikke lidt dumt ud, at jeg kommer alene, når alle og enhver ved, at du er i byen denne her weekend, [...]» (s. 54). Til slutt forlanger hun at han blir med: «Du er min mand» (s. 54). Det tyder på at hun er opptatt av å oppfylle det hun ser som samfunnets forventninger til henne. Hun gjør det klart overfor Anders at: «— Du kan ikke bo her i byen uden at være indstillet på et vist socialt liv» (s. 54). Det er åpenbart viktig for henne å etablere seg sosialt i byen. Anne vil gi inntrykk overfor andre av at hun kan lage god mat, innrede et fint hjem, ha et sunt forhold, med planer om både bryllup og familieførøkelse.

Anne er ikke nødvendigvis en person som har orden på sakene, selv om hun forsøker å gi inntrykk av det motsatte. Hun drikker seg full hos Jens og sovner der, uten at Anders vet om det. Sengetøyet som Anders kaster opp i etter barnedåpen, lar hun henge ute på snoren i hagen i over en uke, til tross for at det har regnet i løpet av denne tiden. Dette står i sterk kontrast til hennes egne visjoner, der hun tidligere har fantasert om den enkle gleden ved nyvasket tøy: «Lugten af nyvasket, gennemblæst tøj er noget af det, jeg har set frem til. Hvide lagener, og synet af dem, når de bølger frem og tilbage på tørresnoren» (s. 55). Dette kan være et eksempel på at Anne ikke klarer å oppfylle forventningene hun har til seg selv, når virkeligheten slår inn. Men situasjonen kan også leses som et eksempel på noe hun har lært under oppveksten i borgerklassen, men som hun oppdager at ikke lenger er så viktig for henne. Hun tester ut om nyvasket sengetøy ute på tørkestativet gir henne status. Hun finner

¹² Flere av Helles bøker handler om kvinner som lyver, og Per Krogh Hansen mener at dette kan ses på som en slags «karakterløshed», fordi løgnene ofte blir fortalt i stedet for å si ifra og for å unngå konfrontasjoner. Han mener at et tema hos Helle er «kvinder, der på én gang søger og beskytter deres identitet — men uden at de eller vi kender den» (Hansen, 2011, 27).

imidlertid ut at hun ikke bryr seg om klesvasken blir hengende ute i all slags vær, i hvert fall ikke så lenge ingen ser det:

Vasketøjet hænger stadig nede på tørresnoren. Men det betyr ikke noget. Man kan ikke se det ude fra gaden, og i morgen kan jeg måske tage det ind og hænge det på radiatorene rundt omkring i huset (s. 105).

Ved å studere det jeg-fortelleren *sier* i sammenheng med det hun *gjør*, slik Cavell oppfordrer til, ser vi at disse to ikke samsvarer. Hun gjør noe annet enn det hun antagelig har blitt lært opp til. Det er den detaljerte og skravlete fortellerstilen som avslører dette. Karen Hvidtfeldt Madsen peker også på at det fortettede språket tillater oss å oppdage slike misforhold (2011, 93).

Anne virker imidlertid også redd for å miste fasaden. Dette kan være noe som henger igjen fra det hun lærte i borgerklassen. Behovet hennes for å holde på fasaden er også grunnen til at hun støtt og stadig forteller små løgner. Hun er redd for å bli avslørt, for at andre skal se at hun ikke har alt under kontroll. Hun lyver for å opprettholde en fasade som ingen andre enn henne bryr seg om. Hvorfor er hun så opptatt av hva andre synes om henne? Og hvorfor klarer hun ikke engang å pakke ut flyttekassene deres, når det er den eneste oppgaven hun har i løpet av den første måneden i huset?

Madsen påpeker at Anne gir tegn på å være preget av nervøse lidelser som kronisk trøtthet, stress og rastløshet (2011, s. 102). Hun kan ikke konsentrere seg, og har tilsynelatende ingen mål for fremtiden, annet enn å gifte seg og få barn. Madsen mener at Annes handlingslammelse kan ses i sammenheng med en melankolsk reaksjon på å miste foreldrene i ung alder, og at ønsket hennes om å bli gravid også kan ses i forlengelse av dette, som et forsøk på å fylle ut dette tomrommet (2011, 103). Det kan virke som at Anne har flyttet tilbake til hjembyen i et slags forsøk på å konfrontere seg selv med tapet av foreldrene, som det ikke ser ut til at hun har reflektert mye over siden (selv om hun skal ha gått til psykolog et par ganger etter dødsfallene). Det er imidlertid ikke før i romanens siste kapittel at Anne besøker foreldrenes gravplass og ser ut til å forsone seg med tingenes tilstand. I mellomtiden bruker hun mye av tiden på å forsøke å finne sin plass i byen. Det ender imidlertid også ofte med at hun blir værende hjemme alene, etter å ha fortalt vennene sine en hvit løgn om at hun er syk, eller er opptatt med å innrede huset.

Et fellestrekk ved Helles hovedpersoner er at vi ikke får vite så mye om hva de tenker og føler, som Per Krogh Hansen påpeker (2011, 103). Dette gjør at leseren blir usikker på hvem Anne er og hva hun egentlig vil. Det er hun nok også litt usikker på selv. Hun prøver å finne sin plass i den nye omgangskretsen, og noen ganger går det ikke helt som planlagt, for eksempel i barnedåpen, hvor Anders legger merke til at hun ikke oppførte seg helt som seg selv.

- Havde du det godt nok?
- Jeg hadde det fint.
- Det hadde du ikke. Du var helt stiv i ansiktet.
- Nej, jeg var da ikke.
- Jo, du var. Du smilede hele tiden. Det så stift ud.
- Er det riktig?
- Ja. Du er bange for, at de ikke skal kunne lide dig.
- Nej, jeg er ikke.
- Og du snakket heller ikke riktig med nogen (s. 79).

Anne er redd for at de andre ikke skal like henne, og dette er grunnen til at hun forsøker å opprettholde fasaden. Hun fremstår også som svært observant og sosialt bevisst. Hun er opptatt av å oppføre seg «riktig», og det påvirker henne til en slik grad at hun ikke klarer å slappe helt av. Dette kan ligne på det Bourdieu kaller for det borgerlige særpreget, som viser seg «i talemåter og kroppsholdninger som en avslappet anspenhet, en ubesværen forholdenhet – en sjelden og høyst usannsynlig kombinasjon av motstridende kjennetegn», som han skriver i *Distinksjonen* (1995, 126). Kommentarene til Anders viser kanskje at konvensjonene som tidligere var naturlig for Anne, nå er blitt fremmedgjort for henne. Anne virker på den måten splittet mellom to kulturer, den folkelige og den legitime, som gjør at hun blir usikker på hvordan hun skal oppføre seg.¹³

¹³ Karin Sveen (2018) skriver om en lignende splittelse mellom to kulturer, men da i forbindelse med språket, i sitt dels selvbiografiske essay *Klassereise*. Hun har blitt student på universitetet, etter å ha foretatt en klassereise, og kjenner på usikkerheten over at språket hennes ikke holder mål i den intellektuelle kulturen. Hun er derfor opptatt av å «spille spillet», slik at hun ikke skal bli avslørt av medstudentene.

4.4 Stillestående småbyliv

Det er ikke nevnt i romanen hvilken by det er Anne har flyttet til.¹⁴ Byen som skildres ligger syd for Sjælland, rundt et par timers kjøring fra København. Det virker også som at byen har ferjeforbindelse til Tyskland, da det nevnes i romanen at man kan høre ferjene fra huset. Kim jobber også som maskinmester på ferjene, og både Anders og fotballaget, og Svend og Ellen, drar på tur med ferjen. Huset til Anne og Anders ligger utenfor bysentrumet, ved siden av kirken og prestegården. Huset er på to etasjer, og har to soverom og et stort kontor. Anita kommenterer at «– Sådan et gammelt hus har masser af sjæl, [...]. – Det er ikke ligesom vores parcelhus», hvorpå Anne svarer: «– Jeg ved ikke, hvor meget sjæl der er over det her rod, [...]» (s. 120). Flyttekassene opptar fremdeles store deler av plassen i huset.

Det er åpenbart snakk om et lite samfunn, hvor alle kjenner alle. Her følger naboene med på hverandre, noe vi blant annet ser i Svends stadige kommentarer om at Anne må huske å måke fortauet og ta inn snøkraperen etter seg. Anne viser at hun ønsker å tilpasse seg normene på det nye bostedet – og hun er dem bevisst. Hun småprater med naboene når hun møter på dem, selv om hun virker litt ukomfortabel med det i starten. Hun synes også at det er uvant å ikke skulle behøve å låse ytterdøren når hun går utenfor. På første side i romanen står det: «Postkassen henger lige ovre på gadehjørnet. Alligevel sikrer jeg mig, at døren er låst, før jeg går derover. Jeg kan ikke vænne mig af med det» (s. 5). Det tyder på at hun har en viss forestilling (eller erfaring) om at det ikke er nødvendig å være så nøye med det her, men det er fortsatt litt fremmed for henne, fordi hun nå er vant til å bo i hovedstaden, som anses som mer utrygt.¹⁵

Byen har et landsbyaktig preg ved seg, slik Mechlenborg påpeker (2013, 116). Fuglene blir ofte nevnt, som gir en følelse av en idyllisk, landlig tilværelse. På den annen side blir været og klimaet i byen ofte diskutert i samtaler mellom innbyggerne, stort sett som tørr småprat, men

¹⁴ Helle har imidlertid fortalt i et intervju med *Berlingske Tidende* at handlingen er lagt til Rødby, hvor hun selv er oppvokst (Hassebeer, 2005). Rødby har ferjeforbindelse til Puttgården i Tyskland, hvor handlingen i Helles roman, *Rødby-Puttgården* (2005), også utspiller seg.

¹⁵ Noen ganger når hun går over til Jens, glemmer hun imidlertid å låse døren. En gang hun har vært hos Svend og Ellen, oppdager hun ut at hun har låst seg ute, men tør ikke å si ifra til naboene. Hun forteller også Anders at det er viktig at soveromsvinduet i andre etasje er lukket når de ikke er hjemme, men da skylder hun på gjennomtrekk. Motivene med dører og vinduer som åpnes og lukkes går igjen gjennom hele romanen, og kan tyde på at Anne er nervøs for å «slippe inn» andre mennesker. Når hun er med Jens slapper hun derimot av, og glemmer å låse døren.

også i forbindelse med helseutfordringer. Den første kvelden Anne er på besøk hos Anita, drar hun etter hvert hjem fordi hun føler seg trøtt og har vondt i hodet.

- Jeg er træt. Jeg ved ikke, hvorfor jeg er så træt.
- Det er luften hernede (s. 24).

Det kan tyde på at det er dårlig luft i området Anita bor i, eller i byen generelt. Tue Andersen Nexø peker på en manglende idyll i en annen Helle-roman, *Rødby-Puttgarden*, hvor provinsen fremstår som «skrøbelig og kaotisk» (2016, 69).¹⁶ I *Hus og hjem* viser dette seg blant annet i beskrivelsen av været og luftkvaliteten, som en konsekvens av den forurensede ferjekaien.

Idrett er en viktig karriereretning i provinsbyen: «— Jeg ville i hvert fald gerne have været god til sport. Så klarede man sig altid hernede», som Anne sier til Jens (s. 99). Å ta utdanning blir ikke omtalt som noe innbyggerne aspirerer til. Anne og Anders skiller seg dermed ut på dette området. De andre personene vi møter i romanen jobber blant annet på ferjene, i kantine, i blomsterbutikk, på slakteri og i reisebyrå. Som sitatet over viser, blir byen også konsekvent omtalt som «hernede» av innbyggerne, som vi kan forstå som «nedenfor København», nedenfor storbylivet.¹⁷ Nexø påpeker at denne betegnelsen plasserer innbyggerne i en uheldig posisjon i det sosiale rommet:

[D]et afsluttende “hernede” [placerer] fortælleren midt i et socialt rum, hvor mere eller mindre tilfældige hændelser regerer, og hvor det afgørende ikke er evnen til at planlægge et liv, men evnen til at leve videre så godt som muligt (2016, 63).

Særlig Charlotte ønsker å komme seg bort fra byen og vil flytte til København: «— Jeg skulle være flyttet for længe siden, [...]. Alting er gået i stå. Jeg finder heller aldrig en mand hernede» (s. 73). Hun kan heller ikke forstå at Anne har flyttet tilbake, og mener at «— Der er

¹⁶ Nexø mener imidlertid selv at det kun er i *Rødby-Puttgarden* at provinsen fremstilles på denne måten (2016, 69). Det er kanskje i denne romanen at det kommer tydeligst frem, men jeg mener at vi finner lignende beskrivelser av provinsen i flere av Helles romaner.

¹⁷ Området har på folkemunne også blitt omtalt som «den rådne banan». Dette inkluderer Jylland, Lolland/Faster og Bornholm, som på kartet ligner på formen til en banan (Møller 2010, s. 15). På 1990-tallet kalte europeiske økonomer regioner med særlig god økonomisk vekst for «blå bananer». Begrepet «den rådne banan» ble senere introdusert i dansk debatt for å beskrive områder med lite eller ingen vekst (Brodersen, Staunstrup, Møller og Knak-Nielsen, 2011, s. 70-71). Området omtales også ofte som «Utkantsdanmark». Anne Sofie Læssøe Møller (2010) skriver også om dette fenomenet i sitt *speciale* om hjemstedslitteratur, som blant annet omhandler Helles *Rødby-Puttgarden*.

heller ikke nogen, der er værd at kende, [...]. — De er døde alle sammen. I hovederne, altså» (s. 43). Det at hun snakker nedlatende om stedet hun bor på og menneskene hun omgis av, kan muligens tolkes i lys av Bourdieu, som mener at det er vanlig at småborgere «gjør seg små». Charlotte aksepterer dermed den underordnede posisjonen hun har i samfunnet, som en måte å tilpasse seg den på (Bourdieu 1995, 159-160 og 201). Dette ser vi for eksempel også i at de pynter seg og drar på byfesten hvert år, selv om Charlotte uttaler at hun ikke liker dette arrangementet:

- Jeg hader den byfest, siger hun. – Kender I det? Hvert år ved jeg bare, at jeg vil hade den. Jeg kan ikke sige hvorfor.
- Jeg troede, du godt kunne lide den, siger jeg.
- Næ. Men jeg har glædet mig til det her (s. 175).

Det ser ikke ut til å være så mye annet som skjer i denne byen, og innbyggerne godtar derfor at man «får ta det man får». Ellen kommenterer også at det ikke er så mye å gjøre i byen for noen på Anne og Anders' alder, da det stort sett er eldre mennesker som er blitt boende: «— Sådan går det. De unge flytter væk. Det er godt, der også kommer nogle tilbage. [...] – Kan du så få tiden til at gå?» (s. 65). Nexø kommenterer en lignende tendens i sin analyse av *Rødby-Puttgarden*, som han knytter opp mot en mulig sosial mobilitet, hvor den yngre generasjonen forlater provinsen (2016, 61).

I likhet med Jane i *Rødby-Puttgarden*, er Anne blant dem som velger å flytte tilbake, etter å ha tatt utdanning. Anne virker innstilt på å finne seg til rette i byen, til tross for at hun kjeder seg til tider. Selv om hun holder fast på at hun er tilbake på grunn av den nye jobben til Anders, ser det ut til at hun også har sine egne motiver for flyttingen. Vi får imidlertid ikke vite hva disse motivene består i. Anita spør Anne om hun har flyttet tilbake for å kunne ha noen å dele fortiden med, hvorpå Anne svarer: «— Nej. Det er ikke derfor. Det gør ikke nogen forskel, hvor jeg er henne» (s. 125). Hun føler seg altså ikke hjemme noen steder, verken i København eller i hjembyen. Anders stortrives imidlertid på stedet, noe som kommer frem i en samtale mellom han og Anne før de skal invitere til sin første vennemiddag i det nye huset:

- Jeg er virkelig glad for at være her.
- Er du?

- Ja. Det var godt, vi flyttede. Nogle gange skal der ske den slags omvæltninger.
- Ja.
- Jeg ved ikke, hvad vi var så bange for at gå glip af. Jeg savner i hvert fald ikke København. Gør du?
- Næ.
- Det er noget af det bedste, vi har gjort (s. 174).

Anne virker tydelig mindre entusiastisk enn Anders, men det må også ses i sammenheng med at denne samtalen finner sted rett før Anne skal invitere til sitt første store middagsselskap i det nye huset. På dette tidspunktet er hun fremdeles usikker på hvordan hun passer inn i småbykulturen.

4.5 Fra et hus til et hjem

4.5.1 Anne ser på møbler

I den første delen av romanen bruker Anne mesteparten av tiden på å bli kjent med naboene og gjenoppta kontakten med barndomsvenninnene. Da gjør hun seg også mange observasjoner når det gjelder innredningen deres. Kanskje kommer interessen av at hun akkurat har flyttet og er i prosessen med å innrede sitt eget hjem. Hun vil se hvordan andre har det i hjemmene sine for å få ideer — særlig Anitas innredning ser ut til å inspirere henne. Anita bor i «et nyere parcelhus bygget af gule og brune sten» (s. 15), ute i villakvarteret på andre siden av byen. Her bor hun med Kim, babyen Rasmus og boxervalpen Samson.

I begynnelsen av romanen kommer Anne på besøk til Anita for å ha jentekveld med henne og Charlotte. For anledningen har Anita dekket på sofabordet med glass, to flasker hvitvin og en potetgullskål. Anne går rundt og ser, og som jeg-forteller gir hun følgende beskrivelse av stuen:

Stuen er meget enkelt møbleret. Sofaen og lænestolene er råhvite, og spisebordet er af lyst træ. En stor buket tullipaner i mange farver står i vinduekarmen. Himlen er helt

sort, bortset fra over stadion, hvor projektørene lyser. [...] Det ligger en hvid uldplaid bredt ud på gulvet foran bogreolen. Jeg samler en lille træfigur op og drejer på den, lægger den tilbage og sætter mig i sofaen. Jeg spiser på flere chips, imens jeg bladrer i en bog om bonsaitrær (s. 17-18).

I beskrivelsen av stuen kommer det ikke frem hva Anne synes om innredningen. Hun bedømmer ikke, hun bare observerer. Det er dermed vanskelig å vite hva denne innredningen sier om Anitas og Kims smak. Innredningen fremstår imidlertid ikke på noen måte som prangende; heller enkel, men moderne. Den består hovedsakelig av hvite møbler og tilbehør, med unntak av den fargerike tulipanbuketten i vinduskarmen. Bonsaitrær forbindes gjerne med japansk minimalisme, og Anita er åpenbart interessert nok i denne stilretningen til å kjøpe en egen bok om planten.

Bourdieu mener at småborgerne identifiserer kultur med kunnskap, i den forståelse at en kultivert person er en som er svært kunnskapsrik. Han mener imidlertid at kultur kan reduseres til *et forhold til kulturen*, som vil si at det ikke er nok å ha kunnskap om for eksempel den legitime kulturen for å kunne regne seg som en del av den; man må også ha erfaring med denne kulturen (Bourdieu 1995, 148). Denne teorien kan muligens stemme for Anita og Kim. De ser ut til å ha kunnskap om den smaksformen de prøver å etterligne. Det kan tolkes dit hen at de kanskje prøver å *virke* mer moderne og stilriktige enn de er, som Hannah Dagsland Schei påpeker (2016, 41). Anita og Kim har for eksempel fått med seg at bonsaitrær er fint og eksklusivt. Dette er imidlertid ikke noe Anne ser ut til å tenke noe over.

Vi får ikke vite hva Anita jobber med, men Kim er maskinmester på ferjekaien. Hjemmet deres er imidlertid ikke kun innredet med det som er nødvendig og praktisk. Dette står i motsetning til det Bourdieu mener at ellers er tendensen hos arbeiderklassen. Ifølge Bourdieu sier arbeidere langt oftere enn alle andre klasser at de liker rene og ryddige hjemmeinnredninger, som er lette å holde i orden (1995, 191 og 193). Denne teorien passer ikke med at Anita og Kim har et hvitt ullpledd som ligger på gulvet og åpenbart er veldig upraktisk. Det samme gjelder de hvite møblene.

Bourdieu skriver også, i forbindelse med middelklassen, at den såkalte «middelskulturen» henvender seg til den legitime kulturen og dens smak. Fordi referansene er så like, fører det til at middelklassens smak kan forveksles med den legitime (1995, 134). Denne teorien er

kanskje også relevant i en skandinavisk sammenheng, ikke bare for middelklassen, men også for arbeiderklassen. Da sikter jeg til IKEA-stilen som er vanlig her, bestående av moderne og minimalistiske møbler – for en billig penge. Anitas innredning, slik Anne beskriver den, kan minne om denne stilen. Anita og Kim ser ut til å henvende seg til den legitime kulturen, og forsøker å tilegne seg denne smaksformen i den grad de har råd til det. Bourdieu mener at arbeiderklassens livsstil er preget av «billige erstatninger» for den legitime smaken (1995, 202), noe som muligens er mer i tråd med Anita og Kims innredning, og den nevnte IKEA-stilen. Denne stilen trenger imidlertid ikke å se vulgær ut, slik Bourdieu ellers mener at innredningen kan se ut hos arbeidere, fordi den er såpass tidsriktig og minimalistisk.

Vi ser en lignende tendens også i barnedåpen til Anita og Kims sønn, Rasmus, hvor spisebordet er dekket med hvit duk, høye glass, fruktoppsats og stoffservietter, og det serveres champagne. Det høres eksklusivt ut, men det kan også være et eksempel på at Anita og Kim etterligner den legitime smaken med såkalte «billige erstatninger». Samtidig røyker gjestene inne – noe som riktig nok var vanligere på 90-tallet – men kanskje ikke i et fint selskap. Bourdieu mener at småborgerskapet står splittet mellom den smaken de er tilbøyelige til å ha og den smaken de ønsker å ha, som gjør at de er dømt til valg som står i sterk motsetning til hverandre (1995, 140). På mange måter ser Helles roman ut til å bekrefte en slik påstand, hvor Anita og Kim ser ut til å ville tilegne seg en fin smak, men lever i et miljø hvor den folkelige kulturen er normen. Det som avslører at de ikke tilhører den legitime kulturen, er at de ser ut til å mangle den kulturelle kapitalen – som Anne derimot har.

Anne, som tilhører den legitime kulturen, har på sin side ikke så mye å bevise. I begynnelsen av romanen er det kaotisk i huset hennes, som en naturlig konsekvens av flyttingen. En dag Charlotte kommer på besøk, bruker de flyttekassene som bord. Flyttekassene blir ofte nevnt i romanen. Anne ser ut til å irritere seg over at hun ikke får pakket ut av dem, men samtidig klarer hun ikke å få gjort så mye med saken. Det er kun ved et par tilfeller at hun setter seg ned med dem. Hun vegrer seg for å pakke ut fordi hun ikke vet hvem hun er. Å innrede er å bygge en identitet, og dette er noe hun i begynnelsen av romanen ikke er klar for enda.

I en passasje rydder Anne ut en mengde bøker, som i alt utgjør tolv *meget* høye bunker. Hun vil alfabetisere bøkene, som består av både fag- og skjønnlitteratur, i tillegg til noen håndbøker. Dette arbeidet synes hun åpenbart er spennende: «Jeg bliver grebet af arbejdet og

beslutter mig for at pakke en hel masse ud inden fredag, når Anders kommer» (s. 27). Hun går frem og tilbake mellom kjøkkenet og stuen flere ganger for å betrakte bøkene i bokhyllen. Anne har en viss interesse for bøker og har fått seg en solid samling gjennom årene. Hun leser ofte, og nevner blant annet at hun leser en slektsroman fra 1800-tallet. Anne stiller dermed med en viss kulturell kapital, som ser ut til å skille henne fra de fleste andre i omgangskretsen hennes. Det at hun vil alfabetisere bøkene tyder også på at de ikke bare står der til pynt; hun vil at det skal være lett for henne å finne den boken hun leter etter.

Blomster blir også ofte nevnt i romanen. Anne er tydelig glad i blomster og liker å ha dem stilt ut i huset. Hun både plukker egne buketter ute og kjøper i blomsterbutikken. En dag besøker hun Charlotte på jobb i blomsterbutikken og binder sin egen bukkett til over 300 danske kroner, bestående av blant annet liljer, tulipaner og en papegøyebloomst.

Jeg undlader at pakke den ind i silkepapir, men nøjes med det sandfarvede og spadserer ned ad hovedgaden med den i begge hænder. Det er den tungeste bukket, jeg nogensinde har haft. En del mennesker smiler til mig, og jeg smiler tilbage, som om bukketen forener os i et eller andet (s. 142).

Anne bryr seg ikke om å pakke blomsten pent inn med silkepapir, men hun liker oppmerksomheten hun får på veien hjem. Da hun kommer hjem setter hun bukketen midt på spisebordet i stuen, «der vender ud mod gaden» (s. 142). Da Ellen kommer på besøk til Anne noen dager senere, spør hun hvor mye Anne måtte gi for bukketen, hvorpå hun svarer: «— Det tør jeg slet ikke sige. Og så fik jeg endda den der gratis. Jeg peger på papegøyebloomsten» (s. 147). Uavhengig av om dette er genuin eller falsk beskjedenhet, virker det ikke som at det er prisen på bukketen som er viktig for Anne. Hun synes sannsynligvis bare at den ser pen ut. Hun antyder at den var dyr, men holder på den skandinaviske tanken om at man ikke skal snakke om penger. Kostnaden er ikke det viktigste, men hva den representerer. Anne ønsker at andre skal se bukketen, noe kommentaren om at den vender ut mot gaten, viser.

Anne liker hvordan bukketen pynter opp i stuen: «Den ser ud, som om den står og kalder på et færdigindrettet hjem» (s. 142). Dette inspirerer henne til å åpne noen flyttekasser, bestående av pynteting som lysestaker, figurer og skåler. Hun pakker også opp tre små bilder som tilhører Anders, som forestiller Frederiksberg Have i København på forskjellige årstider: «vinteren mangler, fordi dét billede gik i stykker under forrige flytning, og vi har aldrig fået

skiftet rammen ud» (s. 143). Det er noen ting Anne ikke vet hvor hun skal plassere; en håndvekt av plastikk, to tinntallerkener og en oljelampe. Alt dette er arvegods etter Anders' mormor.

Stuen virker ren og ryddelig. Den tunge buket står i fin kontrast til de lette møbler. Når Anders kommer herved, vil han insistere på at stille tinfadene frem, muligvis også olielampen, men jeg vil forsøge at overbevise ham om, at lampen vil gå meget dårligt i spænd med resten. Hvis han vil, kan han sætte den inde i arbejdsværelset, når vi først får gjort det i stand (s. 143).

Anne synes åpenbart at arvegodsset er dårlig smak, som ikke passer sammen med den moderne innredningen hennes. Hun bryr seg ikke om å stille ut pyntegenstander hvis de ikke passer inn med stilen hennes, uansett hvor verdifulle de måtte være. Det tyder på at hun ikke har noe behov for å vise frem den økonomiske kapitalen deres. Anne ser ut til å foretrekke en innredningsstil som består av lette møbler, kombinert med moderne, fargerikt tilbehør. Dette er heller ikke helt ulikt Anitas innredning, som Anne virker inspirert av, selv om hun sannsynligvis har råd til å koste på seg mer eksklusive møbler enn Anita. Denne minimalistiske stilen ble forøvrig mer populær mot slutten av 1990-tallet (Jørgensen, 2010), rundt den tiden som handlingen i *Hus og hjem* er lagt til. Både Anne og Anita følger dermed med på hva som er moderne, og innreder deretter.

I etterkant av barnedåpen, hvor Anne igjen gikk rundt og studerte innredningen hos Anita og Kim, tegner hun en plan over hvordan møblene i hennes egen spisestue skal stå. Anne virker ikke opptatt av å kun skulle henvende seg til den legitime kulturen. Hun henter elementer fra de ulike smaksformene der hun ønsker. Anne virker forøvrig svært imponert over Jens' innredning, og de eldre tremøblene hans, som er av en mer eksklusiv smak.

Jeg stryger min hånd hen over bordpladen.

- Det er et flot bord, siger jeg.
- Det er over hundrede år gammelt.
- Er det?
- Ja.
- Det er virkelig flot. Vi har også sådan et gammelt skrivebord. Jeg har tænkt på at slibe det ned, når jeg får tid (s. 102-103).

Leseren får ikke vite om det er Anne eller Anders som eier det gamle skrivebordet, som kanskje kan være arvegods. Jens tilhører forøvrig også den legitime kulturen, og i samtalen med han tester hun om antikke møbler er noe som stemmer med hennes smak. Dette er på samme måte som hun observerer Anitas hjem, i søken etter sin egen identitet. Charlotte bemerker også overfor Anne at Jens har god smak og «nogle lækre møbler» (s. 210). Den legitime smaken er tydelig noe som verdsettes blant innbyggerne, selv om de fleste av dem selv ikke tilhører denne kulturen.

Mot slutten av romanen begynner Anne å komme mer i orden i sitt eget hus, og hun er svært fornøyd med fremgangen. Kontoret «er blevet husets bedste rum», kun bestående av et skrivebord og en sort lenestol (s. 230). Veggene er malt hvite, og de har hengt et lite, gult bilde opp på veggen. Innredningen er svært enkel, men virker likevel gjennomtenkt. Bourdieu har en teori om at det er vanligst innenfor borgerskapet at hver enkelt gjenstand i hjemmet er et estetisk valg, for eksempel valget av et bilde eller en lenestol (1995, 193-194). Denne teorien ser ut til å passe for Anne og måten hun innreder huset på.

4.5.2 Mat og klasse

En aktivitet som Anne ser ut til å interessere seg spesielt for, er matlaging. Det ser imidlertid ut til å være noe hun finner frem til etter hvert som hun prøver å finne seg selv i den nye byen. Før Anders flytter inn, står det stort sett dårlig til på matfronten for henne. En helg han kommer på besøk, har hun bare egg og spekepølse i kjøleskapet. Til daglig lager hun enkle retter som inneholder blant annet spaghetti og poteter. Det går ikke alltid knirkefritt; spaghetten koker for lenge og klistrer seg i munnen hennes. Hun baker også brød og epleterte.

Anne drikker ofte kaffe, vin, og en drink hvor hun blander rom og appelsinvann. Hun har en tendens til å ta seg et glass vin og noen røyk når hun er alene. Anne hadde egentlig sluttet å røyke, men hun begynner igjen da Charlotte byr henne en røyk på jentekvelden hos Anita, og blir deretter raskt avhengig igjen. Grunnen til at hun begynner igjen er muligens for å passe inn blant Jens og venninnene, som alle røyker. Som hun selv sier til Charlotte: «Det hører

ligesom til at ryge, når man bor her i byen» (s. 152). Anne er bevisst de sosiale vanene her i byen, som hun ønsker fra da hun bodde der som tenåring.

Utover i romanen blir Anne mer kreativ med måltidene, og hun ser ut til å ha gått til innkjøp av litt mer avansert pålegg. Hun spiser for eksempel rugbrød med tomat og purreløk til frokost en dag. Da hun og Anders drar på en utflukt, har de med seg sandwicher med skinke og soltørkede tomater, og en flaske hvitvin, som de drikker fra pappkrus. Bourdieu ville nok ment at særlig de soltørkede tomatene ikke er så vanlig innenfor den folkelige kulturen, og de fungerer dermed her som en klassemarkør. Å ta med seg en glassflaske med hvitvin på sykkeltur virker også upraktisk, og peker mer i retning av den legitime smaken. En dag Anita skal komme til Anne på frokost, går hun ned til slakteren og kjøper «en lun» leverpostei og rullepølse. Hun serverer øl, og spiser selv skive med agurk og rullepølse. Det viser at Anne har råd til å koste på seg kvalitetsvarer fra slakteren, som hun stadig besøker.

Det er imidlertid når Anne planlegger middagsbesøk at hennes sans for matlaging virkelig kommer frem. Da ser hun i kokebøker etter oppskrifter. Hun finner en oppskrift på fylt kylling, hvor kjøttet skal fylles med hakket basilikum og hvitløk, og serveres med saus basert på rød chili og sorte oliven. Anne bruker mesteparten av ettermiddagen på å lage mat, selv om hun allerede har fått avslag av Charlotte på middagsinvitasjonen. Hun blir fornøyd med resultatet: «Kyllingen er virkelig vellykket. Kjøttet er saftigt, og sovsen har fået en behagelig syrlighed fra peberfrugterne» (s. 95). Til dessert spiser hun fylt sjokolade og røyker ut alle sigarettene i huset.

Fem dager før Anders flytter inn, inviterer Anne også Anita og Charlotte på gourmetmåltid. De skal spise kyllingfrikassé med grønne asparges. Til dessert blir det hvit sjokoladekrem med ingefærsmåkaker. Anne er stort sett fornøyd med maten: «De grønne asparges er blevet for bløde, men det betyder ikke noget. Retten er dejligt afrundet i smagen, og vinen går perfekt til. Vi har allerede drukket to flasker» (s. 149). Anne virker komfortabel nok med venninnene til at hun ikke bryr seg så mye om maten blir helt vellykket eller ikke. Dette står i kontrast til hvordan hun ellers prøver litt for hardt å oppføre seg riktig og passe inn blant de andre i byen på større sosiale sammenkomster.

Det er kanskje spesielt under den årlige byfesten i juni at Anne føler at hun står overfor den største prøven, når det gjelder å skulle finne seg til rette i den nye omgangskretsen. Det er en

typisk småbyfest, hvor hele byen har våknet til liv. Det spilles all slags musikk, og butikkene er fulle av tilbudsvareer. Borgermesteren skal også forsøke å slå en eller annen verdensrekord, som det står om i lokalavisen. På begynnelsen av dagen er Anne nede ved torget og drikker fatøl med Charlotte og Anita. Senere på dagen har Anne invitert vennene hjem på middag, noe hun og Charlotte snakker om da de møtes på torget. De ser ut til å ha litt ulike forventninger til kvelden.

- Hvad skal vi have til at spise i aften?
- Lammekølle. Og myntesorbet med chokoladecreme.
- Jeg glæder mig.
- Det er godt.
- Vi skal være rigtig fulde.
- Ja.
- Og så skal vi op og danse på bordet i ølteltet bagefter.
- Plejer I at gøre det?
- Det gjorde Anita i hvert fald et år (s. 161).

Både Anne og Anita virker litt skeptiske til å skulle dra opp til ølteltet, men Charlotte insisterer på at de skal. Middagen som Anne har planlagt står i tydelig kontrast til den rølpete festen i ølteltet. Hun innser nok at middagen hun planlegger ikke står helt i stil med festens atmosfære. Da hun kommer hjem spør hun nemlig Anders om han kan kjøre og kjøpe noen øl til kvelden. Anne forsøker å tilpasse seg deres kultur, den folkelige kulturen, for å kunne passe inn. Hun virker også nervøs i forkant av middagen og klarer ikke å sitte i ro. Hun løper rundt og fikser på både utseendet og huset, selv de delene av huset som ikke skal være i bruk under middagen. Anders spør henne også: «— Kan du ikke slappe lidt af?» (s. 170). Vi ser at Anne på den ene siden ønsker å passe inn med vennene sine og tilpasser seg deres vaner. På den andre siden klarer hun ikke helt å legge fra seg den borgerlige ideen om å arrangere et storslått middagsselskap, hvor både huset, maten og vertinnen ser perfekt ut.

Anders kler seg i hvit skjorte og lyse bukser, og Anne matcher han i en kort, kremfarget kjole, med lyse sandaler og perlekjede, «[...] selv om [perlekædet] egentlig ikke har godt af det, når jeg sveder (s. 173). Hun setter opp håret og legger en lett sminke. De virker noe

overpyntet for en byfest. Anne er tydelig opptatt av å se bra ut denne kvelden, og går for å fikse sminken flere ganger i løpet av middagen, blant annet når Jens dukker opp. Det er imidlertid maten som ser ut til å være det desidert viktigste for henne, og hun blir stort sett fornøyd med resultatet, til tross for at hun ikke hadde de helt store forventningene.

Lammekøllen er overraskende god. Anders har drysset kjødet med rosmarin og bagt de nye kartofler på et lag salt. Det er enkelt og helt riktig. Charlotte bliver ved med at rose maden, og Anders smiler og slår blikket ned (s. 177).

Det ser ut til at Anne mener at maten er enkel nok for anledningen, samtidig som den er imponerende nok til å høste lovord fra gjestene. Bemerkningen om at maten er «helt riktig» viser at hun er opptatt av å tilfredsstille visse forventninger hun har til seg selv og det inntrykket hun ønsker å gi gjestene.

Desserten består av sorbet og sjokoladekrem, som hun «pynter med hindbær og mynteblade og lader anretningene stå på køkkenbordet, [...]» (s. 180). Her går ikke ting helt som planlagt: «Sorbeten er smeltet meget og løber sammen med chokoladecremen på asietterne. Det ser ikke så pænt ud» (s. 181). Ellen kommenterer likevel at desserten ser «vel nok avansert ut» (s. 181). Anne virker også fornøyd, til tross for at hun først unnskylder at det har løpt sammen: «Det smager virkelig godt. Den syrlige myntesorbet passer perfekt sammen med chokoladecremen, som er fed og glinsende. Hindbærene er der ikke så meget ved, men de pynter» (s. 183). Det kan virke som at hun etter hvert skjønner at det ikke er så viktig at maten ser perfekt ut, og hun begynner å slappe mer av.

4.5.3 Provinsfolkets matvaner

Sammenlignet med de andre romanpersonene, er det Svend og Ellen som skiller seg mest ut på matfronten. Maten de spiser er av det mer tradisjonelle slaget, for eksempel stekt sild og poteter, stek, eller hakkebiff med bløte løk. De drikker snaps til middagen. Desserten de serverer Anne når hun er på besøk er typisk for et eldre ektepar; en tørr *skærekage* med sitronglasur, og kokosboller. Matvanene deres er noe man gjerne forbinder med den folkelige smaken, hvor det, i motsetning til Anne, heller er *nødvendighet* som råder, enn at det skal være så avansert. Bourdieu mener at det i den folkelige kulturen er folkelige verdier om å

«spise skikkelig» som er viktig, og det betyr blant annet svinekjøtt og poteter (1995, 100).

Dette ser ut til å stemme for Svend og Ellen. De ser også på rally og sportsdans på tv-en, som man også gjerne forbinder med den folkelige kulturen. Svend og Ellen er de i romanen som i størst grad ser ut til å sammenfalle med Bourdieus teorier om arbeidere og den folkelige kulturen.

Anita og Kim ser ut til å ha en litt finere smak når det gjelder mat. En lørdag har Kim invitert Anita på frokost på den eksklusive Søpavillonen i København. Det legges opp til at dette ikke er noe som skjer hver dag, men det tyder likevel på at de er villige til å investere i finere måltider fra tid til annen. Anita slår også på stortromma når hun har selskaper. Da hun inviterer fotballfruene på middag, mens fotballaget til Anders og Kim er i Berlin, serverer hun marinert breiflabb og salater, og gjestene drikker vin. Til dessert får de is og bakte epler, og små marsipanhorn. Maten i barnedåpen er derimot ganske vanlig kost for en slik anledning:

Maden bliver båret ind på bordet af to unge piger, som står for køkkenet. Der er tærter med løg og bacon, røget laks med citroncreme, lammekølle, brød og et stort udvalg af oste med vindrue og pærer (s. 74).

Maten er passende for anledningen, men det er heller ikke overdådig. Anne er imponert over maten, og bemerker det til både Anders, Anita og tanten til Anita. Anita og Kim serverer også champagne, vin, konjakk, kaffe og småkaker.

Bourdieu studier viser at forbruket av dyre matvarer er begrenset hos arbeiderne, selv om det er nettopp disse matvarene som symboliserer det å «spise skikkelig» for dem. Da er det for eksempel snakk om bearbejdede kjøttvarer, vin, kaffe, smør og sukker. Det han karakteriserer som en borgerlig livsstil, består av kalvekjøtt, lam, fåre, kjøtt, fisk, skalldyr, sitrusfrukter og så videre (Bourdieu 1995, 190). Mye av dette er mat som Anita og Kim også serverer i selskapene sine, enten fordi de faktisk har råd til det, eller fordi det symboliserer det å «spise skikkelig» for dem. Dette får vi aldri noe klart svar på, fordi økonomien deres og hva slags jobb Anita har, aldri blir nevnt.

Vi ser at mat spiller en viktig rolle i handlingen i denne romanen, og klasseperspektivet er en del av dette. Anker Gemzøe skriver om mat som klasse­markør i *Hvis det er*, som han mener at har betydning «ikke blot som udtryk for individuelle eksistensproblemer, men som en

magtfull klassemarkør» (2017, 93). Hva slags mat man spiser er et eksempel på hverdagslige valg man tar som kan påvirkes av klassen man tilhører, ikke bare på grunn av økonomiske begrensninger, men også hvilket miljø man vokser opp i og hva som er vanlig å spise der. I *Hus og hjem* ser vi for eksempel at maten Anne spiser er svært forskjellig fra den Svend og Ellen spiser.

4.6 Anne finner sin egen stemme

Dialogene i romanen bærer preg av en muntlig stil, hvor vi finner flere danske uttrykk og frasersom er vanlige i hverdagslige samtaler. I tillegg er det spor av dialektuttrykk hos noen av innbyggerne. Flere av romanpersonene ser ut til å snakke en mer utpreget dialekt, sammenlignet med det københavnske bymålet. Både Anita og Charlotte sier for eksempel «Næ», i stedet for «Nei». Dette er også en vane som Anne legger til seg utover i romanen, muligens fordi hun finner tilbake til den opprinnelige dialekten sin nå som hun har flyttet tilbake. Den tydeligste språklige kontrasten er imidlertid mellom Svend og Ellen, og Anne og Anders. Det eldre ekteparet har en særlig markert dialekt, og bruker flere muntlige fraser som «dav med dig» og «sikke noget», i tillegg til lydhermende ord som «uha». Det virker bevisst at Helle setter denne språklige stilen opp mot Annes bymål, som da Anne og Anders er på besøk hos Svend og Ellen, og Ellens oppfordring om at de skal sette seg ned, «Sæt jer», er markert med kursiv (s. 66).

På samme måte som Anne observerer de andres innredning, ser hun også ut til å studere språket deres. Svend er den i omgangskretsen hennes som har mest utpreget dialekt, og Anne begynner etter hvert å plukke opp fraser han bruker. Hun begynner blant annet å snakke med han om været når de møter på hverandre, og kommer med fraser som «— Så kom foråret, siger jeg, højt» (s. 118), som speiler Svends egen kommentar til Anne i første kapittel: «— Så kommer vinteren» (s. 5). Dette kan tyde på at hun ønsker å passe inn og være på samme bølgelengde med naboen. Her er det språket, og Helles bruk av muntlig språk i dialogene, som avslører denne dynamikken.

Anne har også notert seg at været er et passende samtaleemne når man vil komme i kontakt med de andre i byen. Hun observerer at det stort sett er dette praten går i: «Jeg hører brudstykker af samtaler, imens jeg går forbi dem; om prisen på svinekød, om forestående

arrangementer, om vejret, altid vejret» (s. 237). Hun tillegger seg vanen med å kommentere hvordan været er til enhver tid, i likhet med de andre i byen. Når Anne snakker med venninnene Charlotte og Anita, flyter derimot samtalene lettere, og de snakker om mer personlige temaer. Også med Jens virker Anne mer komfortabel. Hun svarer ikke bare på de spørsmålene han stiller henne; hun tar selv styringen og deler blant annet historier fra oppveksten. Hun ser ut til å dele kriterier for språket med sine nærmeste. Anne føler seg komfortabel med å dele tankene sine med vennene sine, og det er nok fordi hun har en følelse av at de forstår henne. Hva slags kriterier vi har, viser seg i hvordan vi bruker språket, som videre avslører hvilke verdier vi har (Cavell 1999, 16 og 20). Anne merker at hun og venninnene har de samme verdiene, at de «snakker samme språk».

Et annet hett samtaleemne blant innbyggerne er *sladder*. Dette er naturligvis vanlig på et lite sted, hvor alle kjenner alle. Som Charlotte sier: «Du ved, hvordan sådan nogle ting spreder sig» (s. 204). Hun har for eksempel sladder om Ellen, som hun forteller videre til Anne. Ellen skal ha hatt en affære med hallinspektøren, som ble oppdaget av en liten gutt og faren hans mens «de lå og bollede bag ved disken efter lukketid» (s. 150). Seansen skal ha blitt fortalt videre, og det ser etter hvert ut til å ha blitt en slags vandrehistorie i småbyen. Denne passasjen virker som et frempek til et senere punkt i romanen, hvor Anne selv får kjenne effektene av å bo på et lite sted.

Senere i romanen skal Anne på middag hos Anita med fotballfruene, hvor hun treffer Lone, som hun gikk på skole med. Lone skjeller ut de andre kvinnene når de snakker om barna sine og kommer stadig med grovheter. Anne beskriver latteren hennes som «skarp og hånlig og høyere end de andres» (s. 233), og vi merker at Anne ikke liker henne. Lone beskylder Anne for å ha hatt en affære med presten, noe hun nekter for. Dette fører til at Lone hever stemmen og sier til alle i rommet: «— Har hun ikke ligget og bollet med præsten?» (s. 233). Etter hvert begynner de alle å le, til og med Anne. Det viser seg at Lone sannsynligvis bare har forvekslet Anne med Charlotte, men Anne blir svært fornærmet. Hun går ut på kjøkkenet og henter en vaskeklut, som hun kaster i hodet på Lone, og sier: «— Du har fået galt fat i historien, [...]» (s. 236). Dette er mot slutten av romanen, og er en av de stundene hvor Anne føler at hun står opp for seg selv.

Jeg kan mærke, at det var helt rigtigt at kaste den karklud. Det er ikke noget, jeg ville have gjort under normale omstændigheder, og måske vil jeg også fortryde det i

morgen. Men det gjør godt å høre latteren, da Lone skærer en grimasse og holder karkluden ud foran sig.

- Dumme kælling, siger hun og smiler (s. 236).

Lone demper seg etter denne hendelsen, og drar hjem uten at Anne legger merke til det. Konfrontasjonen med Lone får Anne ut av komfortsonen sin, og blir et slags vendepunkt for henne. Dagen etter konfronterer hun Jens med dette ryktet, og avslører han som en mann som ikke helt lever opp til presterollen sin. Dette ble antydnet allerede tidlig i romanen, da Anne blant annet kommenterte overfor venninnene at han «ikke er særlig presteaktig» (s. 21). Anne ser nå ut til å ha funnet sin egen stemme på det nye stedet, og lærer seg å stå opp for seg selv overfor både Lone og Jens. Det at hun tidligere fikk høre om Ellens affære, som innbyggerne enda ikke har klart å glemme, gjør at hun skjønner at hun må handle raskt for å unngå at ryktet om henne og Jens spres videre, som Karen Hvidtfeldt Madsen påpeker (2011, 100).

Også byfesten får Anne og Anders seg noen ubehagelige opplevelser. Festen i ølteltet på kvelden er av det rølpete slaget, noe venninnene til Anne tidligere også har antydnet. Anne beskriver stemningen når hun ankommer ølteltet, på leting etter vennene sine:

Nu er det ikke længere country. Det er gamle dansk-topsange, og to piger sidder uden for ølteltet og synger med, højt og skabagtigt. Nogle fyre ligger på ryggen med ølglas stående oven på sig. En af dem laver en mavebøjning og drikker af sit glas uden at røre det med hænderne, og de andre klapper. Der lugter af gammel krostue inde fra teltet, tilrøget og sødt, og jeg går rundt og leder efter barnevognen, men jeg kan ikke finde den nogen steder.

Den generelle atmosfæren rundt byfesten virker noe fremmed for Anne, og spesielt oppmerksomheten hun får fra andre menn under festen gjør henne usikker. Hun stiller seg uforstående til oppmerksomheten hun får fra noen menn ved nabobordet når hun er på kafé tidligere på dagen, som kommer med tilrop til henne. Hun later som om hun ikke hører dem, men blir likevel svært ille til mote og spør Anita «– Er der noget galt med mine ben?», før hun tar føttene inn i sandalene igjen. Slike direkte tilrop ser ut til å være noe hun ikke er så vant med, kanskje fordi det er veldig ulikt det vi gjerne forbinder med den borgerlige væremåten. Hun vet derfor ikke hvordan hun skal reagere.

Senere på kvelden havner Anders i konfrontasjon med en fremmed mann som vil danse med Anne, noe hun takker nei til. Anne beskriver han på denne måten: «Han har lyseblå skjorte på, og den virker nærmest gennemsiktig, fordi han sveder så meget» (s. 201). Mannen er veldig intens, og holder hardt fast i henne. Anders oppdager det, og tar Anne i forsvar. Mannen sier til Anders: «– Hun sitter sgu da dér og stritter med sine patter». Det fører til at Anders dytter han vekk og sier: «– Du skal ikke si patter». Det hele ender med at Anders får et slag i ansiktet, mens mannen sier «– Patter» igjen, tydelig for å provosere. Noen av arrangørene kommer og geleider mannen ut av teltet, mens Anders roper etter han: «– Store svin». Anders har her sine kriterier for språket og hva som ikke er greit å si, men svarer altså selv med å kalle mannen for et dyr. Slåsskampen ender opp som en slags klassekonflikt, hvor Anders sine verdier kommer i direkte konflikt med denne mannen sine. Anders har så langt ikke sett ut til å ha noen problemer med å passe inn i småbyen, og dette kommer derfor overraskende på leseren.

4.7 Anne vil passe inn

Det er tydelig at Anne ønsker å passe inn i den nye omgangskretsen hennes. Hun ønsker nok også å engasjere seg mer sosialt enn hun faktisk gjør, men det går litt i rykk og napp. Hun er redd for å ende opp som foreldrene sine, som ikke har lagt igjen noe merke etter seg på stedet de bodde: «– [...]. Og nogle gange bliver jeg så afsindigt bange for at ende ligesom dem. [...] – Utilfreds. Ensom, død og borte» (s. 139). Madsen kommenterer hvordan hennes iherdige forsøk på å finne sin plass blant innbyggerne i byen påvirker henne:

Enhver lille og måske tilfældig dialog får betydning, ligesom det i forhold til at bage flute er vigtigt, at bagetid og temperatur overholdes præcist. Den intensivering i handlingsforløbet, der alligevel finder sted, etableres ikke i kraft af refleksioner men derimod formelt (2011, 94).

Dette er kanskje grunnen til at romanen er så full av *ting*; alt hun observerer rundt seg. Det er ikke nødvendigvis åpenbart hvorfor hun virker så opptatt av å beskrive, i grundig detalj, hva de spiser til enhver tid, hva de har på seg, hvordan kjøkkenet til Jens ser ut og så videre. Anne gjør seg alle disse observasjonene knyttet til smak, men hva skal hun med dem?

Anne prøver å finne ut hvor hun passer inn. Valget av dåpsgave til Rasmus er for eksempel en ganske gjennomtenkt prosess, som viser at hun ønsker å tilpasse seg for å passe inn med de andre.

Den må ikke være for prangende og tage oppmerksomheten fra de andre gaver. Jeg er trods alt lige flyttet tilbake. På den anden side skal den være stor nok til at vise min taknemlighet over, at både Anders og jeg er inviteret med til dåben (s. 29).

Anne er bevisst de uskrevne reglene i samfunnet, som hun forsøker å overholde. Disse handler blant annet om å delta i fellesskapet i passende grad, noe som viser seg i prosessen med å velge en dåpsgave, som Madsen påpeker (2011, 91). Anne ønsker ikke å heve seg over de andre og prøver å ikke skille seg ut altfor mye. Dette er ulikt Bourdieus teorier om borgerskapet. Hun bryr seg ikke for mye om å markere hennes og Anders' kapital. Anne står muligens i en særstilling, fordi hun har erfaringer fra både folkelig og borgerlig kultur, og har ting hun liker ved begge.

I provinsbyen er det folkelig kultur som råder, og det er denne kulturen hun vil tilpasse seg og prøve å passe inn i. Dette stemmer ikke helt overens med Bourdieus tese. Svend og Ellen ser for eksempel ikke ut til å gjøre noen forsøk på å strekke seg etter den legitime smaken. Anne ser også ut til å passe inn i begge kulturene, selv om hun ikke innser dette selv med det samme. Det kan tyde på at den legitime kulturen ikke har den samme statusen hos alle. Anne oppdager at det er vel så viktig å være en del av den folkelige kulturen, hvis hun ønsker å passe inn i hjembyen. Benjamin Mangrum mener at ikke alle estetiske praksiser er gjenstand for politiske eller sosiale standpunkt (2015, 261). Betydningen et estetisk objekt eller praksis har, forhandles via språket i samhandling med menneskene rundt deg, og kan derfor variere ut fra ulike kontekster. Det er nettopp fordi Anne har flyttet tilbake til hjembyen og gjenopptar kontakten med barndomsvenninnene, at den folkelige kulturen igjen får betydning for henne.

4.8 Konklusjon

Ved romanens slutt holder Anne tilsynelatende fremdeles fast på ønsket sitt om å gifte seg og få barn med Anders. Hun viser seg altså å ikke være like vinglete og retningsløs som hun først kunne virke. Hun avviser etter hvert Jens (selv om hun senere fortsetter å flørte med han), og

hun evner å stå opp for seg selv overfor han, når hun finner ut at Lone tror at hun har hatt en affære med presten. Hun lar seg altså ikke fullstendig styre av omgivelsene sine. Vi kommer uansett ikke utenom at mesteparten av tiden hennes enten går til å gjemme seg vekk fra verden, eller å stille observere menneskene rundt seg, ned til hver minste detalj. Dette prosjektet dominerer hverdagen hennes til den grad at det distraherer henne fra det som først virket som det viktigste prosjektet hennes, nemlig å pakke ut av flyttekassene og få innredet huset.

Annes prosjekt ligger i romanens tittel: Hun forsøker å gjøre et hus til et hjem. Hva er det som gjør et hus til et hjem? På veien for å finne ut dette, søker hun etter en identitet; hvem hun var sist gang hun bodde i denne byen. Men hun er usikker, fordi hun akkurat har flyttet til et «nytt» sted og ikke vet hvor hun passer inn. Hun prøver seg frem, og det går ikke alltid helt som hun hadde planlagt. Det som gjør et hus til et hjem, er ikke nødvendigvis bare å sørge for at møblene står på riktig plass i huset. For Anne viser det seg å også innebære menneskene hun blir kjent med og knytter sterkere bånd til, som gjør at hun føler seg hjemme.

Tue Andersen Nexø mener at *Rødby-Puttgarden* handler om å «befinde sig i et limbo mellem det uddannede og det uuddannede Danmark, om ikke at føle sig hjemme nogen af stederne», en beskrivelse som også virker passende for Anne (2016, 69). En lignende tematikk finner vi også i *Ned til hundene*, som Anker Gemzøe mener at handler om de problemene som oppstår når man prøver å «presse sig tilbage i en kultur, der én gang er forladt» (2017, 96). Anne har, siden hun sist hun bodde i provinsbyen, oppnådd både økonomisk og kulturell kapital. For henne kan det muligens føles ut som om hun ikke helt passer inn i hjembyen, i hvert fall ikke med det første.

Klassetilhørigheten hennes diskuteres ikke eksplisitt i romanen, men den er likevel et tema fordi den er så viktig for identiteten hennes. Romanen viser hvor mye klasse kan ha å si for gruppetilhørighet. Helle ønsker å gjøre oss bevisst på disse klassemekanismene. Anne virker ikke så bevisst på dette når hun først flytter ned til hjembyen. Det er først når hun begynner å se seg rundt i byen at hun begynner å reflektere rundt klasse og smaksdommer. Jeg vil imidlertid ikke klassifisere *Hus og hjem* som arbeiderlitteratur, selv om den gir perspektiver på klasse. Her mener jeg at Beata Agrells begrep arbeiderlitteraritet er mer relevant, i den forståelse at romanen bidrar med klasseperspektiver, uten at den nødvendigvis kan kalles for arbeiderlitteratur. Med denne romanen ønsker Helle å si noe om hvordan vi mennesker

forholder oss til ting, noe jeg også har forsøkt å vise i min lesning. Hos Helle fungerer tingene bare til en viss grad som klassemarkører, og Bourdieus teorier om klasse og smak kan derfor ikke alltid forklare valgene Anne tar. Anne bruker ikke tingene for å oppnå høyere sosial posisjon. Hun bruker dem snarere til å finne ut hvem hun er, hvem hun deler kriterier med, hvem som lever i en felles verden. På den måten finner hun frem til en slags forsoning med sin bakgrunn, som dels er preget av klasseprosesser. Det er her Cavell kommer inn, som åpner opp denne siden ved romanen.

5 Analyse av *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*

I dette kapitlet skal jeg undersøke klasseperspektiver i *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*. Jeg kommer til å legge spesiell vekt på hvordan dette viser seg gjennom romanpersonenes smak og kommunikasjon. Hvordan avsløres klasseperspektivet gjennom måten romanpersonene uttrykker seg på? Hvilke smakspreferanser har hovedpersonene, og sier disse oss noe om deres klassetilhørighet? Her kommer jeg til å benytte meg av Pierre Bourdieus studier av sammenhenger mellom klasse og smak.

Jeg vil argumentere for at romanens hovedpersoner, Susanne og Kim, ikke deler kriterier til å bedømme sin livssituasjon og verden. Dette blir ekstra tydelig når Susannes kollega, Ester, flytter inn. Hun er vanskelig å sette i bås, og Kim og Susanne må jobbe med å forholde seg til henne. Susanne og Kim ser ut til å ha ulik sosial bakgrunn, verdier og prioriteringer, som skaper problemer i samlivet deres. I møtet med Ester, som er så totalt forskjellig fra dem og vanskelig å sette i bås, må de aktivt jobbe for å kunne kommunisere med og forstå seg på henne. Dette er helt nødvendig fordi hun plutselig flytter inn i leiligheten deres og snur hverdagen deres på hodet. De må teste kriteriene sine på henne, noe som viser seg i språket og dialogene i romanen, da romanpersonene eksplisitt kommenterer hverandres språk ved en rekke anledninger. Jeg kommer til å bruke teorier fra Stanley Cavell og Toril Moi for å diskutere dette.

5.1 Handlingsreferat

Det er tidlig morgen på lillejulaften, og Susanne «sad i bilen og dunkede sig selv oven i hovedet» (s. 5).¹⁸ Hun har akkurat vært på dagligvarebutikken for å kjøpe and og mandelgave. Da hun står og venter på å betale, oppdager hun imidlertid at hun har tatt med seg yogaposen, i stedet for håndvesken, hvor pengepungen ligger. Hun kjører hjem for å hente håndvesken sin, hvor hun finner samboeren Kim liggende død i sengen. Det kommer aldri eksplisitt frem hva han har dødd av. Fortellerstemmen bemerker bare at han ikke lenger puster, og så begynner et nytt kapittel i romanen. Da hopper vi tilbake i tid, til en lørdag morgen i

¹⁸ Alle sidetall uten videre referanse i dette kapitlet henviser til 6. utgave av *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*, som ble utgitt i 2017 ved Samleren/Rosinante & Co i København.

november. Susanne og Kim spiser frokost sammen, før hun skal på senteret og møte Ester. Så hopper fortellingen igjen et par år tilbake i tid, til da Susanne jobbet på sykehuset sammen med Ester. I begynnelsen gjorde hun rent, og senere ble hun forfremmet til kjøkkendame.

I kapittel 7 har vi kommet til mars, hvor Susanne og Kim har lånt en gammel Ford av Kims bror, Bo, mens han er utstasjonert på New Zealand. Kim kjører ofte på turer med bilen, når han ikke er hjemme og skriver på debutboken sin. Susanne vet ikke alltid hvor han drar. Deretter går fortellingen videre til midten av mai, hvor Susanne har blitt spurt om hun vil lære opp nytt kjøkkenpersonale. Det vil hun ikke, men hun vet ikke hvorfor. Kim foreslår at hun sier opp jobben, noe hun ender opp med å gjøre allerede neste dag, uten å ha noen planer for hva hun skal gjøre videre. Handlingen hopper så frem til Susannes siste arbeidsdag, sannsynligvis i månedsskiftet juni-juli, og de neste fire ukene, hvor hun har sommerferie. Hun vil ikke gå på dagpenger, og noen uker senere får hun en privat rengjøringsjobb fire dager i uken, hvor hun vasker i herskapsleiligheter. Dette er ikke like godt betalt som på sykehuset.

Deretter går vi videre til oktober, hvor Susanne tilfeldig møter på Ester, som er gravid. De gjenopptar kontakten, selv om Susanne er litt unnvikende i starten. I november finner Ester ut at ektemannen Luffe har hatt en affære, og hun kaster han ut av leiligheten. Men hun vil ikke bo i leiligheten alene, så hun spør Susanne om hun kan låne sofaen hennes i noen dager. Ester tar seg godt til rette i den lille leiligheten, og dager blir fort til uker. Susanne oppmuntrer henne til å skvære opp med Luffe, men det vil hun ikke. Susanne begynner å bli med Ester på yoga, hvor hun møter yogainstruktøren Dennis. En kveld Ester ikke kan dra på grunn av et brukket håndledd, går Susanne dit alene, og hun og Dennis ender opp med å kysse. Han inviterer henne med ut for å spise, og selv om hun blir med, angrer hun seg fort og ønsker å dra hjem. Etter måltidet tar hun en taxi hjem, og siden hører vi ikke mer om Dennis.

Når Ester etter hvert skal føde, er det Susanne og Kim som må kjøre henne til sykehuset. Susanne får imidlertid tak i Luffe til slutt, som får deltatt på fødselen. Kim og Susanne drar hjem til seg, og det virker som at Ester og Luffe skværer opp. Susanne foreslår at de inviterer noen fra hennes familie, Torben og Jane, på julaften, men Kim ler: «— Vi bliver aldrig sådan en familie» (s. 215). Han sier imidlertid ja til slutt, og Susanne begynner å planlegge.

Romanen slutter med at treet er blitt pyntet til jul og at det har kommet snø utenfor; en idyll som står i sterk kontrast til ulykken som hender noen dager senere, når Susanne finner Kim død i sengen.

5.2 Fortelleteknikk

Romanen er delt inn i 32 kapitler. Fortellingen er fortalt i preteritumsform, av en ekstern, anonym tredjepersonsforteller. Den har en personal synsvinkel, da fortellerstemmen innehar opplysninger om Susanne som egentlig bare hun kan vite, som for eksempel hennes egne tanker. Fortellerstemmen gjengir Susannes synsvinkel på det som skjer, og ser ut til å ha sympatien hos henne, noe som muligens gjør den litt upålitelig (Aabenhus, 2011, 140). Samtidig har tredjepersonsfortelleren også muligheten til å se henne utenfra, men begrenses av at fokuset dens først og fremst er på Susannes tanker og følelser, noe Jørgen Aabenhus også peker på (2011, 141).

I første kapittel ser fortelleren heller ikke ut til å være klar over at Kim er død før Susanne oppdager det. Den sier nemlig at Kim *sover*, noe som ytterligere forsvarer at Susanne er den *egentlige* fortelleren, eller i hvert fall at fortelleren utelukkende følger hennes synsvinkel. Det er først når Susanne oppdager at føttene til Kim er «kalde og rare» (Helle 2017, 6), at vi aner at noe er i veien: «— Kim, sagde hun, men der var ikke lenger noe liv i ham, han trak ikke vejret» (s. 6). Tredjepersonsfortelleren kan ha blitt valgt fordi Susanne selv ikke klarer å sette ord på vurderingene sine. Fortellerstemmen låner ord fra tankene hennes for å reflektere og sette ord på det Susanne føler, og det er derfor den har en slik innsikt i Susannes indre.

Fortellingen opererer på tre forskjellige tidsplan, som er dagen Kim dør, de siste månedene før Kim dør, og de siste årene før Kim dør. Det ser ut til at det er perioden fra november og frem til Kims død på lillejulaften som skal forstås som romanens nåtid (Aabenhus, 2011, 140). I så fall må det første kapitlet, hvor Kim blir funnet død, leses som en prolepse. Siden romanen begynner med slutten, kan den også «[fremstå] som et eneste langt tilbakeblikk, eller *analepse*» (Gullestad, 2018, 49). I kapittel 2 har vi gått tilbake til månedene før dødsfallet, hvor Susanne skal ta S-toget for å møte Ester på senteret. Møtet skjer imidlertid ikke før i kapittel 11. I mellomtiden går fortellingen to år tilbake i tid, og skildrer tiden hun jobbet på sykehuset, hvor hun først ble kjent med Ester. I romanen stopper fortelleren en rekke ganger opp for å gi beskrivelser og kontekst til romanpersonenes liv, før fortellingens nåtid fortsetter.

Romanen er dermed preget av en rekke tilbakeblikk, som er ment å forklare hvorfor relasjonen er som den er mellom Susanne og Kim, og Susanne og Ester, i fortellingens nåtid. Aabenhus mener at Helle gir ut «information som ikke fører handlingen eller forståelsen af handlingen videre, det er en information som bare er der» (2011, 128). Jeg mener derimot at det ligger mye viktig informasjon i alle disse detaljene, og at dette er en av grunnene til de hyppige analepsene. Dialogene kan riktignok fremstå som absurde, fordi det ikke er innlysende hva de skal bety i hvert tilfelle. Spesielt samtalene Susanne har med fremmede damer på toget og bussen virker unødvendige og banale, fordi det ikke er klart hvorfor de er med i fortellingen.

Fortellingen blir fortalt med en distanse, «et blik for tilværelsens absurditet», hvor begivenheter som ellers skulle skape store følelser, som fødsel og død, gjengis nøkternt, påpeker Aabenhus (2011, 130). Dette er særlig fordi vi sjeldent får vite hva Susanne selv føler på i forbindelse med slike store hendelser. Den distanserte fortellerstilen overlater det til leseren å finne ut hva som er viktig eller ikke, og i hvilken grad Susanne er klar over betydningen av det som skjer (Aabenhus, 2011, 132).

5.3 Ulike syn på arbeid

Susanne og Kim bor i en toromsleilighet i en bygård i København, ved et sterkt trafikkert veikryss og med kort avstand til S-toget. Begge kommer opprinnelig fra provinsen. Kim er antagelig fra Aarhus eller et annet sted på Jylland. Det blir nevnt at han har mottatt et stort legat fra et fond i Jylland, hvor en av de gamle gymnaslærerne hans sitter i utvalget, som kan tyde på at han er oppvokst i området. Det antydes at Susanne kommer fra et mindre, mer «bondeaktig» sted enn Kim, som ligger sør for København.¹⁹ På hjemstedet hadde de en kjøpmann, som Susanne sammenligner med dagligvarebutikken i København.

De ansatte i dén brugs var venligere end noget andet sted. De hilste, når man stødte på dem rundt om i forretningen. Hele stemningen mindede hende om købmanden i den lille by, hun voksede op i. Bortset fra, at der var rent her i forretningen, og at alle varer blev smidt ud med hård hånd, så snart sidste salgsdato var overskredet (s. 114).

¹⁹ Peter Simonsen mener at det kan være snakk om Lolland-Faster, hvor Helle selv vokste opp (2018, s. 55).

Susanne er vant til et lite samfunn hvor alle kjenner alle, og alle hilser på hverandre. Det ser ut til å være noe hun savner, og hun søker seg derfor mot den butikken i København som i størst grad minner henne om dette. Likevel bemerker hun at det var manglende renhold i dagligvarebutikken i hjembyen, og at varer med utgått salgsdato fremdeles stod i hyllene. Det tyder på en lignende tendens som den Tue Andersen Nexø kommenterer i sin lesning av Helles roman *Rødby-Puttgarden*, hvor provinsen blir fremstilt som «skrøbelig og kaotisk» (2016, 69).

Både Susanne og Kim er en del av det Simonsen kaller for prekært arbeid, som henholdsvis rengjøringsarbeider og forfatter. Det er imidlertid snakk om to ulike typer prekært arbeid. Susannes jobb er uten goder som pensjon, betalt ferie, forsikring og så videre, og er preget av usikkerhet og uforutsigbarhet. Simonsen forklarer at dette er arbeid som man «ikke har kontrol over og som regel ikke er personlig og følelsesmæssigt engageret i eller identifiserer sig med» (2018, 50). Som Susanne selv sier: «Det var ikke sådan, at hun decideret kunne lide at gøre rent. Det kunne være både ubehageligt og krævende» (s. 93). Den andre typen, som Kim representerer, er «kreativt og ofte ulønnet» (Simonsen, 2018, 50). Simonsen mener at dette prekære arbeidet derimot er tett knyttet til identitet og selvrealisering, selv om det også er preget av usikkerhet (2018, 50-51).

Susanne og Kim har ulike verdier og prioriteringer – Susanne vil jobbe for å leve, mens Kim vil leve for å jobbe. De har dermed ulike oppfatninger av hva arbeid er, og de mangler begge evnen til å sette seg inn i den andres perspektiv, noe Simonsen også påpeker (2018, 51). Det virker derfor som at de ikke respekterer den andres synsvinkel. Dette ser vi blant annet da Kim foreslår at Susanne sier opp jobben sin på sykehuset, fordi hun har jobbet der så lenge, og hun tar rådet hans. Da hun derimot foreslår at han kan ta seg en halvdagsjobb på et pleiehjem, tror han at hun tuller og begynner å le. De forsøker sannsynligvis bare å hjelpe hverandre, men de ser kun situasjonen ut fra sitt eget perspektiv og sine egne verdier, i stedet for å akseptere at de har ulike syn på hva som er viktig i livet.

Kim forteller ikke Susanne at han har søkt om plass på Kunstakademiet, men ikke kommet inn. Det finner hun imidlertid ut på egen hånd, men holder det for seg selv. Kommunikasjonen mellom dem fungerer åpenbart ikke. Susanne gjør imidlertid forsøk på å være mer forståelsesfull overfor Kim og arbeidet hans. Etter en stor krangel, hvor Kim beskylder henne for å 'lukke all ånd ut av leiligheten', har hun som nyttårsforsett å «tilføre

lejligheden lidt mere ånd» (s. 141). Hun vet ikke helt hvordan hun skulle oppføre seg for å oppnå det, men bestemmer seg for å etterkomme et ønske han har hatt om mer taushet.

Susanne forsøker å være en annen for å gjøre Kim til lags: «Hun mindede ofte sig selv om at være sådan, og det virkede altid et stykke tid» (s. 141). Det betyr imidlertid ikke at hun ikke fremdeles danner seg meninger om hvordan Kim lever livet sitt, i det stille. Som en dag i november, hvor Kim har brukt hele uken på praktiske gjøremål i byen, og plutselig er i godt humør og har fått mange gode ideer til skrivingen: «Susanne mistænkte ideerne for at opstå netop fordi, han havde travlt med en masse andet. Det sagde hun ikke noget om» (s. 65). Det antydes at Susanne mener at Kim burde komme seg ut mer, i stedet for å sitte inne og kverne på ideer til boken sin. Men hun vet nok at det antagelig ville ført til nok en krangel mellom dem hvis hun sa noe, så hun bestemmer seg for å være stille.

Det ser ut til at Susanne og Kim aldri har vært på samme bølgelengde, uansett hvor mye de prøver. For noen år tilbake skal Kim ha vært veldig sosial, med full kalender, noe Susanne prøvde å etterligne. Dette er vanskelig å se for seg, fordi Kim nå for det meste sitter hjemme og skriver, og vil ha arbeidsro. Susanne ønsket i utgangspunktet et liv hvor man mest er hjemme med hverandre. Det har hun for så vidt fått, men det ble nok ikke helt som hun hadde sett for seg.

Selv om hun tidvis prøver, virker ikke Susanne så interessert i det som er viktig for Kim. Vi får for eksempel aldri vite hva Kim skriver på; Susanne spør han aldri. Ester spør han om det en gang, men vi får fortsatt ikke noe svar. Det er uklart om det er Kim som holder det skjult, eller om fortelleren (eller Susanne) ikke synes at det er nødvendig å dele. Dersom det sistnevnte, kan det indikere at Susanne ikke følger med på hva Kim snakker om og er interessert i. Dette finnes det flere andre eksempler på i romanen, som når Kim kommenterer musikken de hører på mens de er på bilturer. Susanne vet ikke hva han snakker om, fordi tankene hennes er andre steder. Hun later imidlertid som at hun gjør det. Når han senere går ut for å ta en røyk, leser hun på kassettbåndet, «men hun blev ikke altid klogere» (s. 37). På en av turene stopper de og ser på en bro, noe Kim skal være opptatt av. «Der var ikke meget, der interesserede Susanne mindre», sier fortellerstemmen (s. 37). Paret ser ut til å ha lite til felles, og man kan begynne å lure på hvordan de i det hele tatt fant sammen.

5.4 Hvem er Susanne?

Susanne fremstår som en person som ikke ønsker å gjøre for mye ut av seg, som ikke vil bli lagt spesielt merke til. Hun virker også veldig bevisst på andres blikk på henne. Nexø mener at Helles kvinnelige hovedpersoner har til felles at de er

[...] typisk overopmærksomme på ritualerne for det passende og bruker derfor det meste af deres energi på at undgå at blive synlige og især synlige på en forkert måde i det mellem menneskeliges felt (2016, 68).

Da Susanne blir forfremmet på jobben, begynner hun å bruke mer sminke, muligens fordi hun nå har bedre tid på morgenen: «Hun gjorde det hurtigt og udtryksløst for at komme al skepsis fra de andre i forkøbet. Hun var ikke ude på at virke selvglad» (s. 17). Da hun driver og går inn de nye skinnstøvlettene sine, spør også en dame på toget om de er nye, men Susanne svarer at de ikke er det. Da hun vinner nesten 21 000 danske kroner i lotto, sparer hun dem og forteller ikke om gevinsten til noen. For leseren virker det som en slags beskjedenhet, fordi hun ikke vil virke (i Susannes egne ord) «selvglad».

Susanne er også bekymret for ikke å være riktig kledd til ulike anledninger og i ulike miljøer, som når hun møter på Ester mens hun er på vei til jobb, ikledd dongeribukser og gummisko. Ester foreslår at de går på et konditori sammen før Susannes vakt begynner, men hun er ukomfortabel med dette, fordi hun «[...] er bare ikke riktig klædt på til at sitte her» (s. 60). Ester ser imidlertid ikke ut til å bry seg det minste om hva andre måtte mene om dem. Bourdieu mener at småborgere legger seg selv under streng disiplin med å følge visse regler for oppførsel (1995, 154). Denne teorien kan stemme for Susanne, gjennom den utviklingen vi ser i romanen.

Det antydes flere steder i romanen at hun skammer seg over klærne sine og møblene i leiligheten, som hun er bekymret for at ikke er «fine nok» eller «riktig» for anledningen. Hun unnskylder seg stadig for hvordan hun, og leiligheten hennes, ser ut. Ester, som ser ut til å ha samme sosiale bakgrunn som Susanne, har derimot ikke de samme bekymringene. Hun tar ikke seg selv så høytidelig, og ter seg slik som hun selv ønsker. Det virker som at hun ikke har gjort de samme refleksjonene rundt klasse som Susanne har, og kjenner dermed ikke på den samme skammen over å ikke skulle passe inn i hovedstaden.

Susanne har tre forestillinger som hun trøster seg med. Den ene er tanken om et ukomplisert og konkret liv med en mann, som det refereres til i romantittelen.

De ville have brukt deres tid på berøringer, utflugter og innkøb. De ville være gått på arbejde og have haft børn. Det havde ikke været en forbrydelse at fantasere om familiefester eller en ny belysning over spisebordet. De ville have haft venner, som kom på besøg hver weekend (s. 127).

Hun vet at dette ikke er realiteten hun lever i, da hun verken har barn, eller familie og nære venner i byen. Det antydes også at hun ikke har råd til å kjøpe nye ting til leiligheten, som er noe hun svært gjerne ønsker. I den andre forestillingen skriver hun nekrologen til Kim, og holder en storslått tale i begravelsen hans. Men hun bekymrer seg over hvem som skulle fylle kirken, og hvilken avis som skulle trykke nekrologen, når han ikke har blitt ferdig med boken sin. Det høres ikke ut som at de har en særlig stor omgangskrets, verken i København eller andre steder. Fortellerstemmen sier på et tidspunkt at Susanne ikke har mange å kjøpe julegaver til – bare Kim, storebroren Torben, og eventuelt Ester.

Den tredje forestillingen handler om hvordan hun skulle innredet leiligheten hvis hun bodde alene. Hun skulle malt og skaffet seg et nytt skrivebord, og hun skulle ha hvite kopper med blå striper. Men hun ser for seg at dette hadde blitt ensomt. I begynnelsen ville hun lagt mange planer for dagen, men etter hvert ville «tanken om de utallige muligheter [utmattede] hende fullstændigt» (s. 145). Det kan tyde på at Susanne ønsker seg et enklere, litt roligere liv. Hun antyder flere ganger at hun tror at et tilsynelatende lykkeligere liv med flere muligheter hadde blitt ensomt og frustrerende.

Susanne ser ut til å ha hatt et ønske om å gjennomgå en klassereise, ved å forlate provinsen og flytte til hovedstaden for å studere. Hun sier at hun har «lyst til at gjøre sig til ekspert på et område. Men hun vidste ikke, hvad det skulle være» (s. 129). Hun skal ha studert noe en gang, da hun nevner at hun tidligere hadde litt kontakt med venninner fra studietiden. Det kan imidlertid virke som at hun måtte avbryte studiene, og dermed ikke har noen fullført utdanning hun kan søke jobb med. Hun blir derfor værende i jobben som renholder, selv om hun egentlig ikke trives med det. Sitatet ovenfor kan tyde på at hun ønsker å begynne å studere igjen, men det blir med tanken.

Bourdieu har en teori om at småborgere har en tendens til å «tenke smått», som viser seg i måten de snakker og handler på. Dette kan også kanskje forklare hvorfor Susanne ikke våger å følge drømmene sine. Ved å «gjøre seg liten» og ikke forsøke å «gjøre seg til ekspert på et område», i stedet for å bare prate om det. Hun aksepterer dermed også underordningen sin i det sosiale rommet, for å bruke et annet begrep fra Bourdieu. Når vi studerer hva Susanne sier, og hvordan det støttes opp av handlingene hennes, slik Cavell oppfordrer til, ser vi at hun stadig snakker nedsettende om seg selv og mener at hun ikke passer inn hos overklassen, som er noe hun egentlig ønsker å gjøre.

Susanne mangler også motivasjonen til å avslutte forholdet med Kim, selv om hun skal ha ønsket å forlate han lenge. Hun lager en liste over pluss og minus ved samboeren, hvor hun kaller han både besværlig, depressiv og en lort. Hun synes imidlertid ikke at det er dekkende nok, fordi han også er det motsatte. Til slutt konkluderer hun med at det er bedre å være to, enn å være alene – selv om det helst skulle vært med noen andre enn Kim. Susanne har gitt litt opp å endre på livet sitt. Når hun er alene en stund, begynner hun å savne noen, og «Hun ville ikke kunne fylde tiden ud med blåstribede kopper og telefonsamtaler» (s. 147).

Susanne er tydelig ambivalent til forholdet sitt med Kim, og vet ikke hva hun vil i livet. Hun vil ha stillheten, hun vil være alene, men hun vil ikke være alene, og hun vil ha et sosialt liv. Hun vil ha fine ting, men hun forstår at det ikke er nok til å gjøre henne lykkelig. Dersom vi tar utgangspunkt i Bourdieus syn på arbeiderklassen og deres «smak for det nødvendige» (1995, 186), kan vi tenke oss at Susanne er vant til å kun bruke penger på ting hun *trenger*. Dette skyldes at arbeiderklassen oftere er begrenset av tid og penger. Denne «smaken for det nødvendige» er noe Susanne venner seg litt av med utover i romanen, da hun begynner å unne seg ting som blomster og kake på en hverdag. Mot slutten av romanen begynner hun å gjøre små grep for å prioritere seg selv mer. I utgangspunktet har hun imidlertid vanskelig for å rettferdiggjøre slike unødige innkjøp.

Hun orker heller ikke å finne en annen mann, «Og hvis hun orkede, ville det også kun være et spørsmål om tid, før hun igen sad og formulerte nekrologer over morgenkaffen» (s. 147). I denne passasjen går fortelleren litt ut av handlingen og legger eksplisitt frem hva Susanne tenker, føler og ønsker i forbindelse med sitt eget liv. Jørgen Aabenhus forklarer Susannes identitetsproblem på denne måten:

Romanens tema ligger helt fremme i titlen — i modstillingen af begreberne forestilling og liv. [...] I Helle Helles roman er modstillingen slet ikke entydig, at den lader sig karakterisere som skuffelse, som bristede illusioner. I romanen har erkendelsen af modstillingen ikke karakter af at være en konklusion, men snarere af at være et identitetsproblem: Det flyder. Jeget vil det ene, og jeget vil det andet – det hænger ikke sammen, ikke engang så meget at der kan hænges en resignation op på det (2011, 144-145).

Susannes liv ser ut til å ha stoppet opp, og hun tror heller ikke at det hadde blitt noe annerledes i lengden, hvis hun hadde prøvd å endre på det. «Det eneste nye var Esters tilstedeværelse, og den gjorde på én gang alting meget værre og lidt bedre end længe», sier fortellerstemmen (s. 147). I utgangspunktet virker Susanne skeptisk til Ester, men det er uvisst hvorfor. Da en kollega på sykehuset refererer til Ester som Susannes venninne, svarer Susanne «— Veninde og veninde», men angrer riktignok på ordvalget sitt med en gang (s. 130).

Susanne forsøker å avvise vennskapet til Ester, men hun tar ikke hintet. Da Susanne slutter på sykehuset, ser hun ikke for seg at hun vil få noe å gjøre med Ester igjen. Der tar hun feil, for noen måneder senere flytter Ester altså inn hos Susanne og Kim. Forskjellene og problemene som Susanne og Kim har i parforholdet blir kanskje enda tydeligere når de får dette barnet inn i huset, som trenger hjelp til det meste. Ester tar seg godt til rette, både fysisk og psykisk, noe som gjør at det blir trangt om plassen for Susanne og Kim.

Også overfor Ester forsøker Susanne å ikke gjøre for mye ut av seg. Hun unngår ofte å konfrontere Ester med ting som plager henne mens de bor sammen. Det tærer også på forholdet med Kim, fordi Susanne blir litt sjalu på Ester og hennes relasjon med samboeren hennes. Kim viser mer omsorg overfor Ester enn han gjør for Susanne, i hvert fall ut fra fortellerens perspektiv. Ester og Kim finner tonen og ler mye sammen, og Kim klager også mindre mens Ester er der. Det er tydelig at Susanne har vanskelig for å forstå hvorfor, selv om dette ikke sies eksplisitt. At Kims humør er annerledes når Ester er til stede, ser vi så fort hun entrer leiligheten deres, og han prøver seg på en dårlig vits om den store vesken hennes: «— Det er jo nærmest sådan en taske, man også kan sove i, sagde han, og de grinede alle tre» (s. 78).

Susanne forsøker å få tilbake Kims oppmerksomhet, men uten hell. Da de tre er ute og går tur sammen, gjør Susanne stemmen sin ren og klar, «sådan som hun vidste, Kim kunne lide det. Hun talte med præcis diktion, sagde noget om havet og menneskets behov for at komme ud til det, [...]» (s. 148). Det gjør hun fordi hun føler seg utenfor, og det virker bare frem til de kommer tilbake til bilen, hvor Susanne blir presset tilbake i baksetet igjen, uten å kunne delta i samtalen foran i bilen. Susanne forsøker å imponere Kim ved å fremstå sofistisert, med presist språk. Ved å studere nærmere hvordan Susanne uttrykker seg, slik Cavell oppfordrer til, ser vi at hun gjør det fordi hun *vet* at dette er noe som verdsettes av Kim og som samsvarer med hans kriterier.

5.5 Språk og kriterier

5.5.1 Susanne og Kim deler ikke kriterier

Susanne har en interesse for språk, og tenker mye over hvordan hun og andre formulerer seg. Dette hører sammen at hun generelt er veldig fokusert på andres blikk på henne og måten hun fremstår for andre. Et eksempel er da hun er på butikken lillejulaften, og oppdager at hun har glemt pengepungen og vil forsikre butikkmedarbeideren om at hun kommer tilbake senere: «— Jamen, jeg kommer tilbake efter min and, havde hun svaret. Hun dunkede sig selv oveni én gang til for den bemærkning» (s. 5).

Susanne virker usikker og ukomfortabel sosialt, som noen ganger fører til at hun fremstår litt klønete, for eksempel en gang hun er på jobb på sykehuset, og hilser på Ester: «— Davs, sagde hun. På jysk. Selvom hun aldrig havde været i Jylland» (s. 212). Ester svarer «— Davs» (s. 212), tilsynelatende uten å reagere noe på det. Det er uvisst hvor dette kommer fra; det får ikke leseren vite noe om. Det virker uansett ikke som en spesielt bevisst handling i øyeblikket. Susanne forsøker muligens å virke avslappet ved å legge om dialekten og leke seg med språket.

Susannes fokusering på sitt eget språk har også betydning i forholdet hennes til Kim. Klasseforskjellene mellom dem viser seg i måten de snakker til hverandre på. De er

nedlatende overfor hverandres verdier, bakgrunn, prioriteringer og arbeid. En av forskjellene mellom dem er at Susanne fremstår som mer realistisk, mens Kim i større grad er en drømmer. En dag går de tur ute ved innsjøene i København og snakker om muligheten for å bo i et av husene langs vannet.

Hun sagde, at det aldrig ville kunne lade sig gøre. Han blev vred og sagde, at det vidste hun ingenting om. Det havde hun ret i, sagde hun. Du skal holde op på det hospital, sagde han, du bliver lille i hovedet af det. Hvilket er dumt, når du i virkeligheden er temmelig begavet. Tak, sagde hun, jeg skal se, hvad jeg kan gøre (s. 46).

Dette kan muligens tolkes i et klasseperspektiv, ved at Susanne ser ut til å ha vokst opp med dårligere råd og færre muligheter. Hun ser kanskje ikke problemet i å «drømme» om noe hun uansett ikke tror at hun vil få råd til. Kim ser ut til å tenke at Susanne burde sikte høyere, i stedet for å slå seg til ro med at de trolig aldri vil få råd til å bo i et slikt hus. For Susanne er det viktigere å ha en trygg økonomisk fremtid, og det er her hennes prioriteringer ligger.

Susanne lar seg likevel påvirke av Kim til tider, særlig da han får henne til å si opp jobben på sykehuset. Det skremmer henne å ha en utrygg fremtid, og hun angrer umiddelbart på oppsigelsen. «— Jeg ved ikke, hvad jeg så skal lave, [...]», sier hun til Kim da hun kommer hjem den dagen, men han virker ikke bekymret; snarere oppmuntrende (s. 48). Da Susanne bestemmer at hun ikke vil motta dagpenger og heller vil få seg en ny jobb, møter hun derimot kritikk fra Kim.

- Jeg forstår ikke, du skal være så stolt, sagde han. - Du har krav på at få den understøttelse.
- Jeg vil klare mig selv.
- For hvad?
- Jeg har nogle penge tilbage.
- Og hvad så, når du har brugt dem?
- Jeg tager noget andet arbejde. Jeg har altid kunnet få arbejde.

- Du er fandme så småborgerlig, at det gør ondt, sagde Kim. Men så sagde han heller ikke mere.
- Vi kan jo ikke alle sammen spankulere rundt oppe i skyerne, sagde hun.
Han rystede på hovedet, langsomt, og løftede bogen op foran ansigtet med begge hænder.
- Kom igen, når du får et sprog, sagde han (s. 53-54).

Susanne utnytter enhver anledning til å gjøre narr av forfatterambisjonene til Kim. Han beskylder henne på sin side for å være småborgerlig, og indikerer at dette skiller seg fra hans egen kultur og verdier. Han ser også ut til å mene at han er på et høyere nivå enn Susanne språklig, og liker å bruke det mot henne. I begynnelsen av romanen kommenterer han at hun skal ha begynt å banne så mye: «— Det lyder forkert, når du bander, sagde han. — Du kan ikke finde ud af at bande på den rigtige måde» (s. 8). Krangelen blir, som ofte er tilfellet med kommunikasjonen hos Helle, ikke oppklart, og Susanne skifter tema og begynner å snakke om paraplyen deres. «Paraply og mursten, det er os i en nøddeskal, tænkte hun» (s. 8), noe som tyder på at kommunikasjonen dem i mellom er overfladisk.

Bourdieu's teori om at småborgere kan ha tendenser til å være overkorrekte i hvordan de bruker språket, kan faktisk være beskrivende for både Susanne og Kim. Da slår man ned på alle språklige feil, både hos seg selv og hos andre (Bourdieu 1995, 154). Det er uvisst hva slags sosial bakgrunn Kim egentlig har, og om hans holdninger til språk kan forklares ut fra et klasseperspektiv. Det virker som at Susanne og Kim befinner seg på samme økonomiske nivå. Disse vanene som Bourdieu beskriver, kan også vise seg i at man har et sett av regler for oppførsel. «Dette fører til at hele tilværelsen legges under streng disiplin, og til at en på alle områder lar seg styre av prinsipper og forskrifter», skriver Bourdieu (1995, 154). Kim har et mål om å få utgitt en roman, han ønsker å bli en del av de intellektuelles kultur. Susanne er på sin side opptatt av et harmonisk og trygt familieliv, og hun lar seg derfor styre av samboerens regler for oppførsel, i et forsøk på å bevare freden.

Det blir etter hvert tydelig for både Susanne og leseren at hun og Kim ikke deler kriterier for språket. De skjønner riktignok hva den andre sier, men de snakker likevel forbi hverandre. Wittgenstein mente at all kunnskapen vår, det vi stiller spørsmål ved, lurer på eller tviler på, er styrt av kriteriene våre, skriver Cavell (1999, 14-15). Andre mennesker

deler ikke nødvendigvis kriteriene våre; man kan se en situasjon på ulike måter, og dermed ha ulike kriterier (1999, s. 15 og 18). Et eksempel på dette er Susannes og Kims ulike syn på arbeid. Ifølge Cavell finner vi ut hva kriteriene våre er ved å forhandle og bruke språket. Hva vi sier, og hvordan vi bruker språket, avslører kriteriene, og dermed verdiene, våre (1999, 16 og 20). Når vi finner ut hva våre egne kriterier er, blir det også lettere å finne ut hvem som ikke deler kriteriene våre. I romanen kommer Susanne og Kim sjeldent til enighet om noe. «— Det er vel ikke nogen krig, det her, [...]», sier Kim en gang de havner i klinsj med hverandre igjen, under en av gåturene deres (s. 39). Det er noe leseren også kan få seg til å lure på, når det gjelder måten de kommuniserer med hverandre på.

Susanne og Kim har ofte vanskelig for å møtes på midten. Kim er ikke interessert i å snakke om det Susanne er interessert i, og Kim er ikke interessert i å snakke om det Susanne er interessert i. Dette begrenser altså mulighetene for hva de kan snakke om sammen, uten at det fører til krangling. De begrenser seg derfor gjerne til småprat. Susanne og Kim har også ulike måter å kommunisere på, som forverrer problemene deres. Kim snakker oftere i overført betydning, mens Susanne på mange måter har et mer direkte språk. Da hun midlertid prøver å snakke til han på et språk hun vet at han forstår, med kommentaren «— Vi kan jo ikke alle sammen spankulere rundt oppe i skyerne, [...]», får hun beskjed om å skaffe seg et språk (s. 54). Hun begynner her å snakke til han på samme måte som han snakker til henne, og han setter ikke pris på det.

Når Susanne tidligere har forsøkt å være direkte, har han gjort narr av henne. Et eksempel er fra et tilbakeblikk, hvor hun sa til Kim: «»Kim, jeg går fra dig, for jeg ved ikke, om jeg elsker dig«. »Hold nu op med dine klicheer«, havde han sagt, og det var nok derfor, hun blev» (s. 127). Det tyder på at Susanne har vanskelig for å nå inn til Kim, fordi han ikke tar følelsene hennes på alvor. Susanne sier også igjen at hun ønsker å avslutte forholdet deres, men det er Kim som av en eller annen grunn holder igjen, selv om han heller ikke virker som om han trives i forholdet. Kim kritiserer også nok en gang språket hennes, noe som senere vil bidra til at hun slutter å snakke.

Det interessante er dessuten at Susanne overhodet ikke mangler et språk, slik Kim derimot mener. Hun fremstår derimot som svært språklig bevisst. En gjennomgående tendens i romanen er at Susanne merker seg andres skrive- og uttalefeil (men aldri kommenterer dem). På jobb på sykehuset legger hun merke til sjefen Petersens skrivefeil. Petersen har

skrevet menyen for dagen på tavlen, og har skrevet «ris alement», når det egentlig skrives «risalamande». Et annet eksempel er når Susanne sitter på S-toget og kommer i snakk med en dame, som det bemerkes at uttaler Texas *Tesas* og dollars *dollas*. Det kommer ingen videre kommentar til denne bemerkningen. Det er imidlertid verdt å merke seg at Susanne er svært lite deltakende i samtalen med denne damen. Damen forteller i utfyllende detalj om sønnen og hans liv i Texas, mens Susanne knapt sier noen ting, noe fortelleren også bemerker: «Susanne sagde ikke noget» (s. 10). Susanne fremstår som en person som heller er passivt observerende, enn deltakende. Da blir det også vanskelig for andre å bli bevisst på kunnskapene hun sitter på, noe som først og fremst skaper problemer for henne i forholdet til Kim. Når hun tier, går Kim ut fra at hun ikke har noe av verdi å bidra med.

5.5.2 Susanne blir taus

Etter nok en krangel med Kim, bestemmer Susanne seg «for hun-vidste-ikke-hvilken gang [...] for at blive bedre til at være tavs. Hun ville ikke altid være den, der kom med det første ord» (s. 138). Året i forveien skal de ha hatt den samme krangelen igjen og igjen, i flere uker i strekk, fordi Susanne hadde kommet hjem fra jobb og slått opp vinduene, på grunn av at hun ikke likte den blandede lukten av småkaker og røyk som dannet seg i leiligheten. Kim hadde blitt sint fordi han frøs. De klarer ikke komme seg ut av denne konflikten på en rasjonell måte. Krangelen pågår i flere uker, før Susanne til slutt roper tilbake «at muligvis blev han kuldkær af at sidde på sin røv og fundere dagen lang» (s. 139). Bruken av ordet «fundere» tyder på at Susanne heller ikke har den største respekten for Kims arbeid. Når hun senere minnes dette, «vidste [hun], at hun havde brugt dét ord, *fundere*, for han havde rejst sig fra skrivebordet og gentaget det lige foran hende, helt tæt ved hendes ansigt» (s. 139), med en dyp og kald stemme. De forsøker tydelig å provosere hverandre, og Susanne lar seg heller ikke stoppe av Kims reaksjon på kommentaren hennes.

- Ja. Fundere, havde hun så sagt. Og forsøgt at få det til at lyde som et naturligt ordvalg.
- Du er helt tom, havde han sagt.
Hun vidste, at han gjorde sig umage for at udtrykke sig meget præcist. Han talte på dén måde, langsomt, med tydelige t'er.
- Der er ingenting i dig. Du er ren overflade.

[...]

- Du lukker al ånd ud af det her sted.
- Ånd? havde hun sagt (s. 140).

Disse kommentarene hadde gjort Susanne rasende, og hun tok et stykke papir og skrev hissige bokstaver og satte strek under og kolon etter:

»Fordi jeg er så venlig at gå til arbejde og tjene penge«, »så vi kan få noget mad (for du kan jo godt lide mad, ikke?)«, »jeg lukker ånden ud, hver gang jeg lister rundt for ikke at forstyrre *forfatteren*«, hun lod bogstaverne vrænge, »fordi jeg prøver at skabe en lille smule kontakt til verden udenfor«, og hun satte et arrigt hjerte over i'et i lille og hængte sedlen op med tape på døren ind til soveværelset (s. 140).

Susannes brev til Kim uttrykker egentlig bare hennes frustrasjon over at de ikke deler kriterier og har ulikt syn på arbeid, som hun ikke klarer å kommunisere til han på riktig måte. Ved å studere dialogen nærmere, ser vi at hun også har en slags forakt for Kims forfatterambisjoner. Dette kan muligens forstås i et klasseperspektiv. Bourdieu mener at arbeiderklassen ser «all slags kunst for kunstens skyld [...] som noe grunnløst og bortkastet», fordi det ikke anses som *nødvendig* (1995, 191). Susanne har for eksempel vanskelig for å forstå hvorfor Kim vil bruke skrivepengerne sine på bøker og cd-er, når det kunne ha blitt brukt på noe mer fornuftig.

På julaften viser det seg at lukten som plaget Susanne var en parfyme Kim hadde kjøpt til henne på tilbud i julegave, som han hadde gjemt bak bøkene i bokhyllen en tid i forkant. Susanne ser ut til å få dårlig samvittighet for dette, og bestemmer seg for å prøve å komme Kim mer i møte. Hun vil slutte å forstyrre og irritere han, som han stadig klager over. Dette fører til at hun blir taus. Hun vil ikke lenger gi Kim anledning til å kritisere henne, og da virker det som den enkleste løsningen å slutte å snakke. I artikkelen «Å miste troen på språket: Fantasier om fullkommen kommunikasjon i *Rosmersholm*», skriver Toril Moi om hvordan vi begynner å tvile på språket, spesielt i forholdet mellom mann og kvinne. Dette kalles for en språklig skeptiker, hvor en har kommet til den konklusjon at det er umulig å kjenne både seg selv og andre, fordi språket ikke kan gi uttrykk for ens tanker og følelser (2006, 379).

I *Rosmersholm* fantaserer Brendel om fullkommen kommunikasjon, hvor han blir forstått, «uten språket som formidlende mellomledd» (Moi 2006, 388). Moi skriver at denne fantasien er en grunnleggende skeptisk holdning, som nedvurderer språket, fordi den fratrukker ordene all verdi. Susanne og Kim ønsker å bli forstått av hverandre, men de klarer ikke å kommunisere sammen. Kommunikasjonsproblemen deres eskaleres når Susanne prøver å være taus for å forsøke å gjøre Kim til lags. Dette gjør at Kim ikke klarer å lese henne, og han går dermed ut fra at hun er tom innvendig, som han eksplisitt beskylder henne for under en av kranglene deres. «Vi kan ikke ta for gitt at publikum vil forstå ordene våre slik vi forstår dem selv», skriver Moi (2006, 389). Vi kan risikere å bli misforstått, eller at vi ikke blir tatt på alvor. Susanne opplever dette en rekke ganger når hun forsøker å kommunisere med Kim, som fører til at hun etter hvert blir taus.

En skeptisk holdning til språket kan føre til at man «forkaster det ytre» og isolerer seg fra fellesskapet, skriver Moi (2006, 380 og 388). Både Susanne og Kim er skyldige i dette, inntil Ester flytter inn, men på ulike måter. Kim går fra å være sosial, til å lukke seg inne på soverommet for å skrive. Susanne slutter å snakke og forsøker å ikke være i veien for Kim. De ser ikke ut til å ha noe stort sosialt nettverk, og det nevnes kun kontakt med Kims bror, og Susannes storebror og svigerinne. I *Rosmersholm* blir isolasjonen så ekstrem at det til slutt ender med døden, hvor Brendel og Rebekka sammen tar selvmord i siste akt (Moi 2006, 388). I *Forestillingen* er det Kim som må vike for livet. Leseren får aldri vite hva det egentlig er Kim dør av, men stadige referanser til at han har problemer med å puste og trenger luft kan tyde på at han døde av pustebesvær. Både Susanne og Kim kommenterer også at de trenger «luftforandring» og derfor vil tilbringe tid alene, som tyder på at forholdet har blitt klaustrofobisk for dem begge.

Skal vi følge Moises teori, kan det se ut til at Kim drømmer om det samme som Brendel. Han gjør ikke det samme forsøket på å løse kommunikasjonsproblemen deres, som Susanne gjør. I stedet møter han henne med vonde ord og forventer å bli forstått. Denne fantasien om fullkommen kommunikasjon kan, ifølge Moi, ta form som en slags tvang, fordi det gjør at den andre dermed ikke kan svare i frihet. Bak denne fantasien lurer det også «en motvilje mot å anerkjenne den andres annenhet» (Moi 2006, 388). Verken Kim eller Susanne ser ut til å akseptere at de har forskjellige ambisjoner, ulike kriterier, interesser og prioriteringer. Særlig Kim gir uttrykk for at Susanne skal forandre seg til hans fordel. Han anerkjenner henne ikke som den hun er. De deler ikke kriterier for språket, og dermed kan de ikke åpne seg for

hverandre, noe Susanne etter hvert forstår. Da prøver hun i stedet å være taus, og gir dermed opp forsøket på å forstå og bli forstått av Kim.

I *Rosmersholm* kommer Brendel etter hvert til konklusjonen om at hvis han ikke kan lese Rebekka som en åpen bok, så kan han ikke kjenne henne i det hele tatt. Dette er tankegangen til en språklig skeptiker, og gjør samlivet hans med Rebekka helt umulig (Moi 2006, 400). Noe lignende ser ut til å skje i Kims hode når Susanne begynner å bli taus. Det ser ut til å føre til at de begge blir isolerte og ensomme — inntil Ester flytter inn i leiligheten og setter tilværelsen på hodet for dem. Skepsisen, som Kim avslører, løfter frem hvor vanskelig det er for Susanne å si hva hun mener. Kim tror at hun er tom fordi han ikke kan lese henne. Susanne vil på sin side slippe ansvaret for språket og kriteriene sine; hun vil heller være taus.

5.6 Smak

5.6.1 Mat som klassemarkør

Klassetilhørigheten til Susanne og Kim viser seg i matvanene og -preferansene deres. Maten de spiser er stort sett nokså enkel. Det går mye i brød, rundstykker, melk, kaffe, havregryn, havregrøt, ost og marmelade. Matlaging ser heller ikke ut til å være en spesielt stor interesse hos Susanne, og det virker ikke som at hun er spesielt kresen på maten hun spiser: «— Der, hvor jeg kommer fra, spiser man, hvad der bliver serveret». Kim svarer med: «— Der, hvor du kommer fra, spiser man roer» (s. 134), som ser ut til å være et forsøk på å gjøre narr av stedet hun kommer fra.

Det er ofte Kim som står for matlagingen, og de unner seg iblant litt finere mat. En kveld har de tenkt seg på fiskerestaurant. Susanne orker imidlertid ikke allikevel, så de kjøper hvitvin og fiskefileter på en bensinstasjon på tilbakeveien i stedet. Hvor de velger å spise, virker derfor ganske tilfeldig; de er ikke opptatt av å kun gå på de fineste stedene. En annen middag feirer de med vin og kyllingvinger med grønn salat til middag, som Kim har laget, etter at han har fått et stort legat fra et fond i Jylland. Han har også kjøpt tre nye cd-er, fire romaner og en ordbok. Susanne tenker imidlertid at de pengene kunne blitt brukt på noe mer nyttig, men det holder hun for seg selv.

Da Ester flytter inn nokså uanmeldt, er Susanne bekymret for at de ikke har nok mat, som kan tyde på at kjøleskapet deres vanligvis ikke pleier å være så fullt. De handler ofte på tilbud. Samme dag som Susanne sier opp jobben på sykehuset, drar hun på butikken og kjøper mørbrad, noe Kim kommenterer.

- Du har kjøpt mørbrad, sagde han.
- Den var på tilbud, sagde hun.
- Nå, men det var ikke derfor, sagde han (s. 49).

Susanne har behov for å forsvare innkjøpet, men Kim ser ikke ut til å ha ment det som kritikk. Det er muligens først og fremst Susanne som bekymrer seg på dette området, og så vidt leseren kan se er det også alltid hun som gjør innkjøpene. Dette kan ha en sammenheng med at det er Susanne som ser ut til å forsørge dem økonomisk, og derfor er mer opptatt av å forholde seg til budsjettet. Hun må reise langt for å få med seg tilbudene:

Det var blevet sådan, at de næsten altid handlede i brugsen fem stoppesteder væk. Eller ti minutter på cykel. Det var ikke praktisk, men brugsuddeleren boede i samme opgang, i den store fireværelses øverst oppe, og han sørgede for, at der blev sat medlemstilbud til side, hvis de var interesserede. Hans kone arbejdede på et forlag og smed af og til dyre månedsmagasiner ind gennem brevsprekken (s. 114).

Til gjengjeld vanner Kim og Susanne blomstene deres når de drar sydpå hele januar hvert år. Hun må tenke godt gjennom innkjøpene, for eksempel på om en pakke salat vil holde seg lenge nok. Susannes bemerkning om de *dyre* månedsmagasinene tyder også kanskje på at dette er luksus hun selv ikke unner seg. Fortellerstemmen mener åpenbart at dette er nødvendig å bemerke. Også naboens jobb i forlag blir nevnt, sannsynligvis for å vise det sosiale skillet mellom dem. Det er først og fremst naboene som hjelper Susanne og Kim, som har det trangt økonomisk.

Etter at Ester har begynt å spise dem ut av huset, drar Susanne på en stor handleturn, hvor hun ender opp med å bruke i overkant mye penger på mat. Hun kjøper to salater, tre agurker på tilbud, seks koteletter på tilbud. Hun undersøker «hvor meget tomaterne kostede for tiden» (s. 114-115). Det tyder på at grønnsaker ikke er noe hun tar seg råd til så ofte, men nå ønsker hun

å imponere overfor Ester ved å ha et godt utvalg i kjøleskapet. Dette ser vi fordi hun ikke begynner å unne seg ekstra goder før Ester plutselig flytter inn, og hun begynner å reflektere over sine egne verdier og prioriteringer.

Susanne kjøper tre pakker hakkede tomater, to forskjellige stykker ost, og røkt makrell. «Vognen var etterhånden ret full. Hun mistede overblikket og fylgte mere og mere i den; servietter med rosenmotiv, elpærer, nylonstrømper» (s. 115). Hun kjøper også en hårføner på halv pris, fordi Ester har ødelagt hennes. Det hele blir liggende på over 900 danske kroner, som virker som et svært høyt beløp for noen som kun har én inntekt å leve på, og som ikke jobber i full stilling. Dette bemerker hun selv: «Hun kunne ikke hugse, hvornår hun sist hadde kjøbt for så meget på én gang i brugsen» (s. 121). Mens Susanne har brukt alle disse pengene på mat til de tre, har Ester vært og farget håret og kjøpt klær. Susanne irriterer seg også over hvordan Ester sløser med maten og toalett-papiret, men hun sier sjeldent noe.

På jobben spiser Susanne matpakke som Kim smører til henne, tilsynelatende hver dag. En dag nærmere jul får hun også med julekaker, som Kim har bakt. Her er det forøvrig interessant at Susanne sier til Ester at det er hun og Kim som har bakt, men fortelleren avslører henne og sier at det er Kim. Det forblir uklart hvorfor Susanne lyver om dette, men kommentaren hennes om at «– Det har vi sådan været fælles om, [...]» (s. 31), tyder på at hun kanskje vil gi inntrykk av at hun også tar del i de mer «kvinnelige» oppgavene i huset. I romanen er det som sagt Kim som er hjemme og som lager mat, mens Susanne styrer pengene.

Ester stiller spørsmål ved både Susannes valg om å spise matpakke på jobb, og Kims jobb:

- I dag er der sprængt okse med peberrod, sagde hun. – Men du skal vel have din madpakke?

Susanne nikkede.

[...]. – Hvorfor har du altid madpakke med?

Susanne trak på skuldrene:

- Det er fordi, Kim smører den.

- Har han ikke andet at lave? Hvad laver han egentlig?

- Han skriver.

- Nå. Kan man leve af det? sagde Ester, men Susanne nåede ikke at svare, for så bankede Magrethe på og sagde lige så stille, at en af patienterne gerne ville bede om en ekstra skive rugbrød (s. 23-24).

Det er interessant at slike kommentarer sjeldent blir diskutert; handlingen går bare videre. Dette grepet bidrar til å bygge opp spenningen mellom romanpersonene. Ester tar, i stedet for matpakke, mat fra kjøkkenet på sykehuset, noe som er imot reglene. Hun og Luffe er på sykehuset hele dagen, og de spiser middagene sine der. Ester jobbet også hele julen, og ville ikke ta fri på grunn av graviditeten. Vi kan anta at det skyldes økonomiske forhold. Litt senere i romanen fortelles det at Luffe hadde en trehjulssykkel i garderoben sin, som han hadde funnet i en container. Ester hadde selv funnet en gyngestol i en container, som hun hadde hatt med seg gjennom åtte flyttinger. «– Det er på den slags ting, at man ved, man passer sammen, sagde Ester» (s. 25). Samtidig kan hyppige flyttinger og *dumpster diving* også fortelle at økonomien deres går dårlig. Da Ester blir gravid igjen, tar Luffe også på seg en ekstrajobb som avisbud i helgene.

Ester fremstår tidvis som elegant med lakkerte negler, og hun er dyktig i yoga. Samtidig går hun kledd i fleecegenser til daglig, og det er for eksempel kommentarer fra fortellerstemmen om at hun spytter mens hun snakker. Hun liker også å gå på sirkus, noe hun inviterer Susanne med på. Hun slutter i jobben for å begynne på en skole, som viser seg å være et kurs i kunstige negler. Dette kan få oss til å lure på om hun tilhører den folkelige kulturen og forsøker å etterligne de høyere lag, der hun kan tillate seg det. Bourdieu har en teori om at «småborgerskapet står splittet mellom den smaken de er tilbøyelige til å ha og den smaken de ønsker å ha, som gjør at de er dømt til valg som står i sterk motsetning til hverandre» (1995, 140). Denne tesen kan muligens passe for Ester, men det virker i så fall ikke som om det er så bevisst fra hennes side. Det virker snarere som at hun ubevisst plukker litt her og der for å finne noe hun liker og som interesserer henne, og ikke har et bevisst forhold til klasse.

5.6.2 Susannes møte med overklassen

Susanne er ikke fornøyd med all innredningen i leiligheten deres. Hun synes at lyset over spisebordet er uhyggelig og at stolene for lave, derfor spiser de sjeldent der. Under en middag med Ester og Kim, unnskylder hun at bordet er for høyt, men ingen andre

kommenterer det. Kim blir senere sittende og se quiz med dem på tv-en, noe som ellers ikke passer hans smak: «Det var sjældent, Kim så en quiz, og endnu sjældnere, at han sad i den hvide lænestol» (s. 82). Vi får ikke vite hvilken betydning den hvite lenestolen egentlig har, men den blir ofte nevnt i romanen. Det er som regel Ester som sitter i den, ved ett tilfelle er det Kim. Siden den er hvit og dermed nokså upraktisk, er Susanne kanskje redd for at den skal bli skitten og unngår derfor å sitte i den.

I jobben som renholder i en rekke herskapsleiligheter, får Susanne innblikk i hvordan andre, mer velstående mennesker har innredet hjemmene sine. En av kvinnene hun vasker hos er en kommunist med en stor stilling i det offentlige. Hun er gift og har en sønn. Fortellerstemmen bemerker at leiligheten har lakkerte parkettgulv, møbler av massivt tre og ull, to tremmesofaer, en stor dragkiste, strikkesøy i en kurv på gulvet og mange forskjellige typer munnblåste glass. Matrestene etter frokosten står fremdeles på kjøkkenbordet en gang Susanne er der for å vaske. Hun forestiller seg hvordan livene deres ser ut; hva de får kveldene til å gå med, eller hvordan man kunne innredet leiligheten.

Nogle gange ønskede hun, at hun var *dem*. Hver gang hun var i kommunistens lejlighed, fik hun lyst til at spare sammen til en slagbænk eller begynde at strikke. Af og til kunne hun også ønske, at hun var nogle år ældre (s. 82).

Det kan tyde på at Susanne lengter etter det etablerte livet, med sikker inntekt og gode rutiner. Kommunisten skal ha ansatt vaskehjelp for å få mer tid med familien, noe Susanne også tenker at hun vil ha en gang. Jørgen Aabenhus påpeker at alle tingene vi møter i denne romanen «er en bevidsthed om at omgangen mellem mennesker også består i omgang med deres ting» (2011, 69). Når Susanne vasker i herskapsleilighetene, merker hun seg eiendelene deres og tillegger dem sin egen betydning, sin egen forståelse av hvordan livene deres ser ut.

Og hun forestillede sig kommunisten, der standsede i entreen og sagde »Aaah« og hængte sin skindfrakke på knagen, mens hendes mand pakkede varer ud i køkkenet. Bondebrød og juice og oliven. Drengen, der trak Lego-kassen ud under reolen i stuen (s. 94).

Susanne ønsker å ha det samme som dem, men hun har ikke økonomien til det. Hun drømmer om en fin leilighet, god jobb, nær familie og barn. Fortelleren bemerker at

kommunisten har stor leilighet, med flere sofaer i stuene. Det er noe ganske annet enn Susannes egen leilighet, med én enkelt sofa som er for smal. Det virker imidlertid som at hun forsøker å gjøre det beste ut av det hun allerede har. Hun ser også ut til å ha forsonet seg med realiteten om at hun kanskje aldri vil få disse menneskenes liv.

Susanne virker dessuten fornuftig med penger. Hun bruker ikke opp lønningene sine på dyre klær, møbler og andre ting for å etterligne overklassen. Hun aksepterer dermed underordningen sin i det sosiale rommet, som Bourdieu ville ha sagt det. Som tidligere nevnt, ser Susanne hovedsakelig ut til å bruke penger på det mest nødvendige (med unntak av en tur på kino eller kafé en gang i blant). Det høres for eksempel ikke ut som at Susanne eier så mange sko. Da Ester tar hennes skinnstøvletter, har hun bare igjen gummiskoene hun bruker på jobb. Bourdieu mener at arbeiderklassen oftere har et savn etter nødvendige goder (1995, 186). Susanne ser ut til å passe denne beskrivelsen, da hun stort sett har akkurat det hun trenger for å klare seg – men heller ikke mer.

Da Susanne får hundre kroner i tips fra kommunisten, bestemmer hun seg imidlertid for at «de skulle brukes» (s. 95). Hun kjøper en rosa hyacint, en flaske rødvin og en «lagkage til femogfyrre kroner» (s. 95). Både Ester og Kim blir overrasket over kaken og spør hvorfor de skal ha kake. Det høres ikke ut som at dette er noe de unner seg så ofte. «— Uhm, fra en riktig baker», bemerket Ester (s. 96-97). Her ser Susanne, Kim og Ester ut til å dele en forestilling om at kake fra en «ekte baker» er en luksusvare man kun koster på seg ved spesielle anledninger.

5.6.3 Susanne finner seg selv

En dag blir Susanne overtalt til å bli med Ester på yoga. Susanne mener imidlertid at hun ikke har klærne for dette, og ender opp med å gå i en collegegenser og et par *leggings*, som hun hadde malt i en gang: «De hadde hvide pletter på knæene og tendens til hengerøv» (s. 103). Hun sammenligner seg med de velklede kvinnene i garderoben: «— Unnskyld mine sjofle gamacher, sagde hun ud i rummet, men der var ikke nogen, der svarede» (s. 103). Det er flere eksempler i romanen som tyder på at Susanne føler seg ustelt i forhold til mange andre, blant annet fordi hun ikke har så elegante treningsklær. Det ser imidlertid ikke ut til å være noen andre som bryr seg. Hun føler likevel at hun må unnskyldes for antrekket, til mennesker hun

ikke kjenner. Hun har nok en forestilling om at i dette miljøet, hvor yogainstruktøren er en av de beste i landet, skal man være velkledd. Det virker imidlertid ikke helt naturlig eller nødvendig å unnskyldes for antrekket sitt i en slik situasjon, hvor hun ikke engang kjenner de andre kvinnene der. Hun skammer seg over at hun ikke er kledd i seneste mote, og dette gjør at hun føler seg sosialt utilpass. Hun ender derfor også opp med å oppføre seg litt merkelig, og hele seansen fremstår dermed som humoristisk for leseren, på Susannes bekostning.

Susanne blir overrasket over hvor dyktig Ester er i yoga, og hvor elegant hun fremstår. Dette gjør at hun begynner å se Ester i et nytt lys, som hun ellers ser ut til å ha hatt lite til overs for. Det er tydelig at hun har hatt visse forestillinger om den tidligere kollegaen, som hun nå blir nødt til å revurdere. Et lignende scenario utspiller seg også senere i romanen, når Kim tror at Susanne har kastet en avis med en kronikk han trengte, men det viser seg at det er Ester som har lånt avisen.

- Jeg vidste ikke, du læste avis, sagde Susanne.
- Hvad mener du? sagde Ester.
- [...]
- Er det den kronik om lyd? Den er pissegod, sagde Ester (s. 125).

Susanne hadde altså ikke sett for seg at Ester er en person som leser aviser. Ester er i det hele tatt vanskelig å sette i bås, hun har mange sider ved seg, som ikke nødvendigvis kan fastsettes til en spesiell klasse og dens kultur. Fra et utenfra-perspektiv er det vanskelig å se hva prioriteringene, verdiene og målene hennes er. Susanne ser også ut til å ha vanskelig for å lese henne.

Ester begynner å vise nye sider av seg selv når hun flytter inn hos Susanne, og de blir bedre kjent. Susanne oppdager at hun har forhåndsdomt Ester, og må nå prøve å finne ut av henne på nytt. Det viser seg å ikke være så enkelt, fordi Ester rett og slett ikke passer inn under én enkelt kategori. Det kan virke som at dette får Susanne til å innse at verken hun eller andre utelukkende kan defineres ut fra den klassen man tilhører og forestillingene som knyttes til den. Denne innsikten får henne til å slappe mer av, og hun begynner å gi litt slipp på forventningene hun har til seg selv og begrensningene som følger med dem.

I løpet av romanen ser vi at Susanne blir mer handlekraftig, kanskje først og fremst når Ester brekker håndleddet og når hun skal føde. Hun begynner også å unne seg mer og bryte noen regler, som å gå tidligere fra jobb uten tillatelse. Susanne tenkte mer økonomisk og fornuftig i begynnelsen, men når hun ser hvordan de har det i herskapsleilighetene, begynner hun å unne seg mer i hverdagen, som kake, vin, og bøker hun ikke trenger. Hun vil så smått prøve å strekke seg etter drømmene sine. Hun kjøper seg også nytt yoga-antrekk, «et par strechgamacher og [...] shorts udenpå, hun havde set den sammensætning i et aerobicsprogram på sportskanalen» (s. 133). En dag etter jobb tar hun ettermiddagen for seg selv og går på en utstilling hun har ønsket å se, og på et stormagasin for å handle julegaver. På veien hjem kjøper hun seg en bukett hyasinter, og tenker «[...] at allting ville blive noget andet nu, i hvert fald et stykke tid» (s. 168).

Susanne finner også ut at hun ikke lenger kan være taus. En kveld etter at Ester har lagt seg, sitter hun med Kim foran tv-en, klar til å konfrontere han: «Susanne kunne ikke samle sig om udsendelsen. Hun sad hele tiden og tænkte på, hvordan hun skulle formulere sig» (s. 177). Til slutt ramler det ut av henne: «— Vasker du også Esters tøj, når du vasker?» (s. 177). Dette fører til en krangel som selvfølgelig egentlig handler om noe annet enn klesvask, noe Susanne endelig får uttrykt med kommentaren: «— [...]. Det er som om I har noget uden mig» (s. 177). Susanne kommer seg altså ut av sin skeptiske posisjon og begynner å uttrykke seg igjen. Hun erklærer overfor Kim at de skal få barn sammen: «— Nej, men du *får* børn, det kan jeg godt love dig, [...]» (s. 178). Denne forandringen i oppførselen til Susanne når sitt endelige klimaks når Ester skal føde mot slutten av romanen. En av Luffes kollegaer kaller Ester for en ku, og Susanne vender seg mot mannen og sier: «— Du holder bare din kæft» (s. 208).

Mot slutten av romanen drar Susanne og Kim også på kino og kafé sammen, hvor de faktisk ser ut til å ha det hyggelig sammen. De begynner å planlegge julen sammen, og Kim går med på å invitere Susannes storebror og svigerinne, Torben og Jane, over på julaften. Susanne ser endelig ut til å få et lite glimt av det hun ønsker seg – noe som ligner på idyll – men da er det allerede for sent. Kim dør ikke lenge etterpå, og Susanne er etterlatt til seg selv, med en tom leilighet og en nekrolog å skrive. Siden romanen begynner med slutten, blir romanens faktiske slutt stående åpen. Vi får dermed ikke vite hva som skjer nå når Kim ikke lenger er der, og om Susanne vil få det livet hun har drømt om.

5.7 Konklusjon

Susanne drømmer en bedre tilværelse; hun flytter til storbyen og vil etablere seg i en stor, pent innredet leilighet, med trygg økonomi og en familie hun er knyttet til. I stedet jobber hun i et usikkert yrke og deler en liten leilighet med en mann hun ikke kommer så godt overens med. Hun ser kun ut til å ha kontakt med broren Torben og hans kone, Jane. Kim drømmer ikke om det samme som Susanne, og de havner i konflikt med hverandre fordi de ikke klarer å respektere hverandres ulike verdier og prioriteringer. Peter Simonsen forklarer det på denne måten:

Helle skriver om det nye og mere komplekse klassesamfund, vi har set, [...]. Hos Helle har forfatteren og arbejderen svært ved at forstå og leve sig ind i hinandens liv, sætte sig i den andens sted, selv der hvor de bor og sover sammen og kunne tænkes at have fælles interesse i at finde bedre måder at indrette tingene på. I stedet er de typisk på konfrontationskurs (2018, 49).

Susanne og Kim har nok vanskelig for å forstå hverandre fordi de har ulike syn på arbeid, men problemene deres skyldes først og fremst at de ikke klarer å kommunisere dette til hverandre på en respektfull måte. De deler ikke kriterier for språket, noe vi oppdager ved å lese dialogene deres ut fra Cavell og Mois dagligspråksfilosofi. De ønsker å bli forstått av den andre, men mangler evnen og viljen til å møte hverandre på halvveien. Begge inntar en skeptisk posisjon, hvor de mister troen på språket og begynner å isolere seg.

Heller ikke i denne romanen fungerer tingene utelukkende som klassemarkører. Selv om Bourdieu bidrar med mange viktige perspektiver, kan han likevel ikke gi svar på alt som er knyttet til smak i denne romanen. Språket er heller ikke først og fremst vist frem sosiolingvistisk, og må i stedet leses med et fokus på hva romanpersonene sier, og hva de mener med det de sier, slik dagligspråksfilosofien legger opp til. Denne lese måten viser at Susanne og Kim er fra en annen kulturell bakgrunn, som er preget av klasse. Derfor misforstår de hverandre, som fører til at Susanne blir taus, for å unngå kritikk fra Kim.

Det er først når Ester flytter inn hos dem, og Susanne dermed får en ny person å bryne seg på, at det begynner å skje endringer i tilværelsen hennes. Ester tar mye plass, både i direkte og overført betydning. Utfordringen med å ha en slik krevende person i hus, tærer ytterligere på

forholdet til Susanne og Kim. Jørgen Aabenhus mener at romanen handler om å etablere en egen identitet, som også innebærer å bli konfrontert med andres identiteter (2011, 137).

Susanne må aktivt forholde seg til både Kim og Ester, som hun har vanskelig for å forstå seg på, samtidig som hun prøver å finne seg selv. Hun er bosatt i en by hvor hun ikke har noen røtter, og kjæresten hennes ikke er til noen støtte for henne, men snarere får henne til å oppføre seg som en annen enn seg selv.

I forsøket på å finne seg selv, samtidig som hun skal forholde seg til andre mennesker som virker svært forskjellige fra henne, støtter hun seg på en rekke forestillinger. Disse er imidlertid ikke bare forestillinger knyttet til hennes eget liv, men også fordommer hun har til andre mennesker. Ester viser henne derimot hvor vanskelig det kan være å finne ut hva slags verdier en person har. Etter hvert blir hun derfor nødt til å gi slipp på disse fordommene, fordi de ikke fører henne noe sted. Hun kommer seg ut av den skeptiske posisjonen hun har vært i, og forsøker å møte Kim på halvveien. Hun får også en ny respekt for Ester. Romanen viser at klasse kan spille en stor rolle i forståelsen av seg selv og andre mennesker. *Forestillingen* «[...] påpeger manglende gjensidig forståelse mellom de forskjellige klasser», som Simonsen skriver (2018, 53). Dette oppdager vi når vi studerer språket i romanen, og hvordan romanpersonene kommuniserer med hverandre.

6 Sammenligning og konklusjon

I denne avhandlingen har jeg undersøkt klasseperspektiver i Helles *Hus og hjem* og *Forestillingen*, og spurt hva disse romanene sier om forholdet mellom klasse og smak. Her har jeg lagt fokus på hvordan alle tingene vi møter i romanene, først og fremst mat og interiør, er et uttrykk for romanpersonenes smak. Jeg har også spurt hvordan klasseperspektivet kommer frem i samtalene mellom romanpersonene.

Både *Hus og hjem* og *Forestillingen* bidrar med perspektiver på klasse, men på ulike måter. I *Hus og hjem* får vi innblikk i utfordringene man kan møte når man flytter hjem til småbyen, etter å ha vært gjennom en klassereise. Passer man fremdeles inn? Siden Anne flyttet fra byen som tenåring, har hun rukket å bli voksen og danne sine egne vaner. Romanen viser hvor mye klassetilhørighet kan ha å si for å finne seg til rette sosialt. I et forsøk på å (gjen)finne sin plass, forsøker Anne å innrede huset og finne en stil hun trives med. Hun er også opptatt av å oppfylle de sosiale forventningene og normene som eksisterer på hjemstedet. Det er dessuten viktig for å henne å gjenoppta kontakten med barndomsvenninnene, Charlotte og Anita. Både det sosiale og det å finne sin personlige smak, spiller en rolle i at Anne skal føle seg som hjemme.

Annes smak er påvirket av at hun – etter å ha blitt en del av den øvre middelklassen – kan koste på seg mer enn det for eksempel venninnene kanskje kan. Hun liker å pynte hjemme, og hun har et bevisst forhold til hvordan hun vil at huset og innredningen skal se ut. Det virker imidlertid ikke som at smaken hennes direkte kan knyttes opp mot klassetilhørigheten hennes. Anne lider ingen nød økonomisk, og dette gjenspeiles i innredningen hennes. Men smaken hennes er heller ikke overdådig, og inspirasjonen ser hun først og fremst ut til å hente fra venninnen Anita – som tilhører arbeiderklassen og har bodd i småbyen hele livet. Anne ser ut til å være mer opptatt av å passe inn, enn å markere seg og vise frem sin kapital, for å bruke et begrep fra Bourdieu. Dette har kanskje en sammenheng med at det ikke alltid passer å markere sin kapital, i tilfeller hvor det av moralske grunner er bedre å tilpasse seg (Lamont 2012). Det virker som at Anne er bevisst dette, noe hun viser i måten hun omgås de andre menneskene i provinsen.

Helle er i så måte ikke enig med Bourdieu i at middelklassen utelukkende kopierer overklassens smak og stil, slik det kommer til uttrykk i denne romanen. En forståelse av det å

sette pris på ting i ulike sammenhenger, ikke minst slike relatert til klasse, krever også en forståelse av sammenhengen mellom språk og situasjon, slik den Cavell og dagligspråksfilosofien tilbyr. Gjennom språket og dialogene i *Hus og hjem*, ser en at Annes smak og hva hun anser som verdifullt, ikke kan spores tilbake til den sosiale bakgrunnen hennes alene. Tingene som har og får betydning for Anne, er også et resultat av menneskene hun omgis av. Bourdieu mener omvendt at «Smaken virker som en slags sosial stedsans», som veileder oss til hvor vi hører hjemme i det sosiale rommet (1995, 218). Det vil si at objekter skulle ha innehatt en kulturell betydning, som knytter dem til ulike sosiale klasser, før vi har tatt dem i bruk. Denne teorien støttes ikke i Helles roman.

Susanne i *Forestillingen* har en lignende bakgrunn som Anne; hun har flyttet fra et lite sted til København for å studere. Hun måtte imidlertid avbryte studiene for å kunne forsørge seg selv og samboeren, og har fått seg jobb på sykehus. Hun drømmer egentlig om en fin leilighet og stabil økonomi, men det ser ikke ut til å være oppnåelig for henne. Samboeren Kim har andre verdier og ambisjoner. Han drømmer om å bli forfatter, og oppfordrer Susanne til å slutte i sykehusjobben og heller få økonomisk støtte fra staten. Men Susanne er opptatt av å skulle tjene sine egne penger, og er ikke villig til å gå bort fra dette for å gå etter det hun drømmer om. Det er særlig fremtredende i romanen at Susanne og Kim har ulike syn på arbeid. Susanne vil jobbe for å leve, mens Kim vil leve for å jobbe. Dette kommer frem gjennom språket deres og den dårlige kommunikasjonen dem imellom, som skyldes at de ikke deler kriterier i språket, det vil si at de verdsetter ting på ulike måter. Mot slutten av romanen ser de imidlertid ut til å ville møtes litt på halvveien, men ikke lenge etter finner Susanne Kim død i sengen deres.

I begge romanene kommer hovedpersonenes smak og forestillinger om klasse til uttrykk gjennom hva de sier, og hva de mener med det de sier, slik Austin oppfordrer til. Jeg vil også påstå at ikke bare *Hus og hjem*, men også *Forestillingen*, setter fokus på den rollen klasse spiller for gruppetilhørighet og nære forhold. Bourdieu mener også at klasse og smak er viktig sosialt, noe han illustrerer med konseptet om det sosiale rommet (1995, 218). Det kan imidlertid virke som at hans teorier om klasse er for deterministisk, i den forstand at den sosioøkonomiske bakgrunnen bestemmer for mye for hvordan personer tenker, handler og snakker sammen. Mye skjer, slik Helle legger opp til, i samspill med andre mennesker som også har en annen personlig bakgrunn, og denne inngår i et komplisert nettverk av ulike faktorer. Jeg har derfor støttet meg på Cavell og Mangrums forestilling om at det ikke finnes

en objektiv posisjon som bestemmer estetisk verdi. Smakskriterier er noe vi kommer frem til i samråd med andre mennesker, og som alltid er under forhandling. Bourdieu mener derimot at smak er bestemt av økonomiske og politiske forhold. Dette er ulikt den utviklingen vi ser i disse to romanene. Dagligspråksfilosofien sier forøvrig ikke noe spesifikt om klasse og smak. Men ved å lese romanene ut fra et dagligspråksfilosofisk perspektiv, åpner den opp Helles klasseperspektiver, som ligger i dialogene og situasjonene som skildres i fortellingene. Her ser vi for eksempel ambivalensen Anne føler med tanke på å flytte tilbake til hjembyen og bli en del av en kultur hun kanskje ikke lenger passer inn i.

De to romanene har det til felles om at de handler om å søke etter en identitet. Susanne i *Forestillingen* prøver å finne seg selv i samspill med to mennesker som hun ikke føler at hun har så mye til felles med, samboeren Kim og kollegaen Ester. Ester viser at det kan være vanskelig å finne ut hvordan en person er, hva de liker og hva slags verdier de har, ut fra klassetilhørigheten deres alene. Dette står i motsetning til hva Bourdieu mener, som altså har et mer deterministisk syn på forholdet mellom klasse og smak. Susanne har også visse fordommer mot både Kim og Ester, og særlig i Esters tilfelle, får Susanne seg stadig noen overraskelser når hun ser nye sider hos Ester, etter hvert som de blir bedre kjent. Romanen viser på hvilke måter forestillinger om klasse kan spille en stor rolle i hvordan vi forstår oss selv og andre.

Særlig Susanne og Kim er skyldige i å la de negative forestillingene de har om andre, styre hvordan de snakker til og behandler hverandre. Dette er også grunnen til at de havner på kollisjonskurs så ofte, som jeg har forsøkt å vise i denne avhandlingen. Nexø forteller om lignende tendenser i verkene han har skrevet om i *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten*, som inkluderer blant annet Helles *Rødby-Puttgarden*.

[...] værkerne [fokuserer] forbløffende ofte på situationer, hvor scripts og mikrosociale normer bryder sammen på helt uforudsigelige måder. Igen og igen fremhæver bøgerne den enkeltes afsmag og lede ved de scripts og de normer, der former vores hverdag, alt imens de fremhæver, hvordan selv de mest intime situationer viser sig at være forformede af kulturelle normer (Nexø 2016, 14).

Denne tematikken knyttet til klasse ser ut til å være en gjenganger i Helles forfatterskap. I *Forestillingen* undersøker Helle om vi fortsatt kan forstå hverandre, selv om vi kommer fra

ulike bakgrunner og har ulike syn på hva livet burde bestå av. Er det klasse som avgjør dette? I tråd med Cavell og Moi, har jeg tolket utviklingen i romanen som at Susanne etter hvert kommer seg ut av den skeptiske posisjonen hun befinner seg i. Dette skjer riktignok ikke i tide til å kunne redde forholdet med Kim. Slutten blir stående helt åpen, med tanke på hva Susanne gjør med livet sitt etter at Kim dør. Vil hun begynne å jobbe mot den flotte leiligheten hun drømmer om, eller vil de økonomiske forholdene stå i veien for det?

Susanne var mest opptatt av at det var Kim som stod i veien for å leve det livet hun ville leve, og hun vurderte flere ganger å gå fra han. Romanen viser at ulike forestillinger om klasse, arbeid og økonomi kan ha mye å si i et parforhold. Samtidig viser den også hvor avgjørende klasse og økonomiske forhold er for å nå drømmene sine og leve det livet man ønsker. Susanne ser drømmene sine som litt uoppnåelige, fordi hun ikke har råd til den fint innredede leiligheten hun ønsker seg.

Et annet sentralt spørsmål jeg stiller i denne avhandlingen er om Helles tidlige forfatterskap kan leses som arbeiderlitteratur. Jeg mener at *Hus og hjem* ikke nødvendigvis kan betegnes som arbeiderlitteratur. Men klasseperspektivet finnes utvilsomt allerede så tidlig i forfatterskapet. Her vil jeg heller tilbake til Beata Agrells begrep, arbeiderlitteraritet. Jeg mener at *Hus og hjem* kan knyttes til dette begrepet, fordi romanen gir perspektiver på klassesamfunnet, uten at den nødvendigvis kan kalles for arbeiderlitteratur.

Agrell er forøvrig mer opptatt av hva en tekst *gjør*, enn om den oppfyller spesifikke kriterier for arbeiderlitteratur (2017, 35). Annes prosjekt med å gjøre et hus til et hjem, får henne til å reflektere over klasse og smak. På samme måte kan leseren gjøre seg lignende refleksjoner rundt klasse i lesningen av denne romanen. Jeg mener også at *Hus og hjem*s «ideologi» kan knyttes opp mot klasse, og dertil arbeiderklassen, i den forståelse at romanen er *på lag med* arbeiderne (Nilsson 2014, 106). Med dette mener jeg at hovedpersonen, Anne, ikke ser ned på arbeiderne, til tross for at hun har oppnådd en høyere sosial og økonomisk status. Hun ønsker snarere å passe inn hos dem.

I *Forestillingen* ser vi imidlertid et mer utpreget fokus på klasse. Jeg mener at denne romanen kan leses som arbeiderlitteratur, og et overordnet kriterium jeg da legger til grunn er at det handler om arbeidere (Nilsson 2014, 13). Susanne er arbeider, og romanen handler i stor grad om hvordan hun har det på arbeidet og utfordringene ved å få økonomien til å gå opp, spesielt

når hun har andre å ta hensyn til, som ikke deler verdiene hennes. Jeg vil også støtte meg til Magnus Nilssons definisjon av arbeiderlitteratur, altså at jeg mener at en kobling til arbeiderklassen virker relevant når jeg leser denne romanen (2014, 25).

Helle er åpenbart opptatt av å vise frem et klasseperspektiv, og klasse og økonomi spiller en stor rolle i *Forestillingen*. Disse faktorene har stor betydning i Susannes liv, utvilsomt mer enn det ser ut til å ha for Anne i *Hus og hjem*. Dette ser vi i at Susanne har verken tid eller penger til å innrede leiligheten sin slik som hun ønsker; hun skjemmes blant annet over møblene i spisestuen når de får gjester. Hun sammenligner seg også med overklassemenneskene hun vasker hos, og virker nedtrykt over at hun aldri vil få muligheten til å «være dem» og kunne gå til innkjøp av eksklusiv mat og interiør.

Helle skriver ikke om det tradisjonelle klassesamfunnet og industriarbeid, altså det vi kanskje opprinnelig har forbundet med arbeiderklassen og begrepet arbeiderlitteratur. I stedet undersøker hun andre faktorer ved klassesamfunnet og det moderne klassesamfunnet, særlig identitet og gruppetilhørighet. Den sosiale og økonomiske bakgrunnen til Susanne i *Forestillingen* begrenser mulighetene hennes og gjør at hun har vanskelig for å etablere seg i hovedstaden helt slik som hun ønsker. Anne i *Hus og hjem* befinner seg mellom to verdener, to ulike klasser, og føler seg ikke hjemme noen av stedene. Hun prøver å bli en del av fellesskapet på hjemstedet, i leting etter en identitet og et sted å kalle hjemme.

De to romanene handler også på hvert sitt vis om en klassereise. *Hus og hjem* tematiserer utfordringene ved å flytte tilbake til den lille provinsbyen man vokste opp i. I *Forestillingen* ser vi derimot hvor vanskelig det kan være å flytte fra provinsen, etablere seg i en stor by og prøve å ta utdanning, få seg en god jobb og kjøpe seg den leiligheten man drømmer om. De to romanene bidrar dermed med svært ulike perspektiver på klasse og smak, samtidig som hovedpersonene begge prøver å finne seg selv, noe som er et sentralt tema i både *Hus og hjem* og *Forestillingen*. Klasse spiller en rolle her, fordi tilhørighet har betydning for dem når de prøver å finne seg selv. Da undersøker de om klasse har noe å gjøre med valgene de tar, både større valg som karriere og bosted, og mer hverdagslige ting som mat, interiør og klær.

Litteraturvitenskapen har kanskje støttet seg for mye på Bourdieu, og ikke tatt innover seg kritikken fra sosiologer. Bourdieu har vært en viktig innfallsvinkel til å diskutere sammenhengen mellom klasse og smak, men jeg mener at man ikke får alle svarene hvis man

slavisk følger Bourdieus teorier. Å lese smak ut fra klasse kan derfor være en liten fallgruve. Jeg valgte å bruke Cavell til å nyansere Bourdieus perspektiver. Dagligspråksfilosofien gir, i motsetning til Bourdieu, ikke alle svarene på forhånd, og dermed er det rom for at man som leser kan komme til ulike konklusjoner i de ulike situasjonene romanpersonene befinner seg i. Valgene de tar er ikke nødvendigvis alltid styrt av deres egen klasses tilhørighet.

Litteraturliste

- Agrell, B. (2017) Arbetarlitteratur och arbetarlitteraritet. Metoddiskussion med tillämpningar, i Hamm, C., Mathisen, I.N. og Neple, A. (red.) *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*. Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, s. 33-52.
- Atkinson, W. (2015) *Class*. Cambridge og Malden: Polity Press.
- Austin, J.L. (2010) A Plea for Excuses. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 57, s. 1-30.
- Borud, H. (2019) Helle Helle: - Jeg skriver fra de lavere sosiale klasser, det er dem jeg kjenner best, *Aftenposten*, 25. februar. Tilgjengelig fra: https://www.aftenposten.no/kultur/i/rLaKc0/Helle-Helle--Jeg-skriver-fra-de-lavere-sosiale-klasser_-det-er-dem-jeg-kjenner-best (Hentet: 10. september 2019).
- Bourdieu, P. (1995) *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
- Brodersen, L., Staunstrup, J.K., Møller, J. og Knak-Nielsen, S. (2011) Den rådne banan på kort. Visuel literacy – fra bilder til verden. *Dansk Biblioteksforskning*, 7, s. 69-82.
- Cavell, S. (1999) *The Claim of Reason. Wittgenstein, Skepticism, Morality and Tragedy*. New York og Oxford: Oxford University Press.
- Cavell, S. (2015) *Must We Mean What We Say?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Dansk Sprognævn (2018). *Nye ord i dansk – fra 1955 til i dag*. Tilgjengelig fra: <https://dsn.dk/noid/?q=Overdanmark> (Hentet: 31. mai 2020).
- Furuland, L. (1984) Arbetets ansikten i arbeiderlitteraturen», i *Arbeiderhistoria* 1-2, 29-30, s. 12-19.
- Gemzøe, A. (2016) Underdanmark i ny dansk prosa, i Agrell, B., Arping, Å., Gustafson, M. og Ekholm, C. (red.) *'inte kan jag berätta allas historia?' Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur*. Göteborg: Lir.skrifter 5, s. 113–130.
- Gemzøe, A. (2017) Den sociale drejning: *Hvis det er* og Helle Helles classesynsvinkler, i Hamm, C., Mathisen, I.N. og Neple, A. (red.) *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*. Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, s. 83-100.
- Gemzøe, A. (2011) Rester betyder: *Rester*, 1996, i Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 59-84.
- Gullestad, A.M. (2018) Epikk, i Gullestad, A.M., Hamm, C., Sejersted, J.M., Tjønneland, E.

- og Vassenden, E. (red.) *Dei litterære sjangrane : Ei innføring*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. 27-82.
- Gutkind (2020) *Helle Helle*. Tilgjengelig fra: <https://gutkind.dk/forfatter/helle-helle/> (Hentet: 21. mai 2020).
- Hamm, C. (2017) Et stykke begrepsbrukshistorie: «Arbeiderlitteratur» i mottakelsen av Per Sivles og Tor Obrestads streikromaner i *Profil* og *Vinduet* (1972 og 1973), i Hamm, C., Mathisen, I.N. og Neple, A. (red.) *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*. Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, s. 69-82.
- Hamm, C. (2014) Ingenting skjer? Tingenes vibrasjoner i Helle Helles *Dette burde skrives i nutid* (2011), i Gujord, H. Og Michelsen, P.A. (red.) *Norsk litterær årbok 2014*. Oslo: Det Norske Samlaget, s. 289-310.
- Handesten, L. (2009) Eksempler på liv - Helle Helle, i *Dansk litteraturs historie*. Tilgjengelig fra: <http://denstoredanske.dk/index.php?sideId=477447> (Hentet: 9. september 2019).
- Hansen, N.G. (2011) De gode menneskers provins. *Ned til hundene*, 2008, i Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 187-206.
- Hansen, P.K. (2011) Lidt har også ret. Helle Helles forfatterskab imellem minimalisme og realisme, i Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 13-40.
- Helle, H. (2017) *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand*. København: Samleren og Rosinante & Co.
- Helle, H. (2016) *Hus og hjem*. København: Samleren og Rosinante & Co.
- Helle, H. (2003) *Forestillingen om et ukomplisert liv med en mann*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Høgh, S.L. (2013) *Litteraturens ting. Træf – træffet som litterær funktion*. Doktoravhandling. København: Københavns Universitet. Tilgjengelig fra: https://static-curis.ku.dk/portal/files/77703038/Ph.d._2013_Langager_Hoegh_Traef.pdf (Hentet: 15. september 2019).
- Informations Webredaktion (2012) Læserne spørger: Helle Helle, *Information*, 10. mars. Tilgjengelig fra: <https://www.information.dk/moti/2012/03/laeserne-spoerger-helle-helle> (Hentet: 15. juni 2020).
- Jørgensen, K.K. (2010) *Slik bodde vi før*. Tilgjengelig fra: <https://www.nrk.no/livsstil/slik-bodde-vi-for-1.7415844> (Hentet: 29. august 2020).

- Jørgensen, A.M.F. (2008). Identitet, selvrealisering og de intime relationer. *Reception – tidsskrift for nordisk litteratur*, 450, s. 67-82.
- Lamont, M. (2012) Toward a Comparative Sociology of Valuation and Evaluation. *Annual Review of Sociology*, 38, s. 21.1-21.21.
- Lothe, J. (2003) *Fiksjon og film: Narrativ teori og analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lucas, M. (2011) Bogen der svajede. *Eksempel på liv*, 1993, i Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 41-57.
- Kant, I. (1914) *The Critique of Judgment*. London: MacMillan and Co.
- Kassebeer, S. (2005) »Den halve historie er altid den bedste«, *Berlingske Tidende*, 9. april. Tilgjengelig fra: <https://www.berlingske.dk/kultur/den-halve-historie-er-altid-den-bedste> (28. mai 2020).
- Kjølrsrud, L. og Skirbekk, S. (2019) *klasse*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/klasse> (Hentet: 25. august 2019).
- KUNSTforum (2019) *Kultursosiologisk kritikk av Bourdieu*. Tilgjengelig fra: <https://kunstforum.as/2013/12/kultursosiologisk-kritikk-av-bourdieu/> (Hentet: 2. februar 2020).
- Madsen, K.H. (2011) «Alting er som det skal være». Det helt almindelige livs æstetik. *Hus og hjem*, 1999, i Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 85-106.
- Mangrum, B. (2014) Bourdieu, Cavell, and the Politics of Aesthetic Value. *Literature & Theology*, 24 (3) september, s. 260-283.
- Marx, K. (1983) *Kapitalen. Kritikk av den politiske økonomien. Første bok: Kapitalens produksjonsprosess*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Mathisen, I.N. (2019) *Arbeidarkroppen: Individ og kollektiv i Nini Roll Ankers og Kristofer Uppdals prosa*. Doktoravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen. Tilgjengelig fra: <http://hdl.handle.net/1956/19000> (Hentet: 6. august 2020).
- Mathisen, I.N. (2017) Eit sentralt forskningsspørsmål: Kva er arbeidarlitteratur? Introduksjon til ein antologi om teoretiske, metodiske og litteraturhistoriske utfordringar, i Hamm, C., Mathisen, I.N. og Neple, A. (red.) *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*. Bergen: Alvheim & Eide Akademisk Forlag, s. 9-29.
- Mathisen, I.N. (2014) "Kan själva skrivandet vara ett övergrepp?" *Ein diskusjon om*

- arbeidarforfattarens bakgrunn og høve til å representera*, i Jonsson, B., Nilsson, M., Sjöberg, B. Og Vulovic, J. (red.) *Från Bruket till Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*. Lund: Litteraturvetenskap, Språk och litteraturcentrum i Lund, s. 217-228.
- Mechlenborg, M. (2013) Kroppen mellem kanter og grænser. En stedsfænomenologisk læsning af Helle Helles *Hus og hjem*. *Reception – tidsskrift for nordisk litteratur*, 71, s. 116-127.
- Mechlenborg, M. (2012) *Rundt om webergrillen. En geokritisk læsning af parcelhusforstaden som stedserfaring i aktuel dansk kunst og litteratur*. Doktoravhandling. Odense: Syddansk Universitet.
- Mikkelsen, M. (2011) Helle Helle som dansklærerlitteratur, i Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 227-247.
- Moi, T. (2006) *Ibsens modernisme*. Oslo: Pax Forlag.
- Møller, A.S.L. (2010) “Herfra min verden går” *Den nye hjemstavnlitteratur*. Masteravhandling. Aarhus: Aarhus Universitet. Tilgængelig fra: <https://docplayer.dk/18922869-Speciale-i-nordisk-sprog-og-litteratur.html> (Hentet: 17. september 2019).
- Nilsson, M. (2014) *Arbetarlitteratur*. Lund: Studentlitteratur.
- Nexø, T.A. (2016) *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten. Den sociale vending i ny dansk litteratur*. København: Forlaget Arena.
- Pax Forlag (2020) *Distinksjonen*. Tilgængelig fra: <https://www.pax.no/distinksjonen.5601360-331615.html> (Hentet 2. mai 2020).
- Rasmussen, J.H. (2002) *I virkeligheden er virkeligheden. En læsning af Helle Helle: Hus og hjem i et fænomenologisk realismeperspektiv*. Masteravhandling. Aarhus: Aarhus Universitet. Tilgængelig fra: <https://library.au.dk/fileadmin/www.nobel.bibliotek.au.dk/linksamling/nordisk/holst2002nospec9214.pdf> (Hentet: 12. september 2019).
- Ravn, A.R. (2017) Underklassen lever igen i samtidslitteraturen – vi overser det bare, *Information*, 13. mai. Tilgængelig fra: <https://www.information.dk/kultur/2017/05/underklassen-lever-igen-samtidslitteraturen-overser-bare> (Hentet: 10. september 2019).
- Rottem, L. (2014) *Uhyggelig hygge. Om Hus og hjem og Ned til hundene*. Masteravhandling.

- Oslo: Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra:
<https://www.duo.uio.no/handle/10852/42530> (Hentet: 12. september 2019).
- Schei, H.D. (2016) *Om cowboybukser og frikadeller. Noe skal det jo stå i bøkene: En undersøkelse av tingenes funksjon i Hus og Hjem (1999), Rødby- Puttgarden (2005) og Dette burde skrives i nutid [sic] (2011)*. Masteravhandling. Bergen: Universitetet i Bergen. Tilgjengelig fra: <http://hdl.handle.net/1956/12066> (Hentet: 6. august 2020).
- Simonsen, P. (2019) Litteratur og velfærd, i Jørgensen, J.L. og Gregersen, M.R. (red.) *Litteratur og ... Litteraturvidenskabens tværfaglige engagement*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, s. 213-238.
- Simonsen, P. (2018) Forestillingen om at tingene var indrettet anderledes: Helle Helles arbejderlitteratur. *Spring: tidsskrift for moderne dansk litteratur*, 43, s. 49-67.
- Simonsen, P. (2017) Prekarisering og prekært arbejdsliv i Helle Helles roman, *Ned til hundene, Tidsskrift for arbejdsliv*, 19(1), s. 63-77.
- Skirbekk, G. og Gilje, N. (1999) *Filosofihistorie 1 : Innføring i europeisk filosofihistorie med særlig vekt på vitenskapshistorie og politisk filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Statens Kunstfond (2010). *Helle Helle, f. 1965*. Tilgjengelig fra:
<https://www.kunst.dk/kunststoette/tildelinger/livsvarige-ydelser-fra-statens-kunsthjelp/livsvarige-ydelser-skoenlitteratur/helle-helle-f-1965/> (Hentet: 12. september 2019).
- Sveen, K. (2018) *Klassereise : Et livshistorisk essay*. Oslo: Forlaget Oktober.
- Store norske leksikon (2014a) *kulturell kapital*. Tilgjengelig fra:
https://snl.no/kulturell_kapital (Hentet: 9. august 2020).
- Store norske leksikon (2014b) *klassereise*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/klassereise> (30. august 2020).
- Wittgenstein, L. (2010) *Filosofiske undersøkelser*. Oslo: Pax Forlag.
- Østerberg, D. (1995). Innledning, i Bourdieu, P. (red.) *Distinksjonen*. Oslo: Pax Forlag, s. 11-27.
- Aabenhus, J. (2011). Et sted at være. *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand, 2002*, i *Hvor lidt der skal til. En bog om Helle Helles forfatterskab*. Aabenhus, J., Albertsen, A.N.B. og Hansen, P.K. (red.) Odense: Syddansk Universitetsforlag & Rosinante, s. 127-147.

Anmeldelser

- Arneberg, S. (2003) Forestillinger med komplikasjoner, *Klassekampen Morgen*, 28. april.
Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055010200304280010&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).
- Auklend, M. (2001) Mellom husets mange vegger, *Klassekampen Morgen*, 12. mars.
Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055010200103120002&serviceId=2> (Hentet: 29. august 2019).
- Bendsen, P. (2014) Generation etik, *Information*, 24. januar. Tilgjengelig fra:
<https://www.information.dk/kultur/2014/01/generation-etik> (Hentet: 10. september 2019).
- Bentzrud, E. (2003) Nifst banalt, *Dagbladet*, 24. februar. Tilgjengelig fra:
<https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055007200302240111&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).
- Bredal, B. (2002) Noget af en forestilling, *Politiken*, 25. september. Tilgjengelig fra:
https://politiken.dk/kultur/boger/boganmeldelser/skonlitteratur_boger/art5668641/Nog-et-af-en-forestilling (Hentet: 19. august 2019).
- Brodin, E. (2003) Anstendig og avdempet, *Morgenbladet*, 11. april. Tilgjengelig fra:
<https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=05512620030411304110322&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).
- Bukdahl, L. (1999) Trummerummens anatomi, *Weekendavisen*, 26. april.
- Horgar, F. (2001) Ytterst kjedelig hverdagsroman, *Adresseavisen Morgen*, 23. februar.
Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020001200102230152&serviceId=2> (Hentet: 29. august 2019).
- Informations Webredaktion (2002) Diskret forløsning, *Information*, 25. september.
Tilgjengelig fra: <https://www.information.dk/kultur/annmeldelse/2002/09/diskret-forloesning> (Hentet: 19. august 2019).
- Kobro, B. (2001) SPENNENDE SMÅ SAKER, *VG*, 27. februar. Tilgjengelig fra:

- <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020019200102271089792&serviceId=2> (Hentet: 5. september 2019).
- Kvamme, S.M. (2001) Små, små kvite løgner, *Bergens Tidende Morgen*, 3. mars. Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020021200103030075&serviceId=2> (Hentet: 5. september 2019).
- Kvamme, S.M. (2003) Ein ubeden gjest, *Bergens Tidende Morgen*, 25. februar. Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020021200302250036&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).
- Nielsen, K.D. (2018) *Småborgerlig triumf*. Tilgjengelig fra: <https://www.vinduet.no/smaborgerlig-triumf/> (Hentet: 21. september 2019).
- Ottesen, S.J. (2001) Fra hus til hjem, *Aftenposten Morgen*, 22. februar. Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020002200102220105&serviceId=2> (Hentet: 29. august 2019).
- Risa, E.O. Skrudd realisme med ensom gullfisk, *Stavanger Aftenblad*, 24. april. Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=0200092003042420030424000008297993&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).
- Rottensten, R. (2002) Det kompliserte liv, *Kristeligt Dagblad*, 25. september. Tilgjengelig fra: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/det-komplicerede-liv> (Hentet: 19. august 2019).
- Sandnes, C. (2003) Forestilling om det hverdagslige, *Aftenposten Morgen*, 6. mars. Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020002200303060111&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).
- Skyum-Nielsen, E. (1999) Renhedstrang, *Information*, 26. mars. Tilgjengelig fra: <https://www.information.dk/1999/03/renhedstrang> (Hentet: 9. september 2019).
- Vatnøy, L. (2003) Livet sett fra baksetet, *Dagsavisen Morgen*, 19. mars. Tilgjengelig fra: <https://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055006200303190042&serviceId=2> (Hentet: 3. september 2019).

Vikingstad, M. (2018) Tinga slik dei er, *Morgenbladet*, 18. mai. Tilgjengelig fra:
<https://morgenbladet.no/boker/2018/05/tinga-slik-dei-er> (Hentet: 6. september 2019).

Sammendrag

Masteroppgave i nordisk litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

September 2020

Student: Jessica Hildonen

Veileder: Christine Hamm

Tittel: Klasse og smak hos Helle Helle

Undertittel: *Hus og hjem* og *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand* i lys av Pierre Bourdieu og Stanley Cavell

Denne masteroppgaven tar for seg Helle Helles to første romaner, *Hus og hjem* (1999) og *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand* (2002). De to romanene ble for det meste ansett som ubetydelige av kritikerne ved utgivelsen, på grunn av den banale dialogen og en mangel på handling. Helles verker har blitt lest som eksempler på minimalisme og realisme, og har for det meste blitt ansett som upolitisk. De siste årene har forøvrig noen forskere blitt oppmerksomme på de sosiologiske perspektivene i romanene og novellene hennes, og knyttet dem opp mot klasse og arbeiderlitteratur. Denne avhandlingen er et bidrag til denne nye måten å lese Helles verker på, og undersøker perspektivene de to romanene gir på klasse og smak, og hvordan romanpersonenes klassetilhørighet kommer frem gjennom hvordan de uttrykker seg. Min lesning av romanene har derfor et sterkt fokus på språket og dialogene.

Det teoretiske rammeverket for avhandlingen består av sosiologen Pierre Bourdieu, og dagligspråksfilosofen Stanley Cavell. Jeg argumenterer for at klasse spiller en rolle når romanpersonene søker etter en identitet, men at de også ender opp med å finne seg selv gjennom sosialisering med vennene sine, som for det meste er fra en annen sosial bakgrunn enn dem selv. Dette avsløres gjennom å studere hva romanpersonene sier, og hvordan det samsvarer med hva de gjør. Romanpersonene oppdager at selv om klasse er en stor del av identiteten deres, så er det ikke den eneste tingen som bestemmer hvem vi er, hva verdiene våre er og hva slags beslutninger vi tar. Bourdieus teorier om klasse og smak åpner opp en interessant diskusjon om temaet, men jeg mener at de ikke har alle svarene jeg trenger for å åpne opp de to romanene. Jeg tar i bruk Benjamin Mangrums lesning av Cavell når jeg argumenterer for at estetisk verdi ikke bare bestemmes av politiske og økonomiske strukturer,

slik Bourdieu mener, men også av våre delte livsformer and kriteriene vi blir enige om sammen.

Abstract

MA thesis in Nordic Literature

Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies

University of Bergen

September 2020

Student: Jessica Hildonen

Tutor: Christine Hamm

Title: Class and Taste in Helle Helle's Novels

Subtitle: *Hus og hjem* and *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand* in light of Pierre Bourdieu and Stanley Cavell

This thesis examines Helle Helle's first two novels, *Hus og hjem* (1999) and *Forestillingen om et ukompliceret liv med en mand* (2002). The two novels were mostly considered uneventful by critics when they first came out, because of the vapid dialogue and a supposed lacking plot. Helle's fiction has been linked to minimalism and realism, and has mostly been considered unpolitical. In the past few years, a number of researchers have however picked up on the sociological perspectives in her novels and short stories, linking them to the subject of class and working class literature. This thesis ties into this new way of reading Helle's fiction, and examines the perspectives the two novels offer on class and taste, and how the characters' class identity is revealed through the way they express themselves. My readings of the novels is therefore heavily focused on the language and dialogues.

The theoretical framework for the thesis consists of the sociologist Pierre Bourdieu, and the ordinary language philosopher Stanley Cavell. I argue that class plays a part in the characters' search for their identity, but they also end up finding themselves through socializing with their friends, who mostly have a different social background than their own. This is discovered by studying what the characters say, and what their actions are. The characters realize that while class is a big part of our identity, it is not the only thing that decides who we are, what our values are and what choices we make. While Bourdieu's theories of class and taste opens up an interesting discussion on the topic, I have found that it does not have all the answers in order to open up the two novels. I draw upon Benjamin Mangrum's readings of Cavell when I argue that aesthetic value is not only decided by political and economic

structures as per Bourdieu, but also by our shared forms of life and the criteria we decide upon together.